

MARTIN NICOL

Dramatizált
homiletika

MARTIN NICOL

Dramatizált
homiletika

Luther Kiadó ▶ Budapest, 2005

A könyv a Bajorországi Evangélikus Egyház támogatásával készült.

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Martin Nicol: *Einander ins Bild setzen. Dramaturgische Homiletik.*
Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 2002

Fordította
Percze Sándor

Lektorálta
Szabó Lajos

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

© Martin Nicol, 2002
© Vandenhoeck & Ruprecht, 2002
© Hungarian edition: Luther Kiadó, 2005

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
Budapest, 2005

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter
Olvasószerkesztő: Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea
Tördelő: Fodor Gábor

A borító Christa Schüssel: *Ein Traum* című képének
felhasználásával készült.

Nyomdai kivitelezés: ETO-Print Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

ISBN 963 9571 29 6

Tartalom

AJÁNLÁS 9
ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ 13
A NÉMET KIADÁS ELŐSZAVÁBÓL 17
BEVEZETÉS 19

1. A képek világában

A dramatizált homiletika alapjai

1.1 MEGÚJULT HOMILETIKA 31

Észrevételek 31

Vázlatok 33

Egy ébredés története 33 ▶ *Afroamerikai prédikáció*
(*African American Preaching*) 34 ▶ *Induktív prédikáció*
(*Inductive Preaching*) 34 ▶ *Forma és tartalom* 36 ▶
A prédikáció mint esemény 37 ▶ *Megújult homiletika* 38

1.2 MŰVÉSZET A MŰVÉSZETEK KÖZÖTT 40

Észrevételek 40

Vázlatok 42

Az élet és a rezümé 42 ▶ *A művészet hermeneutikai alkalmazása* 44 ▶ *Előadóművészetek (Performing arts)* 45 ▶ *Nyelv és valóság* 46 ▶ *Megtervezett mozgás* 47 ▶ *Előadás helyett film* 48 ▶ *Dramatizált homiletika* 48

1.3 A TITOKHOZ VEZETŐ ÚT 50

Észrevételek 50

Vázlatok 53

Beszéd és rituálé 53 ▶ A titokhoz vezető út 54 ▶ Szemléltető cselckmény 55 ▶ Megszólni a titokban 56 ▶ Megtervezett mozgás 57

1.4 A PRÉDIKÁCIÓ MINT ESEMÉNY 60

Észrevételek 60

Vázlatok 63

Esemény és „event” 63 ▶ Esemény és Biblia 64 ▶ Esemény és vallás 64 ▶ Esemény és istentisztelet 65 ▶ Esemény és oralitás 66 ▶ Esemény és történet 67 ▶ Esemény és „event” – még egyszer 68 ▶ „Belülről prédikálni” (Preaching from Within) 69

1.5 A TEXTUS FELFEDEZÉSE

AZ ESEMÉNYBEN 70

Észrevételek 70

Vázlatok 72

Az eseménytől a textus felé 72 ▶ Performance 74 ▶ Exegézis 74 ▶ Dramatizált homiletika 75 ▶ A prédikáció mint nyitott mű 77

1.6 A KÉPEK VILÁGÁBAN 79

Észrevételek 79

Vázlatok 81

*A képbe helyezni 81 ▶ Képvilágok 82 ▶
Kölcsönösség 83 ▶ A prédikáció készítése 85*

2. A prédikáció készítése

A dramatizált homiletika gyakorlata

2.1 SZENTÍRÁS 91

Észrevételek 91

Perspektíva 93

Feszültségek 94

Utak 95

Személy 95 ▶ *Dramatika* 97 ▶ *Liturgia* 100 ▶

Exegézis 102 ▶ *Művészet* 105 ▶ *Hétköznapok* 109 ▶

Dogmatika 111 ▶ *Igehirdetés* 118

2.2 SZCENÁRIÓ 121

Észrevételek 121

Perspektíva 122

Utak 123

Cím és nyelvezet 124 ▶ *Mozzاناتok és struktúra (moves & structure)* 128 ▶ *Műterem (atelier)* 131

2.3 PERFORMANCE 134

Észrevételek 134

Perspektíva 136

Vázlatok 137

Spiritualitás 138 ▶ *Beszéd* 139 ▶ *Nyelv* 140 ▶ *Hang* 142 ▶
Tér 143 ▶ *Liturgia* 143

2.4 FEEDBACK 145

Észrevételek 145

Perspektíva 148

Vázlatok 148

Hit 149 ▶ *Elemzés* 149 ▶ *Dramaturgia* 150 ▶
Biográfia 151 ▶ *Gyülekezet* 152 ▶ *Média* 153

3. A prédikáció tanítása

A dramatizált homiletika didaktikája

3.1 A CHICAGÓI MODELL 159

Vázlatok 159

Akezdetek 159 ▶ *Doctor of Ministry* 160 ▶ *Gyülekezet* 160 ▶
Képzésblokkok 161 ▶ *Didaktika* 163

3.2 A NÉMETORSZÁGI MODELL 165

Észrevételek 165

Vázlatok 168

Képzés, továbbképzés 168 ▶ Fenntartások 169 ▶

Modell 170 ▶ Nyelvi műhely (Atelier Sprache) 171

KITEKINTÉS 173

IRODALOM 176

Ajánlás

Nemcsak igehirdetők, hanem igehallgatók számára is izgalmas lehet egy modern gyakorlati teológiai szellemi műhely megismerése. Martin Nicol professzor nagyszerű munkája lépésről lépésre végigvezet minket azon az úton, amelyen a prédikáció készül. Az alkotóműhelyben könnyebb és nehezebb feladatokkal szembesülünk. Rácsodálkozhatunk arra, hogy a művészetek világa ma mennyire közel került az igehirdetés alkotói folyamatához. Észrevesszük a könyv olvasása közben, hogy egy-egy igehirdetés létrejötte önmagában is csodálatos folyamat az igehirdető életében. Hogy micsoda izgalmat rejt az előadás a szószéken. A mindennapi gyakorlatban természetesen tűnik az igehirdető teljesítménye, és nem gondolunk bele, milyen sok szakmai kihívásnak kell megfelelnie.

Az élet sok-sok területéről hozott idézetekkel és esettanulmányokkal mutatja be a korszerű prédikálás mai környezeti kapcsolatát ez a könyv. Nem véletlen, hogy a legizgalmasabb fejezetek egy műterembe visznek el minket, ahol komoly szakmai követelményekkel néz szembe az, aki az igehirdetésre készül, ám a kész mű mindezzel együtt is a Szentlélek vezetése alatt születik meg a mai szószéken is. A titokhoz vezető út része a prédikáció, de nem áll egymagában, mert beágyazottságát a liturgiába, az élettörténetbe és az emberi közösség életének aktuális történéseibe erőteljesen vallja és mutatja be a szerző. Nem szabad elválasztani a mindennapi élettől és külön

világba helyezni a prédikáció eseményét, mert csak szoros és élő kapcsolatban válik igazán *élő szóvá* a beszéd.

A megújuló igehirdetés nem titkolt forrása és a szerző élményeinek alapja az új amerikai homiletika megismérése. Rávilágít arra is, hogy sem a számítógép képernyője, sem a hagyományos íróasztal nem pótolja a személyes találkozások és az átélt embertársi kapcsolatok fontosságát az igehirdető számára. Az amerikai prédikáció ébresztő hatása – túl az evangéliumi karakter megerősödésén – annak is köszönhető, hogy felvállalja azt a tempót, amelyben az igehallgatók élnek. Csak annyira terheli hallgatóit régi korok és elvek felemlegetésével, amennyire az valóban szükséges ahhoz, hogy az ősi bibliai szövegek meglevenedjenek a mai igehallgató számára. A szószerken pedig nem tűri az elvontságot, a bonyolult fogalmakat és a mai életkérdésektől távoli tartalmat és formát. Az európai kereszténység számára frissítő lehetne ez az út, amely szakít a fárasztó rutinnal, és friss, figyelmet felkeltő és fenntartó, korszerű beszédet valósít meg.

A vizualitás vonzásában élő ember számára nem lehet hatásos az a beszéd, amely a képet és a láttatást szándékosan mellőzi. Nem véletlenül hangsúlyozza Martin Nicol, hogy egymást vezetjük a képek világába a prédikáció elmondása és hallgatása közben.

Ritkán gondolunk arra, hogy az igehirdetés előkészítése hasonló egy film forgatásához vagy egy színdarab megrendezéséhez. Ez nem csupán a műteremben történik – noha ennek az intimitása is fontos a könyv szerint –, hanem a szabad ég alatt is, ahol rá lehet csodálkozni a természet különleges üzenetére. Szüksége van erre az élményre annak az embernek, aki hétről hétre kedvet, erőt és hitet szeretne ébreszteni szavaival.

Az igehirdetés együttes alkotás, amely a prédikátor és az őt hallgató közösség aktivitásával születik meg. Moti-

vációt és inspirációt jelent, amikor egy igehirdetést hallgató közösség visszajelzése eléri az igehirdetőt. Erre is bátorít a könyv néhány fejezete. A kritika építő hatására rendszeresen szüksége van az igehirdetőknek.

Valójában nem tankönyv kerül most a kezünkbe, nem is egy szigorú értelemben vett elméleti fejtegetés, hanem az újbóli átgondolás lehetősége az igehirdetéssel foglalkozók számára. Hogyan készültem eddig? Mire figyeltem az íróasztal mellett? Merre induljak egy új felkészülési gyakorlatot keresve? A prédikációt a szerző eseményként jelöli meg, amelynek elkészítése nem jelent mást, mint művészi eszközökkel kutatni Isten jelenlétét a világban. E folyamat minden mozzanata igényli az igehirdető egész személyiségét és őszinte spirituális életét.

Köszönet illeti *Martin Nicol* professzort ezért a lendületes, új homiletikai munkáért és nagylelkűségéért, amelylyel önzetlenül hozzájárult a magyar nyelvű kiadás megjelentetéséhez. Jelentős munkát végzett a nála doktoranduszként tanuló *Percze Sándor* evangélikus lelkész, aki a fordítás feladatát látta el. A nyelvi lektor munkáját *Székács Juditnak* külön is köszönjük.

Szívből kívánom, hogy újíto erővel hasson ez a könyv, és sokakban felkeltse az érdeklődést és a szándékot a prédikációs szolgálat frissülésére. Legyen mindig újra kérdésünk és feleletünk, ahogyan Ézsaiás prófétánál olvasuk: *Hát nem tudod, vagy nem hallottad, hogy örökkévaló Isten az Úr? Ő a földkerekség teremtője, nem fárad el, és nem lankad el, értelme kifürkészhetetlen.* (Ézs 40,28) A nagy titokhoz pedig vezessen egy lépéssel közelebb minket a könyvben megismerhető dramaturgia: a bibliai képek által kialakított térben vigyünk új képeket egymás életébe – igehirdetőként és igehallgatóként ma is.

Dr. Szabó Lajos

Előszó a magyar kiadáshoz

Nagy öröm számomra, hogy a dramatizált homiletikát bemutató könyvem Magyarországon is megjelenik, még hozzá röviddel Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása után. Reményt keltő, hogy rögtön az európai partnerkapcsolatok kezdetén egy homiletikai koncepció is a határt immár szabadon „átlépő” árucikkek közé keveredik. Ékes bizonyítéka ez annak, hogy nem csak elektronikai cikkeket és élelmiszeripari termékeket kínálhatunk egymás számára.

Mégsem magától értetődő. Egyházaink – a külmissziói munkától eltekintve – szinte mindig saját határaikon belül prédikáltak és tanították a prédikáció tudományát: egy adott nyelv és ország határain belül, egy egyház vagy konfesszió keretei között. A homiletika még mindig nehezen lépi át az országhatárokat. Vajon mit tudunk mi, németországi lelkészek arról, hogyan prédikálnak a magyar szószékeken vagy Amerikában, vagy a világ bármely más részén? Tudjuk lutheránus prédikátorként, hogyan prédikálnak vasárnapról vasárnapra a katolikus misén? Vagy hogy hogyan zajlik mindez az ortodox egyház szent liturgiájában? Esetleg a szabadegyházakban? Ezeket a kérdéseket persze fordítva is feltehetnénk.

Az USA-ban jó harminc évvel ezelőtt „homiletikai forradalom” zajlott le. Az amerikai kultúra sokféle utat talált magának Európába, ám a homiletikai tankönyvek nem jutottak el hozzánk. Kivéve Fred Craddock homiletikáját, mely francia nyelvterületen fejtett ki nagy hatást. Viszont

azt is kérdezhetnénk: vajon Amerika az elmúlt 50 esztendőben melyik európai homiletika iránt mutatott valódi érdeklődést?

Az országokat és nyelvterületeket átlépő határokon túl egy másik, egészen sajátos határ fonódik a zsidóság prédikációs kultúrája köré. Bár a zsinagóga mindig is a keresztény templomok közelében állt, és bár az ott elhangzó prédikációban is ugyanazt az Írást magyarázzák, mint nálunk, a zsidó daraszt (prédikációt) a keresztény homiletika még ma is úgy kezeli, mintha egy másik bolygóról került volna ide.

Homiletikai szempontból még nem létezik „a nagy Európa”, a világot átívelő együttműködés pedig még kevésbé. Annak ellenére, hogy nemzeti és felekezeti hovatartozástól függetlenül a Biblia szavai, képei és történetei mindannyiunk életében meghatározóak.

E könyv segítségével a dramatizált homiletika megpróbál átlépni egy határt. Ismét Magyarország nyitja meg kapuit. Sajnos nem értem az ország nyelvét, de tudom, milyen szépen cseng. Azt is tudom, hogy a magyarok lelkesednek a prédikációért, ami nekem is szívügyem. Ezt tanúsítja a dramatizált homiletika is. A Magyarországi és a Bajor Evangélikus Egyház között fennálló különleges kapcsolat révén több lelkész és teológushallgató is részt vett az általam vezetett homiletikai kurzusokon. Ha pedig minden jól megy, akkor könyvem megjelenése után én is eljutok Budapestre.

Hogy e homiletikai határátlépés megvalósulhatott, azt a magyarországi partnereknek köszönhetem. A könyv megjelentetésben *dr. Szabó Lajos*, az Evangélikus Hittudományi Egyetem rektora is közreműködött. Neki és a kiadónak köszönet minden fáradozásukért. Ugyanígy *Perce Sándornak* is, aki vállalta, hogy a könyvet – a maga nem egyszerű terminológiájával – magyarra fordítja. Né-

hány év leforgása alatt Percze Sándor vendéghallgatóból értékes munkatársammá lett. Vele és erlangeni asszisztensemmel, *Alexander Deeggel* hármasan olyan csapatot alkotunk, mely kíváncsian kutatja a prédikáció és a művészetek közötti határterületet. Nem tehetünk róla: szépirodalmat olvasva, zenét hallgatva vagy filmet nézve a prédikáció jut eszünkbe. Számunkra a prédikáció önálló művészet a többi művészet között. Azon fáradozunk, hogy a homiletika iránti szenvedélyünkéből másoknak is továbbadjunk valamit.

Németországban meglepő visszhangra talált ez a rövid könyv. Egyházi körökből nem várt mennyiségben érkeznek a kérdések. Nyilvánvalóan eljött az ideje annak, hogy helyet biztosítsunk és időt szakítsunk a prédikáció tanítása és tanulása számára. A braunschweigi gyakorlati intézetben egy nyelvi műhely, az „Atelier Sprache e. V.” kezdte meg munkáját. A lelkészek 2003-tól a „Meisterklasse Predigt” elnevezésű kurzusban fejleszthetik homiletikai képességeiket. Amit e könyv németországi kiadásakor még csak reméltem, az időközben valósággá vált.

A dramatizált homiletika megkezdte magyarországi útját. Kíváncsian várom, milyen visszhangra talál. Azoknak, akiket megérint e koncepció, sok örömet kívánok a prédikáció művészetéhez.

Erlangen, 2005 januárjában

Martin Nicol

A német kiadás előszavából

Homiletikai modellek nem hullanak az ember ölébe. [...] Évekig dolgoztam ezen a könyvön, s közben feljegyeztem magamnak mások ötleteit. Újságot olvasás közben összegyűjtöttem mindazt, amit használhatónak véltem. A homiletikai publikációk is hasonló rostán mentek át.

Koncepcióm didaktikájának kialakításában diákjaim játszottak jelentős szerepet. A könyv első verzióját egy szemináriumú csoport fejezetről fejezetre elemezte. Majd az egyetem falait túllépve a dramatizált homiletika először gyakorlati szemináriumokon (Predigerseminar), lelkészakadémiákon és -konferenciákon talált visszhangra. Mások ötletei mellett sajátjaimat is beépítettem munkámba. Mert a homiletika mindig is csapatmunka volt, és az is marad. Úgy vélem, a sok idézet kifejezésre juttatja ezt.

[...]

Ez a könyv nem születhetett volna meg Don M. Wardlaw, a chicagói McCormick Theological Seminary nyugalmazott professzora nélkül. Ő indította és vezette évekig a *Doctor of Ministry in Preaching* továbbképző programot. 1994-ben meghívott Chicagóba, hogy személyesen is megtapasztalhassam, milyen hatással volt az amerikai homiletikai forradalom a prédikációra. Azóta rendszeresen érdeklődik afelől, hogyan halad Németországban a megújult homiletika ügye. Azt mondhatom, jól. A jelek

arra utalnak, hogy a továbbképzés itt is megindul. Úgy tűnik, az ezirányú kezdeményezésekből homiletikai összefogás születik.

Erlangen, 2002 júniusában

Martin Nicol

Bevezetés

Szenvedélyes újságolvasó vagyok. Legjobban a *Süddeutsche Zeitungot* (SZ) kedvelem, csak ritkán nyúlok más lapok után. A politika mellett leginkább a kulturális rovat érdekel. Mindennap kíváncsian várom az új témákat, a kritikák visszhangjában figyelem a kulturális eseményeket, és örülök, ha egy cikk nyelvileg különösen is jól sikerül.

Foglalkozásom horizontját a napi sajtó olvasása közben sem hagyom figyelmen kívül. Ugyanolyan szenvedéllyel csüngök mindenben, aminek köze van a prédikációhoz, mint amivel az újságot olvasom. Az előbbivel kapcsolatban természetesen a sajtóban nem sok mindent találok. A prédikáció a köztudatban nem tartozik a figyelemre és kritikára érdemes kulturális jelenségek közé.

Ha mégis írnak valamit a prédikációról, az általában rendkívül kritikus. A berlini dóm új prédikátorának beiktatásán elhangzott igehirdetés sem talált jó visszhangra a sajtóban. „A prédikáció olyan, akár egy metafora-facsaró.” Vagy: „A pátosz már-már a gúny határát súrolja.” Miközben a fővárosi szószéken történekről írt sorokat olvasom (Helmut Schödel, SZ 2000. 05. 22.), azokra a prédikációkra gondolok, amelyeket az utóbbi időben hallottam vidéken. Vannak köztük alaposan kidolgozott, kreatív, nyelvileg is jól sikerült igehirdetések. A dolgok egészét nézve a berlini kritika kemény szavai mégsem légből kapottak. Egyébként nem csak minket, az „ige egyházában” szolgáló prédikátorokat találnak telibe. A

katolikus prédikáció is rossz jegyet kap a sajtótól: „Soha nem sikerül. Az istentisztelet leggyengébb része; még akkor is, ha okos és hiteles papok tartják” (Claus Koch, SZ 2000. 04. 14.).

A konfesszionális kiegyenlítetttség azonban csekély vigasz. A prédikációt ért rossz sajtóvisszhang fájdalmas. Főleg akkor, ha olyan újság hasábjairól hangzik, amelyik hegyes tollával maga is megpróbálkozik a prédikációval. A *Süddeutsche Zeitung* „Streiflicht” (Fénycsóva) rovata gyakran egyszerűbben és meggyőzőbben ír a *Providentia Deiről*, mint ahogy azt valaha szószékről hallhattam. Mint például 1998 őszén, amikor Jürgen Trittin miniszter a kormányváltáskor többedmagával megtagadta a hivatali esküben a vallási betétet, Helmuth Kohl „jó szerencsét” kívánt hivatali utódjának, és úgy tűnt, hogy Lafontaine – mikor még a kormányban volt – a ráeső hatalom egy részét feleségének, Christa Müller asszonynak adta át. Szórványjelenségek? Dühöngő szekularizáció? Akkoriban a *Streiflicht* rovat prédikációja (SZ 1998. 11. 30.) egy higadt és szellemes „láthatatlan kezet” látott a dolgok mögött:

„Még ha Kohl megpukkad is: ő volt az, aki 89/90-ben elhozta a fordulatot, és Christa Müllert is ő zabolázza majd meg úgy, hogy Schröder azt hiszi, neki sikerült. Kié ez a kéz? Egy tipp: Trittin elméjét is ő installálta.”

Úgy tűnik, az újság érdeklődik a prédikáció jelenségei iránt. Különbösen miért tartotta volna jegyzetre érdemesnek azt az eseményt, hogy William Anderson katolikus lelkészt a londoni Southwark-katedrálisban a lelkészekből és újságírókból álló zsűri szoros versenyben az év prédikátorának választotta? (SZ 1996. 11. 02/3.) *Publice docere* – az Ágostai hitvallás leginkább ezt tartja kívána-

tosnak. A prédikáció Londonban elnyerte a szükséges publicitást.

Az újság számára a prédikáció jelensége tehát egyáltalán nem közömbös. Hangvétele azonban váltakozik mesterségem negatív vagy pozitív megítélése és semmibevétele között. Az igehirdetés mint a nyelvben és az eget a földdel összekapcsoló metaforákban való jártasság alig kap elismerést. Mit lehet tenni? Tegyük félre az újságot? Hagyjuk úgy a prédikációt, ahogy van? Más utat javasolnánk: olvassuk az újságot, és gondoljunk a prédikációra. A recept egyszerű, hatása megdöbbentő. Én évek óta így gyűjtöm homiletikai ötleteimet az újságból.

A következőkben véletlenszerűen kiválasztott újságcikkeket szeretnék homiletikailag kommentálni.

Sarah Kirsch, a költő mondja egy interjújában (SZ 1995. 01. 26.):

„A lehető legközelebb menni a dolgokhoz – ez adja az indítást! Az tesz valakit az írás megszállottjává, hogy hajszálpontosan szeretne kifejezni valamit; hajszálpontosan! Egy szín vagy a Schleswig-Holstein feletti különös ég vagy egy esti fényekben úszó olasz hegyi falu leírásához – ami olyannak tűnik, mintha egy hajó horgonyozna a tengeren – csak egy lehetséges út vezet. Ez az, ami meg tud bolondítani.”

A prédikátor megjegyzése:

Egészen pontosan az életről beszélni. És egy kicsit bolondulni is érte. Mert az ilyen elbeszélés nehéz. Mégis olyan csodálatos, ha sikerül. Istennek és a prédikációnak talán semmi köze az itáliai hegyi faluhoz?

Edda Ziegler véleménye a kreatív írásról (creative writing) (SZ 2000. 05. 13/14.):

„Az angolszász író- és elbeszélőkultúra – főleg az USA-ban – tudatos és gondos ápolás eredménye. A »Creative Writing« minden jó-hírű egyetemen a tanulmányok súlypontjaként szerepel.”

A prédikátor megjegyzése:

Nem csak Sarah Kirsch tud bánni a nyelvvel. Az emberekben több rejlik, mint azt maguk gondolják. A német egyetem azonban inkább a destruktív, mint a kreatív írásra nevel. Az akadémiai teológiát az a veszély fenyegeti, hogy elcsökevényesíti az életről és hitről, Istenről és világról szóló kreatív beszédet és írást.

Joachim Kaiser ezt jegyzi fel Seiji Ozawa és a Bécsi Filharmonikusok egyik koncertjéről (SZ 1998. 06. 02.):

„Egy kérdéstől nem tudtam szabadulni: miért? Miért játszanak, ha zenéjüket semmilyen titok nem lengi körül?”

A prédikátor megjegyzése:

Miért hagynak a prédikációk – legyenek azok laposak vagy jók – oly gyakran hidegen? Mert nem rejtenek semmilyen titkot. Hol marad Isten, a világ titka?

Gerhard Köpf így dicséri Martin Walser író (SZ 1998. 10. 10/11.):

„Walser és fáradhatatlanul prédikáló rendtársai... nem absztrakt teológiát nyújtanak... gyülekezetüknek, nem üres pátoszt – hanem liktető képeket és történeteket, a gyermekkor és az újraegyesítés védőbeszédeit, mesét az egyszarvúról a szereteten innen és túl, szent morzsákat, a múlt félelmeiről szóló lelki mennydörgést, sokszor a haza dicséretét a szívet szorító érzés variációival, érzelmes episztolákat a szolgaságról, hiányról és hatalomról.”

A prédikátor megjegyzése:

Valóban így kell oldódniuk a kulturális görcsöknek? Ami érdekes, színes, magával ragadó, az az irodalommal társul, az absztrakt teológia és az üres pátosz pedig marad a prédikációnak?

Martin Walser saját maga teszi fel a kérdést a frankfurti Pál-templomban (SZ 1998. 10. 12.):

„Van olyan nyelv az irodalmin kívül, amelyik nem akar mindenáron rám szólni valamit? Egyet sem ismerek.”

A prédikátor megjegyzése:

Van olyan nyelv az irodalmin kívül, amelyik nem akar rám szólni valamit? Ismerek egyet: a prédikáció nyelvét. Milyen szívesen látnám magam, amint ezt a választ adom Martin Walser kérdésére!

Helmut Dietl *Rossini* című filmje kapcsán Michael Althen ezt jegyzi meg (SZ 1997. 01. 22.):

„A jó film csalhatatlan ismertetőjegye, hogy az első képtől a valóságot juttatja szóhoz, miközben át is formálja azt.”

A prédikátor megjegyzése:

Bár a *Rossini* című film nem feltétlenül felel meg ennek a definíciónak, Michael Althen mégis a jó film fontos ismervét nevezi meg. A filmek átformálnak, elvárásznak, elidegenítenek. A Biblia szavairól, képeiről és történeteiről is elmondhatjuk mindezt. Az lenne a jó prédikáció csalhatatlan ismertetőjegye, ha a valóságot juttatná szóhoz úgy, hogy azt egyúttal át is formálja?

Egy ideje tudom, hogy nem kell egy újság lapjai mögé rejtőznom azért, mert homiletikai szemmel olvasom a kulturális rovatot. A homiletika bámulatos változásban van. Az esztétikai paradigma világszerte teret hódít. A művészetek területéről nyert felismerések ezáltal szabadon alkalmazhatók a prédikációra. A zene, az irodalom, a színház, a mozi nyújtotta élmény közben nyugodtan gondolhatok a prédikációra. Az USA-ban Walter Brueggemann költőkről beszél – miközben prédikátorokra gondol. *Finally Comes the Poet* címmel megjelent könyve szenvedélyes felhívás arra, hogy a prédikáció és a költészet fogjanak össze a nyelv és a valóság mindenütt tapasztalható beszűkülése ellen. Brueggemann szerint sem az imádságok, sem a szerelmes levelek nem hangozhatnak úgy, mintha csupán egy határidőnapló bejegyzései lennének.

E könyv hátterét a homiletikán világszerte tükröződő esztétikai paradigma adja. Ez a könyv nem disszertáció, és nem is tankönyv. Nem törekedtem a tudományos információk teljességére, és nem kívánok részletes bevezetést adni a prédikáció elméletébe. Miközben egy új prédikációs modell kialakítására törekszem, csak a körvonalait rajzolom meg annak, milyen lehet a jövőben a prédikáció. Ez a vázlat nem egy egyházi nyilatkozat, amelyet a hosszú konferenciákon részt vevő delegáltak öntennek olyan végső formába, hogy az mindenkinek mindent – vagy épp semmit nem – nyújt. Ezért ez a könyv nem disszertáció, nem tankönyv és nem egyezmény. Azt szeretném vele a viták középpontjába állítani, ami – alapos kül- és belföldi vizsgálódás után – számomra egy megújult homiletika körvonalait jelenti.

A dramatizált homiletikát a művészetek tükrében kívánom bemutatni. A prédikálás ugyanis saját arculattal

rendelkező művészet, vagyis a prédikáció művészete. A zongoraművészekre, írókra, rendezőkre vagy dalszövegírókra való utalások arról tanúskodnak, milyen sokat tanulhat tőlük az igehirdetés. De ezek csupán analógiák, amelyek fontos pontokra világítanak rá. Ezek után a prédikáció – ihletet nyerve és esetleg kijózanodva – ismét a maga útját járja.

Hogy ne okozzak csalódást azoknak, akik esetleg mást várnak, előrebocsátom: kizárólag a protestáns igehirdetést tartom szem előtt. A protestáns tradíció sokféleségét alapul véve a széles homiletikai spektrumnak csak keskeny szeletét mutatom be. A katolikus és evangélikus homiletika egy ideje nagyon közel került egymáshoz. A protestáns igehirdetés mégis sajátos jellegű marad.

A szűkítés másik szempontja, hogy kizárólag az istentiszteleti, méghozzá a bibliai alapigéből kiinduló prédikációt tartom szem előtt. Nem mintha ez lenne az egyetlen vagy egyedül legitim módja a prédikációnak. De a rádiós áhítat, a televíziós istentiszteleti prédikáció, a vasárnap igéje (Wort zum Sonntag) vagy egy kiállítási csarnokban elhangzó evangelizáció mindegyike más-más feltételhez kötött. Modellvázlatomban ezért figyelmen kívül kell hagynom őket. Ugyanez érvényes a kazuális igehirdetésre. Ez ugyan istentisztelet keretében elhangzó prédikáció, de a liturgia és az alkalom szempontjából egészen egyedi jelleget hordoz. A meghúzott határok ellenére meg vagyok győződve arról, hogy az itt bemutatott modell más felekezetek és szituációk számára is hasznos lehet.

Az USA-ban megtapasztaltam, hogy a homiletika próbálkozásai nyomán miként újult meg a prédikáció. Észak-Amerikában felekezeteket átfogóan egyesültek a homiletikát oktatók. Egy széles körű továbbképzési programmal teret nyitottak a kísérletezés számára. Ezáltal pedig a prédikációban eddig nem alkalmazott képességek kerültek felszínre.

Európában is érdekes kezdeményezések figyelhetők

meg. Minden jel arra mutat, hogy a homiletika és a gyakorlati teológia sokféle kutatási irányát az esztétikai paradigma fogja egyesíteni. De mint mindig, most is csak egyes kollégák publikálják meglátásaikat. A különböző intézmények együttes akciója még várat magára. A homiletikai (tovább)képzésben az elméletet, szószéki gyakorlatot és didaktikát együtt felölelő igazi áttörés még hátravan. Észak-Amerikában pont egy ilyen összefogás tette lehetővé, hogy „új homiletikáról” beszéljenek.

Könyvem azoknak szól, akiknek homiletikával van dolguk: akik prédikálnak, igehirdetőket képeznek és prédikációkat hallgatnak. Talán létrejön valamilyen összefogás a megújult homiletikáért. Egyesített erővel talán újra felfedezhető lesz, hogy a Biblia szavai, képei és történetei mozgásba hozzák az igehirdetést. Az egyetemek, főiskolák, gyakorlati képzések és lelkészakadémiák együttes akciója talán kimozdíthatja a prédikációt holtpontjáról.

A kulturális helyzet kedvez a vallás területén megújuló beszédnek. Az egyház falain kívül mindenfelé hódítanak a vallásos jelenségek; különösen a művészetek nyújtanak sokak számára vallásos dimenziót. Az egyházban és a teológiában újra szabad „vallásról” beszélni. Ebből a homiletika is profitál. Manfred Josuttis gyakorlati teológiai professzor például újra és újra utal arra, hogy a szószéken végbemenő eseményekben mennyire háttérbe szorult a Szent valósága. Érdeemes – főleg mostanában – a prédikációval kapcsolatosan új tapasztalatokra szert tenni. „Dancing the Edge of Mystery”, tánc a titok peremén – így nevezte találóan Eugene Lowry azt, mi jellemezhetné a vallásos beszédet a művészetek közelében.

Homiletikai modellek nem hullanak az ember ölébe, hanem a homiletikai elméletek, prédikációs hagyomá-

nyok és didaktikai tapasztalatok sokféleségében formálódnak. Ez a könyv nem korszakalkotó felfedezést mutat be, hanem a megőrzött felismerések és inspiráló kezdeményezések sajátos elegyét. Meggyőződésem, hogy a homiletika a jövőben szükséges energiáit a Rudolf Bohren vagy Richard Lischer adta teológiai lendületből és az Eugene L. Lowry, Bernard Reymond vagy Albrecht Grözinger felfogása szerinti esztétikai paradigmából fogja nyerni.

1

A képek világában

A dramatizált homiletika
alapjai

1.1 *Megújult homiletika*

Az áttörés

Egy újszerű homiletika nem vezet szükségszerűen megújult homiletikához. Észak-Amerikában a „New Homiletic” kifejezés áttörést és széles körben elterjedt irányzatot jelöl a homiletikai (tovább)képzésben. Ez a mozgalom határozottan kiáll forma és tartalom integrális egysége mellett. Egy ilyen – magjában esztétikai – kezdeményezés ellenállásba kell hogy ütközzön ott, ahol a tartalmat és a formát élesen kettéválasztják.

Észrevételek

Don M. Wardlaw egy fiktív lelkész, Hank Andrews homiletikai életrajzát vázolja, akit tanulmányai közben érintett meg az Észak-Amerikában „New Homiletic”, új homiletika néven emlegetett jelenség:

„...Hank Andrewst egyetemi éve alatt ragadta magával az úgynevezett New Homiletic. Ez a metódus már harminc éve paradigmaváltást jelent a prédikációról való felfogásunkban. Hank homiletikájának súlypontja ezáltal eltolódott a deduktívától az induktív irányába. Prédikációja elindult a statikustól a feszültségekkel teli felé, a definiálótól a feltárhozóhoz, a bal agyféltekétől a jobbhoz, a pontokba szedett gondolatoktól a mozgalmas szekvenciákhoz, a tényektől az imaginációhoz, az autoritatív stílustól a közösségihez, az izolációtól az együttműködés irányába. Könyvespolcán homiletikai szövegek komoly arzenálját vonultatta fel: Childers, Craddock, Buttrick, Lischer, Long, Lowry, Mitchell, Rose, Schlafer, Troeger, Wilson és

mások könyveit. Ők a New Homiletic szószólói, akik Hankkel együtt sokunknak kedvet csináltak a prédikáláshoz.”

Don M. Wardlaw: *Toward an Incarnational Homiletic*. Kiadatlan kézirat. 1998.

Don Wardlaw írásából a homiletika USA-beli helyzetéről az alábbi következtetések vonhatók le:

- A fogalompárok egyértelmű áttörést mutatnak a prédikációval kapcsolatos felfogásban.
- Olyan új formáról van szó, amelynek középpontjában mindig a prédikáció egésze áll, beleértve annak tartalmát is. Az esztétikai paradigmában forma és tartalom szétválaszthatatlanok.
- Az új homiletika több mint harminc év alatt elismert és intézményesedett irányzattá nőtte ki magát.
- A mozgalom nagyságát az akadémiai homiletikából ismert nevek fémjelzik.
- Az USA-ban és Kanadában az oktatási intézmények magas száma miatt az új homiletika meghatározza a homiletika oktatásának fő vonulatát.

Németországban Hank Andrews nem szerezhette volna hasonló tapasztalatokat. Az esztétikai paradigmára való váltás ugyan Európában is érzékelhető, de itt áttörést vagy széles körben elterjedt irányzatot nem hozott magával. Könyvemben az Atlanti-óceánon túli új homiletikából (New Homiletic) kiindulva szeretném a megújult homiletika németországi körvonalait vázolni.

Vázlatok

EGY ÉBREDÉS TÖRTÉNETE

Az új homiletika Észak-Amerikából indult útjára. 1960-ban az American Association of Theological Schools nyolc

regionális konferenciát szervezett. Ezeken 107 – túlnyomórészt protestáns – oktatási intézményből 175 egyetemi oktató vett részt. Azt, hogy a homiletika területén egész Észak-Amerikában valami új van készülõben, minden konferencián meglepetéssel tapasztalták.

A prédikáció lényegét illetõen teljes egyetértés uralkodott. Ez önmagában nem is meglepõ, ha tudjuk, hogy a 60-as évek Amerikájában – ugyanúgy, mint nálunk – az ige teológiája a történetkritikával karöltve határozta meg a teológiai gondolkodást. A prédikációra mint gondos exegetikai munkán alapuló igeszolgálatra tekintettek. Azonban míg nálunk az ige teológiája elsõsorban a kísérletezést kizáró magatartásban merevedett meg, az USA-ban doktrínák nélkül fonódott össze a homiletikai gyakorlattal. Ott a homiletika abból indult ki, hogy a prédikáció lényegének meghatározása a gyakorlati kérdéseket korántsem oldja meg. A formális homiletika, a prédikáció hogyanja az idõ múlásával egyre nagyobb hangsúlyt kapott, míg állandó és intenzív véleménycserében maradt a prédikáció tartalmára összpontosító elvi és materiális homiletikával. Az ige teológiájából egyre határozottabban fejlõdött ki egy széles metodikai eszköztárral rendelkezõ homiletikai didaktika.

Az 1960-ban megrendezett konferenciák rendkívül motiválóan hatottak. Világossá vált, hogy a lényegi kérdéseket illetõ összhang komoly hatással lesz a homiletikai (tovább)képzésre. Öt évvel késõbb, 1965-ben – elsõsorban, de nem kizárólag protestánsokból – alakult meg a homiletika állandó fórumaként az Academy of Homiletics. A hetvenes években az oktatási intézményekben a megfelelõ egyetemi tanárok felvételével a homiletika önálló tanegység lett. 1976-ban jelent meg elõször az Academy of Homiletics *Homiletic* címû szakfolyóirata. A homiletikai didaktika fejlõdésének hatására 1989-ben elindult a chica-

gói Doctor of Ministry in Preaching továbbképzési program (lásd 3.1).

AFROAMERIKAI PRÉDIKÁCIÓ

(AFRICAN AMERICAN PREACHING)

Az amerikai homiletika átalakulásának egyik oka a hatvanas évek polgárjogi mozgalmában rejlik. Ez olyan politikai forradalmat hozott Amerikában, melyben központi szerepet játszottak az igehirdetők és az igehirdetések. Richard Lischer *The Word that Moved America* alcímmel írt könyvet Martin Luther Kingről. King és sok más színes bőrű igehirdető sajátos biblikus prédikációkkal konfrontálták Amerikát. Ezek mozgalmasságukat és erejüket olyan spirituális forrásokból merítették, amelyeket az egész ország és a fehér homiletika eddig került. Az afroamerikai prédikáció (African American Preaching) időközben az új homiletika egyik legizgalmasabb jelensége lett. A fehér prédikációkultúra európai mintái között ez egy egész más gyökerekből táplálkozó prédikációs stílus. Itt az igehirdető és a gyülekezet ritualizált összjátéka, a prédikációk szóbelisége, eseményvel telítettsége, különleges zeneisége (lásd 1.3), a Biblia életközeli használata játszik központi szerepet. Az afroamerikai igehirdetés hatására az új homiletika hamarosan interkulturális jegyeket kezdett mutatni.

INDUKTÍV PRÉDIKÁCIÓ (INDUCTIVE PREACHING)

Az új homiletika a prédikáció organikus egységét is tudatosította: a tartalom meghatározza a formát, a forma pedig alakítja a tartalmat. A prédikáció – H. Grady Davis sokat idézett képe szerint – olyan fára hasonlít, amely alakját természetes növekedéssel éri el. A természetből vett kép a prédikációra vonatkoztatva korszakalkotó áttörést jelent:

a prédikáció tartalma meghatározza, magával hozza annak formáját. Ez a koncepció semmivel sem alacsonyabb rendű, mint az Európában, de még az USA-ban is uralkodó diszkurzív felépítésű, érvekkel alátámasztott prédikációs modell.

Az áttörést főleg két ok motiválja. Az esztétikai perspektívában megkövetelt formai és tartalmi egységnek a diszkurzív prédikáció ellentmond a maga (legtöbbször három) pontba szedett hagyományos felépítésével. Hosszú távon tarthatatlan, hogy a Biblia minden egyes textusát ugyanabba a formába öntsék. A hagyományos modell a bibliai igével és a prédikáció szövegével – egy csipkelődő metafora szerint – úgy bánik, mint a szaggató a karácsonyi sütemény tésztájával. A „cookie cutter” modell minden darabnak pontosan ugyanazt a formát adja. A másik ok a prédikáció üzenetének megértésében (receptiójában) van. A diszkurzív prédikáció olyan ismereteket tulajdonít a prédikátornak, melyekkel a hallgató nem rendelkezik. Ezek a szöszék magasságából magyarázandók és közvetítendőek. Ez a modell azonban csak ott működik, ahol a prédikátor hivatalából kifolyólag a hit kérdéseiben tekintéllyel rendelkezik. Ahol azonban a hallgatók a hit dolgaiban saját értelmezési kompetenciát igényelnek, ott ez a modell nem állhat meg. Fred Craddock *As One Without Authority* (1971) címmel megjelent programszerű írásában utalt e problémára, és az induktív modellel mindenki számára elfogadható irányba terelte az új homiletika fejlődését.

A megújult prédikáció tehát nem a hit egy igazságát magyarázza el (deduktív), hanem a hit tapasztalatait adja tovább (induktív). Az új homiletika ebben a tekintetben nyújtott alternatívát a diszkurzív prédikációval szemben. A kísérletek magvát egy teljesen más elképzelés adta, mely szerint a prédikáció megtervezett mozgás (plotted mobility – gestaltete Bewegung, lásd 1.2, 1.3). A hallgatóval tehát nem valamilyen igazságot kell közölni, hanem olyan mozgásba kell bevonni, ahol saját maga szerezhet tapasztala-

tokat és ismereteket. A prédikáció paradigmája immáron nem a tézisekből és érvekből álló előadás, hanem a mozgó képekből felépített film (lásd 1.2).

FORMA ÉS TARTALOM

A tartalom és a forma egysége az új homiletika egyik alapfelismerése. Elsősorban ennek köszönheti alapvető esztétikai irányultságát. Gert Otto (*Predigt als Rede*, 1976) nyomán a homiletika nálunk is felismerte tartalom és forma egységét, szaktudományként már régóta integrálta munkájába ezt az ismeretet. Az igazi problémát az akadémiai és egyházi kontextus adja. Amerikai kollégáim beszámolója szerint ez az USA-ban sincs máshogy. A homiletikai munkát árnyékként kíséri egy előítélet, amelytől a mai napig nem sikerült sem az egyház, sem a teológia területén megszabadulni. E szerint az előítélet szerint a prédikáció tartalma és formája külön-külön is meghatározható. A hagyományos felfogás a tartalomnak nagyobb teológiai méltóságot ad, a formát pedig olyan külsőségnek tekinti, amely a retorika területéhez tartozik. A retorikát lenézők közül sokan azt állítják: egyedül a tartalom fontos, a forma külsőség, ami néha veszélyes és csábító lehet.

Gyakorlati teológusként különösen is érzékenyen érintenek az ilyen előítéletek. Az egyetemen a „hogyan?” feladatokat szívesen sorolják a gyakorlati teológiához, míg a többi diszciplína – legalábbis önmeghatározásuk alapján – kizárólag a „mit?” kérdéskörének szenteli magát. A német teológiai egyetemi képzés elméletközpontú első és gyakorlatorientált második fázisa élő példája tartalom és forma szakszerűtlen felosztásának. A megújult homiletika határozottan szembefordul a valóság régimódi és makacs dualizálásával.

A prédikáció *jelenség*, a valóság egy része, esemény. A homiletikai bűneset ott kezdődik, mikor a prédikációs

munkát tartalom és forma szétválasztásának fikciójára építem fel. Ezután hiába próbálom minden eszközzel összerakni, ami összetartozik. Az eredmény mindig szintetikus marad: fontos tartalom, külső formába csomagolva. A prédikációkészítés első parancsolatát a nyelvi közlések formájával lehetne kezdeni; tehát tartalom és forma egységével, nem pedig ezek szétválasztásával.

A PRÉDIKÁCIÓ MINT ESEMÉNY

A forma és a tartalom dualizmusával szemben az új homiletika a prédikáció eseményként való felfogásával védekezik. Az USA-ban az új homiletika a prédikációt potenciális, Isten valóságában végbemenő eseménynek tekinti.

Az esemény a valóság több dimenzióját foglalja össze tömören. Ezen belül kevésbé a teológiai (lásd 1.4) vagy antropológiai, sokkal inkább az esztétikai szempontok érdekesek. Az „esemény” fogalom tartalom és forma egységének esztétikai minőségét állítja középpontba. Az elhangzott, átélt vagy épp elszenvedett prédikáció sokrétű jelensége az eseményben ragadható meg. *Amit* a prédikációban hallok, nem választható el attól, *hogyan* mondja a prédikátor, és attól sem, *hogyan* értem. Semmilyen absztrakt tartalmat nem tudok elválasztani a formától, tehát a nyelvi alaktól és attól, ahogy a hallgatók a prédikációval és a prédikáló személyével boldogulnak. Az eseményből kiindulva a prédikációra nem lehet többé csupán úgy tekinteni, mint az íróasztal mellett született szellemi termékre. Az esemény az élet olyan jelenségévé emeli a prédikációt, melyben tartalom és forma – mint az élet minden más területén – szorosan összetartoznak.

MEGÚJULT HOMILETIKA

Az új homiletika az USA-ban már rég intézményes keretek között kikristályosodott irányzat. Egy hasonló, az esztétika felől induló mozgalom nálunk is sikerrel járhatna. Minden azon múlik, kellő számú intézmény és személy mutat-e hajlandóságot az összefogásra. A homiletikai megújulásra Európában is megérett az idő.

Véleményem szerint Európa és Észak-Amerika kölcsönösen kiegészíthetnék egymást. Az amerikai kollégák kézzelfoghatóan aknázták ki a forma és a tartalom kölcsönöségéből születő új prédikáció lehetőségeit. A művészetek iránti személyes rajongásukat szimpatikus módon integrálták homiletikai munkájukba. Német nyelvterületen viszont az elméleti síkon folytatott esztétikai vita került előtérbe. Leginkább az az alapkérdés foglalkoztatja a teológusokat, hogy az esztétikával való kapcsolat révén többet is tanulhat-e a teológia a művészetekben való jártasságnál. Megtanulhatja-e a valóság másfajta szemlélését?

Az észak-amerikai homiletikának meglátásom szerint jót tenne egy hasonló esztétikai-teológiai vita. A német nyelvű, elméletileg jól megalapozott homiletika pedig nagyobb figyelmet fordíthatna az esztétikai viták gyakorlati konzekvenciáira. Az egyes személyek ezirányú próbálkozásait nagyban erősítené a közös összefogás.

Irodalom

Wardlaw, Don M.: Art. Homiletics and Preaching in North America.

In: *Concise Encyclopedia of Preaching*, Ed. by William H. Willimon
– Richard Lischer. Louisville, 1995. 243–252. o.

- Wardlaw, Don M.: The Need for New Shapes. In: *Preaching Biblically. Creating Sermons in the Shape of Scripture*. Ed. by Don M. Wardlaw. Philadelphia, 1983. 11–25. o.
- Nicol, Martin: Preaching from Within. Homiletische Positionenlichter aus Nordamerika. *PTh* 86 (1997) 295–309. o.
- Immink, Gerrit: In gesprek met de „New Homiletic”. Literatuurbericht homiletiek. *PrakTh* 28 (2001) 371–393. o.

1.2 Művészet a művészetek között

Paradigma

A prédikáció a műalkotás készítésének, előadásának és recepciójának példáját követi. A dramatizált homiletika a prédikációt önálló művészetnek tekinti a többi művészet között.

Észrevételek

A megújult homiletika felé vezető úton nagyon fontos lépés volt számomra annak felismerése, hogy a prédikálás és prédikációkészítés szoros kapcsolatban áll a művészi tevékenységgel. Sok-sok élményemet ez a történet jellemzi a legjobban:

Chicago egyik könyvkereskedése, a Seminary CO-OP Bookstore különösen is eredeti. Az alagsor lehangoló: télen a kazánok közelsége miatt túl forró, nyáron viszont tikkasztó a meleg, mert nem elég jó a szellőzés. De az emberek kedvesek, a föld alatti folyosók rejtette kincsek pedig egyedülállóak. Könyv hátán könyv. A polcok mellett gyorsan elfelejti az ember, hogy a Barnes & Noble teljesen klimatizált könyvkereskedéseket üzemeltet. Mikor évekkkel ezelőtt először jártam Chicagóban, természetesen engem is vonzott a könyvesbolt „alvilága”. A homiletikai polchoz lépve kihúztam egy könyvet, és beleolvastva a következő címeket találtam: a nyelv zenéje, a hallás fejlesztése, gondolatok közlése zenével, a belső zene meghallása, a prédikáció vázlata mint zenei partitúra. Akkor még nem tudtam, milyen szépen tud fuvolázni a könyvet író kolléga. Csak az lett világos előttem, hogy Thomas H. Troeger könyvében az élet olyan területei találkoznak, melyek általában külön helyen szerepelnek a

naptárban: a prédikáció a hivatás, a zene a hobbi oldalán. Troeger a zene metaforáját következetesen alkalmazta a prédikáció egyes lépéseire: a prédikáció mint koncert, zenei esemény, művészet.

A prédikáció és a művészetek rokonságát újabban sokan hangsúlyozzák. Bernard Reymond homiletikájára leginkább a színház van hatással:

„Az egyes művészeti ágak teológiára gyakorolt hatásának ismeretében – a probléma jobb megértése végett – megkérdeztem magamtól, ... melyik művészeti ág hatott rám és formált leginkább. Habozás nélkül feleltem: a színház.”

Bernard Reymond: *De vive voix*. 1998. 13. k.

Egy amerikai kolléga – maga is az improvizáció mestere a zongorán – arra a pillanatra teszi élete homiletikai fordulátát, amikor a művészet és a prédikáció addig elkülönülő világa találkozott az életében:

„A billentyűkön egy narratív művészet részese – a szószéken deduktív, tematikus prédikátor voltam. Prédikációm az évek során alig befolyásolta zongorajátékomat. Zongorajátékom viszont teljesen megváltoztatta prédikációmát.”

Eugene Lowry: *The Narrative Quality of Experience as a Bridge to Preaching*. 1990. 70. o.

Vannak olyanok, akiknek a prédikáció készítésében a film az iránymutató művészet. David Buttrick filmjeleneteket fedez fel a bibliai szövegekben:

„A Biblia nyelve nem csendélet, melyből az objektív szemlélő témát meríthet valamilyen eszmecserehez; inkább hasonlít egy olyan filmrészletre, amely mozgalmasságával eseményé teszi a gondolatot.”

David Buttrick: *On Doing Homiletics Today*. 1994. 95. o.

Charles Rice a liturgiát és a prédikációt egymással karöltve tekinti művészetnek:

„Az egyház vasárnapi tevékenysége – a szó legjobb értelmében – művészi. Amennyiben így tekintünk rá, szélesre tárulnak a kapuk a dráma, az irodalom és a többi vizuális művészet felé.”

Charles L. Rice: *The Embodied Word*. 1991. 95. o.

Ha a prédikációt önálló művészetnek tekintjük a többi művészet között, akkor az esztétikai homiletika területén járunk. Az esztétika világszerte a homiletikai munka bázisává válik.

Vázlatok

AZ ÉLET ÉS A REZÜMÉ

Rien de beau ne se peut résumer.

(A szép nem foglalható össze.)

Paul Valéry: *Cahiers II*. 1384. o.

E költői megállapítás egyszerre nevezi meg, mi mozgatja az esztétikai homiletikát, és az előtte tornyosuló problémát. Az aforizma kimondja, mi az, amit az esztétikai gyakorlat mindenképp kerülni akar (az összefoglalást), és sejteni engedi, hogy ezáltal milyen új lehetőségek tárulnak fel előtte.

Félreérti az esztétikai homiletikát, aki azt gondolja, hogy az csak a szó szoros értelmében vett szépről szól. Arról is. De a „szép” ebben az esetben mindazt jelöli, ami az esztétikai gyakorlat és elmélet területére tartozik. A művészetek professzionális és a hétköznapok egyszerűbb alkotásait egyformán magában foglalja. A valóság

egészének megfigyelését jelenti, befogadva a szépet, a kevésbé szépet és az egyáltalán nem szépet.

A teológiai tudomány rászokott arra, hogy összefoglaló mondatok segítségével fejezze ki magát. A valóságról gondoltakat így elvont mondatokban foglalja össze. Mint például az áldás esetében:

„Az áldás egyházi cselekmény.” Ez a mondat nem árul el semmit az áldásról, nincs benne szó sem az áldást osztó, sem az áldást fogadó személyről, sem az áldás körülményeiről, sem annak rituáléjáról. A fenti mondat nem tartalmaz idegen szót, ennek ellenére elvont. Egy, a múltban és a jelenben számtalanszor gyakorolt egyházi cselekményt foglal össze.

„Az Úr áldjon meg téged!” Ha nemcsak idézem, hanem eredeti szándéka szerint ejtem ki ezt a mondatot – meghatározott helyen és időben élő, reményeiket és csalódásaikat hordozó emberek között –, akkor megy végbe az áldás.

A teológiai reflexió síkján beszélhetünk az áldásról összefoglaló mondatokban. De ahol az áldás áldásként kell hogy elhangozzék, ott csak áldani vagy hallgatni lehet.

Az élet mindig testet ölt, kibontakozik. Az összefoglalás, a rezümé az életből kiűzi az életet. Az összefoglalásnak a tudományos reflexió síkján van értelme. De ahol magát az életet kell megszólaltatni, ott nincs helye általánosításnak (összefoglalásnak). „A gyermekek rendkívül hajlamosak a rajongásra” – ez a mondat összefoglalás. A gyerekek rajongása azonban az élet része, s mint ilyen, nyelvi kifejtést igényel. Valahogy így:

Pünkösdhétfőn elvittem kétéves lányunkat a vidámparkba, életében először. A jegy a körhintára egyesével 2,50 DM, majd öt kör együtt 10 DM. Minél több, annál olcsóbb. Neki ez nem számított. A lényeg, hogy beülhetett – lélegzet-visszafojtva – egy kék sportautó

kormányára mögé. Az egész kis ember autózott. Önfeledten, minden idegszálával. Még kormányozni is elfelejtett. A dudára sem gondolt. Egyszerűen csak autózott. És nem akarta abbahagyni: „Még egyszer!” – ezt kiabálta.

Nemcsak beszélni a dolgokról, hanem teret nyitni, hogy azok megtörténjenek (to make things happen): ez lehetne a jelszava egy olyan homiletikának, amelyik elutasítaná, hogy a végén mégis összefoglalja azt, ami szép.

A MŰVÉSZET HERMENEUTIKAI ALKALMAZÁSA

A hagyományos prédikáció sem csak összefoglaló mondatokból áll. Általában azonban összefoglalásokból indul ki, amelyeket példákkal és képekkel szemléltet. A hagyományos felfogás szerint a prédikáció feladata az, hogy bejárja az absztrakció (elvont összefoglalás) és konkréción (példa), a kifejtés és alkalmazás (explicáció és aplikáció) közti utat. A prédikáció ebben az esetben egy röviden is összefoglalható, illetve megfogalmazható, a gyülekezet számára hasznosítható üzenet átadása. Az ilyen igehirdetés a klasszikus forma szerint bevezetésből, befejezésből és három pontból áll. Ebben a prédikációtípusban a művészet – mint például az irodalom – a prédikációt összefoglaló gondolat illusztrálására, megvilágítására szolgál (instrumentális alkalmazás).

Az esztétikai homiletika abból indul ki, hogy nincs olyan tartalom, amelyet először össze lehetne foglalni, majd formába csomagolni. Az esztétika mindig jelenségekkel foglalkozik, melyekben a forma és a tartalom sajátos együttesben jelenik meg. A művészi tevékenység a valóságot mindig térben, nyelvben, hangokban vagy színekben jeleníti meg – hogyan is lehetne az ilyesmit összefoglalni? A művészi prédikálásnak alig van köze az illusztrációhoz. A művészi prédikáció lényege, hogy a színpad,

koncert, irodalom, műterem vagy a film területén való jártassággal és az ezek iránti szenvedéllyel teszem ki magamat és másokat Isten világban való jelenlétének. A művészet feltárja a valóságot (hermeneutikai alkalmazás).

ELŐADÓMŰVÉSZETEK (PERFORMING ARTS)

„A szép nem foglalható össze.” A művészetek ismerik e mondat igazát. Sokat tanulhat tőlük a prédikáció. Alapjában véve minden művészettől tanulhat valamit, beleértve az élet művészetét is (Lebenskunst). A legfontosabb, amit meg kell jegyeznie, hogy ami szép – vagyis maga az élet –, az nem foglalható össze.

Robert Schumannról mesélik, hogy miután egyszer eljátszott egy komplikált etűdöt, megkérték, hogy magyarázza el a darabot. Válaszként a zongorához ülve újra eljátszotta azt. A ő zenéjét nem lehet összefoglalni.

A prédikáció művészete és az irodalom közötti kapcsolat általánosan elfogadott. De ha arra a kérdésre keresem a választ, hogy mely művészetek állnak fenomenológiailag közel a prédikációhoz, akkor az előadóművészetekre terelődik a figyelem. Olyan művészeteket takar e megjelölés, melyek meghatározott idő alatt lejátszódó cselekményeket jelölnek, és az előadás eseményére (performance, lásd 1.5) irányulnak. Mint például a tánc, a zene, a színház vagy a film. Ha a prédikációt is eseményként értelmezzük (lásd 1.1, 1.4), akkor nyilvánvaló a művészetekkel való rokonsága. A prédikáció – az előadás analógiája alapján – önálló esemény lehet az előadóművészetek körében.

NYELV ÉS VALÓSÁG

A prédikáció nyelvezete – mint bármely színdarabé – nem tetszőleges. A nyelvi forma kihat a tartalomra is. Éppen ezért adja a tartalom és a forma megbonthatatlan egysége a megújult homiletika egyik alapját (lásd 1.1). A nyelv és valóság viszonyát vizsgáló újabb kutatások is ezt támasztják alá. A „valóság” – az Újszövetség-kutató Hans Weder szerint – „nem a nyelven kívül található. Inkább azt mondhatjuk, hogy az egyes nyelvek különféle módon hozzák létre a valóságot.”

Az USA-ban az új homiletika kezdettől fogva vizsgálta a forma és tartalom, nyelv és valóság közötti összefüggést. A prédikáció életszerűsége érdekében tett lépéseik szoros kapcsolatban álltak a bibliatudományok kutatásaival. A Biblia irodalmi alkotásként került a figyelem középpontjába, azonban nem az ókori irodalom történeti bizonyítékát látták benne. Sokkal inkább az az esztétikai kérdés került előtérbe, hogy a Biblia nyelvi alakzatai milyen kommunikációs szándékokat hordoznak (Thomas G. Long). Különösen Jézus példázatai igényeltek ilyen látásmódot (például: Isten országa olyan, mint... – *a ford.*). A legújabb teológiai kutatások messzemenőig egyetértenek abban, hogy a példázatokban Isten országának valósága nyelvi eseményként jelenik meg.

Rossz útra tévedne a prédikáció, ha nem hagyná magát a Biblia nyelvi művészetétől inspirálni. Mike Graves találóan fogalmazza meg, milyen lenne, ha a szószéken nem vennék figyelembe a Biblia adta formákat: „Az »Erős vár a mi Istenünk« szövege a »Happy Birthday« dallamára elénekelve nemcsak a hangnem, hanem a ritmus megsértését is jelenti.”

MEGTERVEZETT MOZGÁS

„A szép nem foglalható össze.” A prédikációkészítést nem az összefoglalás, hanem a kibontás gondolata vezérli. Az új homiletika (lásd 1.1) egyik alapfelismerése, hogy a prédikáció feladata nem a hit igazságának elmagyarázása (deductive preaching), hanem a hittapasztalat másokkal való megosztása (inductive preaching). A figyelem a három pontból álló prédikációról olyan formákra terelődött, melyek – adott idő alatt lejátszódó – cselekményt jelenítenek meg. Az emberi figyelem sokkal jobban tudja követni a cselekmény struktúráját. Kezdetben a narratív prédikáció dominált. A narráció értelme azonban hamar kibővült, már nem csak történetek elmondását takarta. Eugene Lowry a prédikációról mint cselekménnyel kitöltött időről (ordered form of moving time), David Buttrick megtervezett mozgásról (plotted mobility) beszél.

A megtervezett mozgás adta új koncepció új feladat elé állította a prédikációt. Richard A. Jensen írta le legpontosabban ezt a fordulatot. Szerinte az ötletekben való gondolkodást (thinking in ideas) a narratív gondolkodás váltja fel (thinking in story). Narrativitás alatt ebben az esetben sem csak történetek továbbadását (storytelling) kell értenünk. Inkább a valamit kifejezni kívánó gondolkodást az összefoglalóval szemben. Alapjaiban más ez a hozzáállás, mely kihat a prédikáció gyakorlatára is: ha a prédikáció megtervezett mozgás, akkor egyes részeit is mozgalmas egységként kell kialakítani. Ennek kapcsán David Buttrick mozzanatokról beszél (moves, lásd 2.3). Ezek a film (movie) szekvenciáihoz hasonlítható kisebb mozgalmas egységek.

ELŐADÁS HELYETT FILM

A prédikáció feladatának új megközelítése akkor lesz a legérthetőbb, ha a prédikáció számára nem a tudományos előadás, hanem a film lesz a paradigma. A szószéken nem pontokba szedett gondolatokat kell fejtegetnünk, hanem szekvenciákban vagy mozzanatokban (moves) megjelenített mozgó képeket.

Jana Childers vagy Bernard Reymond nyomán a film helyett a színház is szóba jöhetne paradigmaként a prédikáció számára. Ez ugyanis az élő előadás (live performance) által valóban közelebb áll a prédikációhoz, mint a film. Mégis úgy érzem, a színház túl elit paradigma lenne. Sokan csak néha-néha járnak színházba, a film azonban – főleg a televízióban – régóta meghatározza a hétköznapi életet. A prédikáció mint film sajátos arculatú művészet lehetne abban a társadalomban, melynek megfigyelő- és érzékelőkészségét már régóta a film mozgó képei formálják. A homiletika területén szerzett didaktikai tapasztalataim azt mutatják, a filmparadigma nagyon alkalmas a prédikációképzés új, esztétikai megközelítésére.

DRAMATIZÁLT HOMILETIKA

Akár a film, akár a színház adja a paradigmát, a prédikáció készítése minden esetben feszültséget megjelenítő művészet. Kézenfekvő, hogy a hozzátartozó művészettant „dramatizált homiletikának” nevezzük.

A dramaturgia mindig feszültséggel foglalkozik. Olyan feszültségekkel, melyek kibontásra készítetnek. A prédikációban is olyan feszültséggel teli folyamatok játszódnak le, melyek bölcs tagolást igényelnek. A prédikáció feszültségének kapcsolódnia kell a hallgatókban lévő feszültséghez. A feszültségnek ez az íve átfogja az egész istentiszteletet, melyben a prédikáció a maga belső feszültségé-

vel helyezkedik el (lásd 1.3). A prédikáció a Biblia képeit, szavait és történeteit jeleníti meg. Ez a dramatizált homiletika alapja, mely a prédikáció egész lefolyását dramaturgiai feladatként kezeli.

„A szép nem foglalható össze” – Valéry mondatát hallva rossz a lelkiismeretem. Hiszen most megpróbálom összefoglalni a prédikáció művészetének lényegét, pedig az csak konkrét kibontásban lesz érthető. Bízom benne, hogy hamarosan német nyelvterületen is lesz hely a kísérletezésre, mindenre nyitott homiletikai műhelyek alakulnak, ahol a prédikációművészet kifejlődhet a művészetek között.

Irodalom

Childers, Jana: *Performing the Word. Preaching as Theatre*. Nashville, 1998.

Reymond, Bernard: *De vive voix. Oraliture et prédication*. Genève, 1998. 47–58. o.

Nicol, Martin: Preaching as Performing Art. *Ästhetische Homiletik in den USA. PTh* 89 (2000) 435–453. o.

1.3 A titokhoz vezető út

Liturgia

A prédikáció szerves része a titokhoz vezető útnak: a liturgiának.

Észrevételek

Az afroamerikai istentisztelet ünnepélyes, érzelmekre ható, eksztatikus jellegéből kiindulva Evans Crawford e prédikációk sajátos homiletikai zeneiségét (homiletical musicality) méltatja. Szerinte az afroamerikai liturgia – beleértve a prédikációt is – hangokban és ritmusokban lejátszódó esemény. Az európai típusú istentisztelettel kapcsolatban többnyire más tapasztalataink vannak. Az istentisztelet dramatikus mozgásával ellentétben a prédikáció gyakran e folyamat megszakításának tűnik.

A prédikáció negyedóra vagy akár harminc perc erejéig megszakítja a liturgikus-drámai cselekményeket. Ezen idő alatt nem hangzik el imádság, nincs ének, nem lehet felállni vagy letérdelni, nem váltják egymást a liturgiát végző személyek, nincs kommunikáció a gyülekezet tagjai közt, és nincs zene. Csak prédikáció. Ezután szólal meg újra az ének; csak ezután – az eukarisztia előkészítésével – indul meg újra a sajátos liturgikus cselekmény.

Dramaturgiai szempontból a prédikáció elüt a többi liturgikus cselekménytől; idegen elem marad az istentiszteletben. A dramatizált homiletikának olyan koncepciót kellene alkotnia, amely a prédikációt az istentisztelet szer-

ves részévé teszi. Hasonlóan egy koncerthez, ahol a szólista és a zenekar csak az összjátékban képes megbirkózni saját szólamával. Ez sem sikerül mindig, ha pedig sikerül, akkor sem teljesen egyformán.

Beethoven 3. c-moll zongoraversenyét egyszer a komponista Hans Werner vezényelte a Londoni Szimfonikusoknak:

„Érezni lehet, amint a 20. század egyik zeneszerzője a nagyobb szembeni tisztelét a vezénylés közben minden irigység nélkül, odaadón, tevőlegesen is kifejezésre juttatja.

Veled szemben a derék Christoph Eschenbach nehezen állíthatja magáról, hogy szólista...”

Joachim Kaiser, SZ 1972. 08. 19. (= *Erlebte Musik* 1. 247. kk.)

Ebben az esetben a prédikátor – képletesen szólva – nehezen birkózott a liturgiával. Fordítva is megtörténhet a dolog. Például ha Martha Argerich Prokofjev 3. C-dúr zongorakonzertjét olyan szuverén módon játssza, hogy a kritikus csak az állatvilágból vett hasonlaltal tudja azt szemléltetni:

„Martha Argerich – a zene oroszánja. Bársonyos talpon lopakodik, és ha eljött az idő, fűgén támad. Innen nincs menekvés.

Horst Stein karmester már nem volt ennyire lelkesítő. A Müncheneri Filharmonikusok kíséretét túlságosan is bátortalanná tette. A zongoraművész nem érdemelt ilyen visszafogottságot.”

Helmut Mauró, SZ 1995. 07. 03.

Magával ragadó a liturgia és a prédikáció kölcsönös, adokapok összjátéka. Alfred Brendel és Simon Rattle is így készül fel Beethoven zongorakonzertjeire:

„A zongoristának tíz ujjja van, eggyel sem több. A tizenegyedik Simon Rattle ujjja. Hogy lehetséges ez? Délutánonként közösen nézzük a BBC *Alfred Brendel – az ember és az álarc* című dokumentumfilmjét, amelyben többek közt az öt zongorakoncertből is láthatunk egy próbajelenetet. Brendel mindkét keze lefoglalt, Rattle pedig egy ujjal bejátssza az üstdob harmóniába nem illő hangjait a zenekarban. »Fontos rész! – kiált óriásit Brendel. – Egyértelműen kell hangzania.« Otthon a CD-n valóban megdöbbenően világos ez a pillanat. Minimális káosz – sziporkázó formában.»

Wolfram Goertz: *Der Nachdenker. Die Zeit*, Nr. 2, 2001. 01. 04.

Az a jó, ha liturgia és prédikáció összhangban vannak. A prédikációnak azonban egy bizonyos fokig meg kell törnie a liturgia rituáléját. Anna-Sophie Mutter hegedűművésznek Mozart B-dúr hegedűversenyében sikerül „a Bécsi Filharmonikusok töretlen hangját” úgy megszakítani, hogy ezáltal az egész koncert gazdagodik:

„Amikor a művész Mozartot játszik, testét, lelkét kockáztatja... Anne-Sophie Mutter egyébként – minden beleérzés mellett – a legkevésbé sem bízik e zene látszólag könnyed lefolyásában. Nem, nemcsak a kadenciák, szinte minden szólókezdet úgy hat, mint a zenei, jobban... mondva zenészi folyam megszakítása.”

Rainer Stephan, *SZ* 2001. 05. 08.

Az istentiszteleten a prédikátor más szerepet játszik, mint a liturgus és a kántor. A prédikációnak dramaturgiaiilag mégis kapcsolódnia kell a liturgiához. Ez adja meg az egész feszültségét. Az istentisztelet így áll össze meggyőző egészszé. Mint a koncert. Vagy mint a színház – mindenestre így látja az a színikritikus, aki a müncheni Theatinerkerchében vett részt egy esti istentiszteleten:

„Eszközeinek szűkösségével és azoknak az adott formához szigorúan ragaszkodó használatával teljesen meggyőző volt az előadás. Az istentisztelet, akár csak Brecht színházában, a szereposztásra, kosz-

tümre, dekorációra és kellékekre vonatkozó pontos utasításokkal az ideális előadást követte... Végül az áldás és a katarzis érzése, ennek ellenére nem volt taps. Kár. Az előadás megérdemelte volna.”

Christine Dössel, *SZ Magazin* Nr. 51, 2001. 12. 21.

Vázlatok

BESZÉD ÉS RITUÁLÉ

A liturgia különös cselekmény. Werner Jetter *Symbol und Ritual* (1978) című könyve német evangélikus körökben is újra megnyitotta az utat a liturgia rituáléként való értelmezéséhez. Szerinte szimbólum és rituálé között olyan szoros a kapcsolat, hogy a rituálék „szimbolikus jellegű, ismételhető cselekvésmintaként” (Jetter 22. o.) értelmezhetők.

Az istentiszteleti szalutáció egy vasárnapi rituálé: „Az Úr legyen veletek!” – „És a te lelkeddel!” Antropológiai szempontból ez egy üdvözlési rituálé: liturgus és gyülekezet köszöntik egymást. De e kölcsönös üdvözlésben egy másik, láthatatlan valóság, a megdicsőült Úr valósága is szimbolizálódik: „Az Úr legyen veletek!”

Az evangélium kétféle módon jelenik meg az istentiszteleten: liturgiaként az egyik, prédikációs beszédként a másik oldalon. A liturgiai cselekmény alapkövei a szimbólum és a rituálé. A prédikáció ezzel szemben beszéd, amely rendszerint azt próbálja alátámasztani, hogy a Biblia egy adott textusa a hallgatóság számára is döntő jelentőséggel bír. A prédikáció eddig a bíróságon elhangzó beszéd mintáját követte azzal a céllal, hogy egy bizonyos dologról meggyőzze a hallgatóságot.

A liturgia és a prédikáció közötti különbség a dramatikai perspektívában tárul fel igazán. A liturgia az ordinárium

és proprium kettős ütemében zajlik, míg az igehirdetés a tradíció és a szituáció feszültségmezejében helyezkedik el. A kettőjük közti különbség a „rituálé” és a „diskurzus” fogalompárban ragadható meg tömören. A megújult homiletika feladata, hogy e problémás különbséget az istentisztelet drámai összkoncepciójában oldja fel.

A TITOKHOZ VEZETŐ ÚT

Az utóbbi időben nincs hiány az olyan próbálkozásokból, amik e különbség feloldását tűzik ki célul, és az egész istentisztelet dramatikus belső feszültségét vázolják fel.

Manfred Josuttis nem közvetlenül az esztétikából indul ki, mégis drámai cselekményként értelmezi az istentiszteletet. A középkori misztika tapasztalati útjának lépcsői (purgatio – illuminatio – unio) segítettek abban, hogy az istentiszteletben a titokzatos drámát lássa.

Michael Meyer-Blanck az új agendához írt bevezetésében a színpadi megjelenítéshez hasonlítja az istentiszteletet. A prédikáció és az azt körülvevő liturgikus cselekményeket különböző síkokon, például a beszédaktus elméletében kapcsolja össze.

E próbálkozások egyike sem foglalkozik azonban egy alapvető esztétikai kérdéssel: miként építsem fel úgy a prédikációt, hogy az az istentisztelet egészében ne idegen elem, hanem lépcső legyen? Olyan istentisztelet-elmélet kidolgozásán fáradozom, amelyik a prédikáció felépítésének kérdését az esztétikai gyakorlat kérdéseként kezeli.

Az istentiszteletet a titokhoz vezető útként értelmezem. Az út metaforája az antropológiai értelmezések számára nyit teret. A rituálé útján szereshető sajátos tapasztalatra utal: az istentiszteletre érkezők a liturgia idejére magukkal hozzák életüket és élettörténetüket. Ezzel együtt lépnek a szimbolikus-rituális cselekmény rendezettségében, megszokottságában feltáruuló útra.

A „titok” sem új fogalom a liturgikában. Evangélikus

körökben Wilhelm Stählin állította újból előtérbe a titkot (gör. *mysterion*, lat. *sacramentum*) a liturgia területén. A „titok” Isten valóságába vezető tapasztalati úttá minősíti az istentiszteletet.

Továbbra is az út képénél maradok. Az istentisztelet kikövezett úthoz hasonlít. A macskakövek több száz évesek, végtelen sokszor jártak rajtuk, néha egyet-egyet kiemeltek, majd máshová raktak le, a rajtuk lévő írás nem mindig olvasható könnyen, szimbolikus-rituális nyelv: *kyrie*, *gloria*, hitvallás, bibliai olvasmányok, énekek, zsoltárok, úrvacsorai cselekmény, a köszöntés és áldás formulái. Macskakövek, melyekre Isten valósága szimbolikusan van felírva. Mi vagyunk azok, akik ezeken a köveken saját utunkat járjuk: megterhelten vagy örömmel, boldogan vagy gondokkal küszködve, saját élettörténetünkkel, saját gondjainkkal – vannak, akik másokéval –, hitünkkel és hitetlenségünkkel. A mi utunk, de egyben ez az út vezet Isten valóságába is.

Eberhard Jüngel másokkal együtt a titok fogalmával jellemezte Isten rejtettségének és kinyilatkoztatásának dialektikáját. A „titok” nem keverhető össze a gondolkodással megoldható rejtéllyel. Mert ami megoldható, az nem rejtély többé. A „titok” nem is titokzatos abban az értelemben, hogy titokban kellene tartani. 1Tim 3,16 szerint Isten titka pontosan azáltal „nagy”, hogy világméretű, kozmikus távlatban nyilvános. A prédikáció ezért a titokhoz vezető istentiszteleti út lépcsőjeként egyben nyilvános beszéd is.

SZEMLÉLTETŐ CSELEKMÉNY

A titokra fókuszáló koncepcionális hangsúlyt azért tartom fontosnak, mert megakadályozza az istentisztelet hagyományos, instrumentális (célelvi) feldarabolását. Az instrumentalizálás klasszikus, töretlenül virágzó típusainak az

ortodox tanítást, a pietista megtérést és a felvilágosult moralizálást tekintem. Az istentisztelet nem állítható ilyen célok szolgálatába, mert az a titokhoz vezető út. Az istentisztelet értelme a megvalósulásában van: a szalutáció szalutáció, az áldás áldás.

A titokhoz vezető út cselekményei – köztük a prédikáció – magukban hordozzák jelentésüket. Schleiermacher nyomán megjelenítő, nem pedig hatásra irányuló cselekményekként lehetne őket jellemezni. Az istentisztelet mint szemléltető cselekmény – ez az esztétikai értelmezés. Az esztétikai koncepciót azonban mindig a *l'art pour l'art* veszélye fenyegeti. Az istentisztelet esztétikájának ezért sajátos karakterrel bíró esztétikának kell lennie. Például ha a politikai kontextus úgy kívánja, a fasiszta jelenségek ellenesztétikájaként minősítheti magát (Albrecht Grözinger). Az istentiszteletnek mint műalkotásnak ugyanúgy ellen kell állnia a vallásos jelenségek politikai célokra való kihasználásának, mint az egyház belső köreiből származó érdekeknek. Mindehhez az adja az alapot, hogy a cselekményeket mozgató középpont nem tűr el semmilyen érdeket. Ezért lehet a prédikáció – ugyanúgy, mint a többi liturgikus esemény – megjelenítő cselekmény a titokhoz vezető istentiszteleti úton.

MEGSZÓLALNI A TITOKBAN

Az istentisztelet dramaturgiájának egysége azt követeli, hogy a prédikáció lépcső legyen a titokhoz vezető úton. A liturgia szimbolikus-rituális cselekményeivel ellentétben a prédikáció verbális kommunikációval közelít a titokhoz. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a prédikációt is a titokhoz vezető útként lehessen értelmezni.

A prédikáció is út; tapasztalati út Isten valóságába, pontosabban a feltámadott Úr jelenlétébe. Az istentisztelet

az ő jelenlétének ígéretével kezdődik: „Az Úr legyen veletek! – És a te lelkeddel!” A szószéki köszöntés tovább erősíti ezt az ígéretet. Az eukarisztia minden mozzanata a jelenlévő Úr ünnepe. Az anamnézis nem a múltra emlékeztet, hanem a történelem tapasztalataival és a jövő perspektívájában jeleníti meg a feltámadott Urat. A prédikáció tehát e jelenlévő Úrról beszél, de nem úgy, mint ha ő ott sem lenne (lásd 1.4). Adott esetben a prédikáció e feltámadott Úrral való beszélgetés is lehet. A feltámadott Úr jelenléte titokként tapasztalható meg, amit nem lehet megmagyarázni. Liturgia és prédikáció Isten jelenlétének titkában találkoznak. Az istentisztelet: Isten titkának tapasztalati érzékelése a liturgia és a prédikáció eseményeiben.

MEGTERVEZETT MOZGÁS

Ha a prédikációt a titokhoz vezető istentiszteleti út egy lépcsőjeként értelmezzük, akkor számolnunk kell azzal, hogy ez hatással lesz a prédikáció formájára is. A prédikáció többé nem lehet olyan *hitről* folytatott diskurzus, amely megtöri a titokba vezető szimbolikus-rituális utat. Ugyanakkor maga sem alakulhat át liturgiává. Az ordinárium és proprium kettős ütemében zajló liturgiai folyamattól a prédikáció a maga időszerű, aktuális igeiségével válik el. E differencia áthidalását e két különböző cselekmény közös dramaturgiai ívének leírása teszi lehetővé.

A megújult homiletika egyik ismérve, hogy a prédikációt megtervezett mozgásként (*plotted mobility*) értelmezi (lásd 1.1, 1.2). Ez az új koncepció eltér a prédikáció felépítésének hagyományos szabályától. Ez utóbbi a maga diszpozíciójával, pontokba szedett gondolataival és tematikus mondataival nem annyira mozgalmassá, mint inkább térben statikus felépítésű volt. A prédikációt most kez-

de ettől fogva meghatározott idő alatt lejátszódó cselekményként kell megtervezni, mert ennek struktúráját az emberi figyelem sokkal jobban tudja követni. A tradicionális, három pontból álló prédikációt a megtervezett mozgást, cselekményt megjelenítő prédikáció váltja fel. Eugene Lowry mindkét koncepcióra olyan hasonlatot talált, mely az első pillanattól egyértelművé teszi a statika és a mozgás közti különbséget: az egyik olyan, mint a kövekből épített tartós fal, a másik olyan, mint egy több egységből összeálló, elegáns kanyarulat.

Lowry szerint a cselekménnyel kitöltött időként (*ordered form of moving time*) értelmezett prédikáció alapját az emberi tapasztalás időbeli strukturáltsága adja. Ez is elég ok lenne arra, hogy a prédikációt ilyen formában illesszük be a tapasztalati út liturgikus kontextusába. A prédikáció új formájának megalapozása azonban a liturgiai-dramaturgiai kontextuson túl keresendő. Jana Childers az istentiszteletet a színházhoz hasonlítja. Az istentiszteletnek is van „cselekménye” (*plot*), azaz konfliktust megjelenítő mozgása, e cselekménynek van kibontása, csúc- vagy fordulópontja és megoldása. A liturgia végzőinek feladata, hogy az istentiszteletet ebben a mederben tartva lendületét megőrizzék (*to keep the service flowing or momentum building*). E dramaturgiai előírásnak az igehirdetés nem a statikus, hanem kizárólag a folyamatorientált paradigma révén felelhet meg. Mivel a liturgia dramaturgiai szempontból cselekménnyel kitöltött idő, a prédikációnak is ezt a modellt kell követnie.

A prédikáció megtervezett mozgásként szervesen illeszkedik a sajátos liturgiai cselekménybe. Mindkettő a cselekménnyel kitöltött idő ugyanazon dramaturgiai törvényeit követi. A prédikáció felépítésében e dramaturgiai előírást a mozzanatokkal és a struktúrával való homiletikai munka (*moves & structure*, lásd 2.2) érvényesíti. Az is-

tentisztelet cselekményének középpontját a prédikáció és a liturgia egyaránt a feltámadott Úr jelenlétének titkában látja. A prédikáció tehát teológiai és formai okokból is a titokhoz vezető istentiszteleti út egy lépcsője.

Irodalom

- Childers, Jana: *Performing the Word. Preaching as Theatre*. Nashville 1998. 121–145. o.
- Reymond, Bernard: *De vive voix. Oraliture et prédication*. Genève, 1998. 69–79. o.
- Schilson, Arno: Über das „Geheimnis“ des lebendigen Gottes in der Liturgie. Unzeitgemäße Hinweise auf Vergessenes in Christentum und Liturgie. *LJ* 51 (2001) 8–17. o.
- Nicol, Martin: Gestaltete Bewegung. Zur Dramaturgie von Gottesdienst und Predigt. In: *Beiträge zu Liturgie und Spiritualität*. Bd. 6. *Liturgie lernen und lehren. Aufsätze zur Liturgiedidaktik*. Hrsg. v. Jörg Neijenhuis. Leipzig, 2001. 151–163. o.

1.4 A prédikáció mint esemény

Teológia

A prédikáció nem információk vagy instrukciók átadása, hanem Isten Igéjének eseménye.

Észrevételek

Egy bostoni prédikátor, Phillips Brooks több mint egy évszázada találóan fogalmazta meg, hogy miben rejlik a prédikáció eseménye:

„Prédikációink sokszor olyanoknak tűnnek, mintha betegeknek tartanánk előadást a gyógyszerekről. Az előadás igazi. Az előadás érdekes. Az előadás által megfogalmazott igazság fontos, és ha azt a beteg megértené, jobb páciens lenne. Ebben az esetben jobban odafigyelne gyógyszerei beszédére, jobban ügyelne a diétára. Tény azonban, hogy az előadás még nem gyógyszer. A prédikátor kötelessége, hogy beadja a gyógyszert, nem pedig az, hogy előadásokat tartson róla.”

Phillips Brooks: *Lectures on Preaching*. 1877. 126. o.

Az idézet jól illusztrálja, mit nevezett később az új homiletika a prédikáció „eseményének”. Eszerint a prédikáció nem a hit eseményeiről szól, hanem saját maga az az esemény – legalábbis potenciálisan –, melyen keresztül Isten embereket von be a maga valóságába.

Egy ilyen afroamerikai „eseményről” tudósít Richard Lischer is. Az általa említett példában nem is a prédikáció, hanem maga a bibliai textus lett eseménnyé:

A jelenet 1956 novemberének azon az éjszakáján játszódik, melyen a montgomery-i buszbojkott befejeződött. A legfelsőbb bírói ítélet ekkor szüntette meg a buszokon a faji megkülönböztetést. A város két templomában mintegy 8000 ember gyűlt össze istentiszteletre. Az egyik istentiszteleten a város egyetlen fehér lelkésze – aki nyilvánosan is magáénak vallotta a felkelés céljait – olvasta a levélbeli igét, 1Kor 13-at, a szeretet himnuszát. Mielőtt felállt volna az olvasáshoz, Ralph Abernathy ezt súgta neki: „Úgy olvasd, mintha még soha nem olvastad volna! Adj bele mindent!” Amikor a lelkész ezekhez a szavakhoz ért: *Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy éreztem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat* –, a gyülekezet spontán tapsban és üdvrivalgásban tört ki.

Richard Lischer nyomán. *The Preacher King*. 1995. 128. o.

A fekete hallgatóság és a fehér lelkész az ige tükrében ismerte fel, mint lettek maguk is nagykorúak. Az istentisztelet hangulatát és az akkori feszült helyzetet figyelembe véve ez óriási felismerés volt. Senki nem látta előre, hogy ez a bibliai szakasz ebben a helyzetben ilyen hatást vált ki. Az eseményt nem mi hozzuk létre, de – ahogy Richard Lischer tette – ha egyszer megtörtént, beszélhetünk róla.

Hogy az emberi szavak között miként jön létre az ige eseménye, azt a költő *Rose Ausländer* írja le nagyon egyszerűen és szépen:

Csodában

Eltűnök

a szavak dzsungelében

magamhoz térek

a Szó

csodájában

A koncert sem az első pillanatban lesz esemény. Szerencsés esetben azonban azzá válhat:

„Rudolf Buchbinder legkésőbb a nyugodt tempójú arietta-témában... vonta be publikumát az eseménybe; a passzív hallgatás a zene intenzív átélésévé változott. A viszonyok és távolságok megváltoztak; ahol az előbb a publikumból a pódium felé irányult a figyelem, ott most a zene kerítette hatalmába a termet.”

Johannes Rubner, SZ 2001. 05. 08., Rudolf Buchbinder Beethoven-koncertjéről

Volt idő, amikor úgy tűnt, a teológiában nem korszerű „eseményről” beszélni; mostanában azonban – és nem csak az USA-ban – érdekes próbálkozásoknak lehetünk szemtanúi. A hermeneutika tudománya a vallásos élményt az esemény fogalomkörében helyezi el.

A recepcióhermeneutikában a megértés eseménye nyer új értelmet:

„A prédikáció csodája, eseménye abban rejlik, hogy a kimondott szó a hallgató... rekonstrukciójában Isten szava lesz.”

Ingo Reuter: *Predigt verstehen*. 2000. 186. o.

Nem csak a teológia beszél mostanában az „eseményről”. A kortárs filozófiában is újra hangsúlyossá váltak az „esemény” különféle aspektusai. Például amikor a nyelv eseményszerűségét vizsgálják:

„Az »az történt, hogy...« megfogalmazás annak kifejezése, hogy az én nem ura önmagának. Az esemény megfosztja az ént attól, hogy birtokolja és kontrollálja azt, ami van.”

Jean-François Lyotard: *Das Inhumane*. 1989. 109. o.

Másik példa erre, amikor egy új egyetem víziójában a nyelv ugyanilyen hangsúlyos szerepet tölt be:

„...tehát nem a tudást nyelvi leíró diszkurzusokra van szükség, hanem olyanokra, melyek nyelvi jelenítik meg a szóban forgó eseményeket.”

Jacques Derrida: *Die unbedingte Universität*. 2001. 22. o.

A „prédikáció mint esemény” – más területeken folytatott vitákhoz is illeszkedve – meglepő módon újra szerepel a teológiai dialógusokban.

Vázlatok

ESEMÉNY ÉS „EVENT”

Az eseményről való teológiai beszéd abban különbözik az „event”-től (rendezvény, alkalom), hogy ez utóbbi elsősorban a jelenkori kultúrához kötődik. Az élményközpontú társadalom (Spaßgesellschaft) maga alakítja eventjeit, az eseményt azonban Isten cselekvésétől várjuk. Esemény és „event” azonban mégis kapcsolatban állnak. Magától értődő, hogy Isten egy rendezvényből is tud eseményt formálni, és az is, hogy az esemény magán hordozhatja az event jegyeit.

Az esemény teológiai értelmezése – legalábbis Németországban – a kilencvenes évek elején még hóbortosnak, elszigeteltnek, jelentéktelennek tűnt. Az Ernst Fuchs által használt, valós jelenségeket takaró „nyelvi esemény” (Sprachereignis) fogalom csak a beavatottak számára volt érthető. Teológiailag azonban megállapítható: ha valami eseménnyé lesz, az Isten munkája nyomán megy végbe. A megértés eseményét a Szentlélek munkálja. Az eseményt nem én hozom létre. Ernst Fuchs az eseménnyel kap-

csolatban egyoldalúan az emberi oldalról nem létrehozhatóra helyezte a hangsúlyt, azt a benyomást keltve ezzel, hogy nem érdemes figyelmet fordítani a vallásos élményekre, a vallásos beszéd retorikai formálása pedig tilos.

ESEMÉNY ÉS BIBLIA

Míg nálunk a teológiai nyelvben az esemény kifejezés Ernst Fuchs vagy Gerhard Ebeling szerinti értelmezése ritkán volt használatos, az Atlanti-óceánon túl saját hatástörténete lett. Az USA-ban a homiletikai hermeneutika az esemény előjele alatt kapcsolta össze a Bibliát és a tapasztalatot, Isten igéjének sajátos dinamikájára irányítva ezzel a figyelmet. A bibliatudomány, a rendszeres teológia és a homiletika egzisztenciális testvérisége Amerikában nem esett szét úgy, mint nálunk, Németországban. Ellenkezőleg, olyan táptalajt hozott létre, melyen növekedésnek indulhatott egy egyszerre biblia- és tapasztalatorientált homiletika. Ez a sajátos teológiai tapasztalatfogalom tette érzékennyé a homiletikát minden olyan eseményre, melyben a Biblia szavai, képei és történetei nyújtotta értelmezési horizontban az élet – boldogítóan vagy nyugtalanítóan – a maga teljes feszültségében jut szóhoz.

ESEMÉNY ÉS VALLÁS

Az esemény teológiai értelmezése meglepően jól illeszkedik a vallás kérdéskörébe. Schleiermacher a vallásról tartott második beszédében határozza meg a vallásnak a metafizikával és morállal szembeni ellentétét: „A vallás lényege nem a gondolkodás vagy a cselekvés, hanem a szemlélődés és az érzelem.” A vallás ezen meghatározását úgy fordítanám le a homiletika nyelvére, hogy a prédikáció nem információk vagy instrukciók átadása, hanem Isten igéjének eseménye.

Jana Childers szerint a prédikáció sokkal inkább kreatív esemény (creative event), mint üzenetek továbbadása (delivered message). A szószékről elhangzó üzenet hagyományosan mindig valamilyen keresztény igazságot magyaráz (információ) vagy keresztény cselekedetre motivál (instrukció). Az új homiletika a prédikáció eseménye és annak vallási minősége érdekében mindkettőt háttérbe szorította. Magában a prédikációban kell történnie valaminek. Ezt a folyamatot Jana Childers nyomán megvilágosodásnak, találkozásnak vagy megjelenésnek (illumination, encounter, epiphany) lehet nevezni. A prédikáció mint esemény célja minden esetben Isten meg tapasztalása a hétköznapiakban.

Az amerikai új homiletika által használt „esemény” kifejezés szorosan kötődik a Biblia szavaihoz, képeihez és történeteihöz. Ez különbözteti meg a jelenlegi teológiai vitában nagy érdeklődést kiváltó vallásos élménytől. Nem vitatható, hogy a Biblián kívül is létezik vallásos élmény. Az sem kétséges, hogy a textusközpontú prédikáció mellett létezik és léteznie is kell a témaközpontú prédikációnak. A megújulást kereső homiletikának azonban a vallásos élmény aspektusait elsősorban a Biblia szavai, képei és történetei hatóságában kell keresnie.

ESEMÉNY ÉS ISTENTISZTELET

A prédikáció elsősorban a feltámadott Úr jelenlétében való beszéd és hallgatás, nem pedig a keresztény hitről szóló információ vagy keresztény életfolytatásra buzdító instrukció. Az istentiszteleten elhangzó prédikáció liturgiai kontextusa ebből a szempontból egyértelmű (lásd 1.3).

Mindig oda nem illőnek, kínosnak éreztem, ha tudományos előadásokon úgy idézték a jelenlévők valamelyikét, mintha ott sem lenne. Az előadó ezt mondja: „Az ismert XY professzor fontos könyvet írt

erről a problémáról.” Az ismert XY professzorra pedig egész idő alatt rá sem nézett. Valahol a könyveiben helyezte el őt. Pedig a professzor ott volt, karnyújtásnyira ült az első sorban.

Sok prédikáció is úgy foglalkozik a Jelenlévővel, mintha ott sem lenne. A Feltámadott jelenlétében abszurdítás pusztán történelmi személyként vagy a szöveg részeként beszélni róla. Krisztus nem történelmi személy vagy szöveg, hanem esemény. A prédikáció annyiban esemény, amennyiben a feltámadott Úr jelenléte eseményként figyelhető meg benne.

ESEMÉNY ÉS ORALITÁS

Az amerikai új homiletika prédikáció alatt kifejezetten a szóbeli kommunikáció eseményét érti. Meg kell azonban jegyezni, hogy az élszó cselekmény jellege és az esemény pontos teológiai jelentése közti határ ebben az esetben nem éles. Ennek legdöntőbb indokát a bibliatudomány szolgáltatja. Újra felfedezték, hogy a bibliai szövegek csupán a szóbeli kommunikáció írásos lecsapódásai. Az „ige” a bibliai tradícióban lényegében kimondott szó, dinamikus ige, potenciális esemény:

„A héber *dabar*, »ige« szó egyúttal »eseményt« is jelent, és konkrétan a kimondott szóra utal. A kimondott szó mindig esemény, időbeni mozgás, melyből teljesen hiányzik az írott vagy nyomtatott szó tárgyi nyugalma.”

Walter J. Ong: *Orality and Literacy*. 1982. 75. o.

E bibliai felismerések Amerikában megdöbbentő módon kapcsolódtak össze a modern kultúra adottságainak tanulmányozásával. Az észak-amerikai homiletika – és időközben a francia is – a nyugati kultúrát az Atlanti-óceánon innen és túl döntő fordulat előtt látja: az új szóbeliség

(orality) kultúrájának küszöbén, szemben az írott és nyomtatott szónak (literacy) a könyvnyomtatás óta uralkodó kultúrájával. Az új szóbeliség az új médiumok, mindegyik előtt a televízió dominanciájának következménye. Ezek hatására a nyelv újra vizuális benyomásokkal gazdagodott, auditív-orális esemény lett. A hagyományos „Gutenberg-homiletikának” (Richard A. Jensen) ezért a második szóbeliség korának új koncepciói felé kell fordulnia.

Ezek a felismerések gyakorlati következményekkel járnak. A homiletika – főleg Németországon kívül – az európai „manuscript preaching”-től (kéziratból való prédikálás) elszakadva, a nevét újra méltán viselő *viva vox evangelii* felé fordult (lásd 2.3). Bernard Reymond a „littérature” mellé programszerűen az „oraliture” műszót állította, hogy az íráshoz kötött folyamatokkal szemben megfelelően kifejezésre juttassa a szóbeli nyelvi események sajátosságát.

ESEMÉNY ÉS TÖRTÉNET

A prédikációnak mint eseménynek jó néhány aspektusát vázoltam. Problémák és félreértések azonban így is maradnak. Az esemény egzisztenciális jellegéből fakadóan joggal fel lehet tenni a kérdést: lehet-e egy olyan múlt pillanat, mint az esemény, a homiletikai praxis központi fogalma. Az új homiletika azonban – a korai dialektikus teológiával ellentétben – nem hangsúlyozza túl a pillanat egzisztencialitását. Az új homiletika „eseménye” nem csak múlt cselekményként foglalja magában a pillanatot. Az amerikai homiletika nem próbálkozik a lehetetlennel, mintha meg tudná festeni repülés közben a madarat. Eberhard Jüngel joggal utal arra, hogy az eseményeknek történetük van, és új történetet képesek létrehozni. Ezt a történetet utólag is el lehet mondani. Abban a homiletikában, amelyik elméleti, gyakorlati és főleg teológiai szem-

pontból felelős a prédikáció cselekményéért, az esemény mindig egy bizonyos élettörténeti kontextussal párosul. Az elvárás – esemény – tapasztalat hármasa jól kifejezi a prédikáció eseményének történetiségét. E három lépésben jut érvényre, mit cselekszik Isten, mi történik az emberrel, és hogy miként reagál a cselekvő ember Isten tetteire.

ESEMÉNY ÉS „EVENT” – MÉG EGYSZER

Amikor a koncertkritikus az előadást „eseménnyé minősítő” momentumról ír (Joachim Kaiser Barenboim és Celibidache Schumann-zongorakoncertjéről, SZ 1991. 03. 15.), két dologra gondol az eseménnyel kapcsolatban. Először is arra, ami nem létrehozható, ami nem az ember hatalmában áll. A prédikációban ezt Isten cselekvésétől várjuk. Másodszor pedig a szerencsés és boldogító interpretáció különlegességére, egyediségére, kivételes voltára, a szó legjobb értelmében vett „event”-re gondol. Nem zárhatjuk ki, hogy a prédikáció ilyen értelemben is lehet esemény. A „prédikáció mint esemény” koncepció alapján véve mégsem a különleges, hanem az általános prédikációt jelöli. Az elvárás – esemény – tapasztalat hármásában az általános számára is van hely. Önmagában már az is esemény, hogy vasárnapról vasárnapra prédikáció hallgatására gyűlnek össze emberek. Ehhez az általános eseményhez szerencsés és szerencsétlen pillanatok is tartoznak. Felháborító és örömet szerző, kivételes és szilárd táplálékot nyújtó prédikációk éppúgy, mint az unalom vagy a feszültség. Ahol elvárások vannak, ott a csalódás sem maradhat el. Ezek is hozzátartoznak a prédikáció eseményéhez.

„BELÜLRŐL PRÉDIKÁLNI”

(PREACHING FROM WITHIN)

A „preaching from within” metafora lett számomra a prédikáció mint esemény fogalma. A „prédikálni *valamiből*” kategorikusan más, mint a „beszélni *valamiről*”: bibliai ígéről, Istenről és világról, gyülekezetéről. „Preaching from within”, beszélni valamiben: megszólalni a bibliai ígében, Isten tettében, prédikátor és gyülekezet kapcsolatában, az *itt és most*ban, és ezekkel együtt remélhetőleg az eseményben. Az ilyen prédikáció megpróbál nem a vigasztalásról beszélni, hanem vigasztalni.

Irodalom

Wilson, Paul S.: *The Practice of Preaching*. Nashville, 1995. 20–36. o.

Reymond, Bernard: *De vive voix. Oraliture et prédication*. Genève, 1998. 23–45. o.

Reuter, Ingo: *Predigt verstehen. Grundlagen einer homiletischen Hermeneutik*. Leipzig, 2000. 175–186. o.

1.5 A *textus* felfedezése az eseményben

Hermeneutika

Egy bibliai szöveg értelmezése az előadás (performance) eseményében bontakozik ki. A *textus* csak ilyen események kontextusában fedezhető fel.

Észrevételek

A művészetek mutatják meg legjobban, hogyan lehet felfedezni az eseményben a *textust*. A zenei hermeneutika ötletét számomra Beethoven zenéje és annak interpretációja adta. Beethoven zenéje minden bizonnyal különleges példa, olyan magas szintű művészet, mely csak kevesek számára nyújt élményt. Mégis alkalmas lehet lényeges hermeneutikai szempontok megvilágítására.

Joachim Kaiser művészetkritikus egy csodálatos könyvben foglalta össze mindazt, amit Beethoven zongoraszonátáiban felfedezett. A könyv telis-tele van a hang rejtett, mégis szinte hallható csodáival. Kaiser – az esemény felől közelítve a *textushoz* – nagyszerű felfedezéseket tett Beethoven szonátáinak világában. Ez azonban tartózkodóbbá is tette őt a szonátákat vizsgáló tudományos magyarázatokkal szemben:

„A Beethoven szonátáiról szóló könyvek úgy mennek el a szonáták rendszeres előadásának ténye mellett, mintha ez valami jelentéktelen, mellékes dolog lenne. A darabokat ráadásul tapasztalt, felelősségük tudatában lévő művészek játsszák nagy szenvedéllyel, hosszú

idő alatt szerzett élettapasztalattal. Tehát nem csak játszózatnak valahogy. Bármelyik Beethovenről szóló könyvet lapozza is fel az ember: egyetlen utalás sem található bennük arra nézve, hogy valamely jelentős interpretáció vagy híres előadó ezt vagy azt a beethoveni igazságot eltalálta vagy elhibázta volna. Egy valamirevaló professzor semmit nem tanulhat olyan zenészekről mint Schnabel, Furtwängler, Solomon, Kempff, Gould, Gulda?”

Joachim Kaiser: *Beethovens 32 Klaviersonaten und ihre Interpreten*. 1979. 15. o.

Nem a zenetudományi elemzés, hanem a szonáta előadása, eljátszása jelenti annak valódi interpretációját. Kaiser szerint az elemzők tanulhatnának az előadóktól. Ebből indul ki Nicholas Lash angol teológus is, aki az interpretációs kreativitásnak az előadásban (performance) betöltött szerepére fektet nagy hangsúlyt:

„Mindössze fekete jelek gyűjteménye fehér papíron, amely Beethoven egyik késői vonósnégyesének partitúrájaként ismert. Képzeld el, amint négy ember ezt a kvartettet játsza. Mít csinálnak? Interpretálják a szöveget. A technikailag hibátlan előadás ellenére is (ebben az értelemben tehát »korrekt« az interpretáció) előfordulhat, hogy az egészet élettelennek, ötlet nélkülinek találjuk. Az interpretációhoz hozzátartozik egy bizonyos kreativitás, ami távol áll minden önkényességtől (a zenész ugyanis nem teheti a partitúrával azt, amit akar), és a hűséggel, az előadás (performance) »igazságával« függ össze.”

Nicholas Lash: *Performing the Scriptures*. 1986. 40. o.

Az előadást átszövő kreativitást nem lehet valamilyen mellékes, elhanyagolható dolognak tekinteni. Lash szerint a kreativitás és a szubjektivitás a textushoz való hűség része. Nicholas Lash nagyobb szerénységre inti a tudományos elemzőket. Szerinte nekik azok mögé kellene húzódnuk, akik játékkukkal magyarázzák a kottákat:

„Beethoven interpretációjának alapja szövegeinek előadásában (performance) áll. A tudományos elemzések – amennyiben az előadás minőségét és megértését gazdagítják – nélkülözhetetlen, de alárendelt szöveget játszanak.”

Nicholas Lash: *Performing the Scriptures*. 1986. 41. o.

Nicholas Lash performance-elmélete indította Richard Lischert arra, hogy az afroamerikai istentiszteletet hermeneutikai szempontból értelmezze:

„Amerikában különösen a »feketék egyháza« nem ismer semmilyen szövegbe ágyazott és magyarázatra szoruló »jelentést«. A »jelentés« a textus közösségi előadásában (performance) tárul fel. Pontosan úgy, ahogy a Lear király vagy egy Beethoven-szimfónia »jelentése« is az előadásban bontakozik ki.”

Richard Lischer: *The Preacher King*. 1995. 217. o.

A művészetek területén az eseménytől a textus felé haladó hermeneutikai megközelítés a hiteles. A szöveghez és annak analitikus elemzéséhez vezető utat csak a performance – tehát az előadott, megjelenített és átélt (kotta)szöveg – nyitja meg megfelelően.

Vázlatok

AZ ESEMÉNYTŐL A TEXTUS FELÉ

A textus nem önmagában hordozza jelentését, mint „a doboz a kekszet” (Henning Luther). Ez a mondat egy modern szöveghermeneutikai felismerés könnyen megjegyezhető megfogalmazása. „A textustól a prédikáció felé” haladó hagyományos útleírás azt sugalmazta, hogy a szövegből kiemelhető annak (alap)jelentése (explicatio), amit

át lehet ültetni egy aktuális szituációba (applicatio). A hermeneutika jelenlegi felfogása szerint ez az út járhatatlan. A valóság klasszikus, homiletikai dualizálása (lásd 1.1) az explikáció és applikáció lépcsőivel a múlté. Henning Luther szerint ez a keksz keresése a dobozban. A „textustól a prédikáció felé” kifejezéssel szemben ezért „az eseménytől a textus felé” megfogalmazást részesítem előnyben.

Homiletikai környezetben a hermeneutika többet jelent a bibliai szövegek hagyományos értelemben vett megértésénél; a prédikációban való megértést fejezi ki (Ingo Reuter). A „prédikációban” megfogalmazás pedig a prédikáció egész folyamatát jelöli. Ez a folyamat a prédikátornak a textussal való első találkozásától a prédikáció szövegének a hallgatók általi befogadásáig terjed. A prédikáció folyamata az eseményben (lásd 1.4) éri el csúcspontját. Esemény alatt verbális kommunikációt értünk. A megújult homiletika eseményében a Biblia szavai, képei és történetei a Szentlélek munkája nyomán – örömet vagy zavarodottságot okozva – új megvilágításba helyezik az életet. Az esemény nem hozható létre, az előadás (performance) azonban igen. „Az eseménytől a textus felé” megfogalmazás „a performance-től a textus felé” kifejezés pneumatológiai kiélezése.

„Az eseménytől a textus felé” kifejezés sajátos folyamatot jelöl: a Szentlélek segítségével megértett – bibliai szavakat, képeket és történeteket megjelenítő – performance felől kérdezek vissza az eredeti bibliai textusra. Ez a megfogalmazás egyben polemikus elhatárolódás is „a textustól a prédikáció felé” haladó klasszikus értelmezési módszertől.

A textustól a prédikációhoz vezető, klasszikusnak számító utat nem egyszerűen fordított irányban járja be az új hermeneutika. A komplex prédikációs folyamatban nem léteznek lineáris utak. A hermeneutikai mozgás alap-

vetően cirkuláris. Ezt a körkörös mozgást legjobban a címben szereplő megfogalmazás fejezi ki: a textus felfedezése az eseményben.

PERFORMANCE

„A textus felfedezése az eseményben” kifejezéssel fémjelzett hermeneutika az amerikai irodalomtudomány fogalmaival is leírható. Ennek lényege, hogy a (bibliai) szöveg – mint az előszóban elhangzottak írásban rögzített formája – nem más, mint „állóképpé merevedett előadás” (arrested performance). A szöveg – szituációra alkalmazott – interpretációit azok az „előadások” adják, melyekben a szöveg állóképe a színre alkalmazás során újra mozgóképekké alakul. A szöveg sokrétű értelme csak egy itt és most zajló előadásban fedezhető fel.

A prédikáció minden bizonnyal nem az egyetlen vagy egyedül legitim mai előadása egy textusnak. Az egyházban a prédikáció mellett számos más területen is értelmezik a Bibliát. Ha a hivatalos egyházi kereteken túlra vetünk egy pillantást, azt is láthatjuk, hogy a bibliai szövegek recepciója az élet legkülönbözőbb helyzeteiben, legkézzelfoghatóbban talán a művészetek területén megy végbe. A művészetek az egyház hivatalához és hitvallásához való kötöttség nélkül, művészi szabadsággal értelmezik a bibliai textusokat. Néha az egyházhoz meglepően hasonlóan, máskor a vele szembeni polémiával vagy ironikus távolságtartással teszik ezt. A Biblia egyházon belüli és kívüli recepcióját teológiai kifejezéssel az ige önálló munkájának nevezzük.

EXEGÉZIS

Úgy tűnhet, hogy a textust az eseményben kereső hermeneutika elhatárolódik a történeti exegézis szövegelemzési módszereitől. A Biblia szövegét elemző történetkri-

tikai exegézis és a megújult homiletika hermeneutikája közötti viszony nem problémamentes. Ez a kapcsolat súlyos krízissé nőtte ki magát (Gerd Theißen). A krízis a Bibliát pusztán elemzők és az annak szavait, képeit és történeteit megjelenítőik közötti konfliktusban nyilvánul meg. Tényleg külön utakat kell járnia a tudományos exegézisnek és a homiletikai írásmagyarázatnak?

Gerd Theißen víziója az, hogy a régi partnerek újból boldog kapcsolatban élnek. Szerinte a bibliai szövegek értelmét a történeti vonalon megragadni akaró álláspont elavult. Az az idő is elmúlt, amikor az exegéták adták – diktatorikus módon – a textus egyedül érvényes magyarázatát (szkopuszát). Exegézis és homiletika – Theißen szerint – abban a felismerésben találkozhatna, hogy a szöveg értelme nem önmagában, hanem csak a kommunikáció komplex folyamataiban tárul fel.

A recepcióhermeneutika alapja, hogy a szövegek nem csupán leképezik a valóságot, hanem – akár csak a művészeti alkotások – a recepció során néha egészen újat hoznak létre. A szövegek kontextusok kölcsönhatásaiban nyernek értelmet (intertextualitás). Ami a szövegek recepciójára érvényes, az a keletkezésükre is igaz. A bibliai szövegek túlnyomórészt szóbeli hagyományozás útján jöttek létre, tehát textusok és kontextusok kölcsönhatásának (közbenső) eredményei.

Az exegézis a kánoni szöveghez vezető – valamint a Biblián belül megfigyelhető – kölcsönhatások megvilágításával fontos szerephez jut a textus jelentéspotenciáljának felfedezésében (lásd 2.1).

DRAMATIZÁLT HOMILETIKA

A bibliai textus keletkezése, de annak befogadása is a textusok és kontextusok szakadatlan kölcsönhatásaként (intertextualitás) értelmezhető. Ebben az összefüggésben

a prédikáció nem más, mint e kölcsönhatási folyamat éppen aktuális folytatása (Gerd Theißen). A prédikáció úgy szólaltatja meg a Biblia textusát az aktuális kontextusban, hogy ezáltal újabb aspektussal gazdagodik a textus értelmezési köre.

Példa: Jákób harca a Jabbóknál (Gen 32,23–33), mely az Ószövetség egyik legtitokzatosabb története. A történet istenképe és cselekménye abból a szempontból archaikus, hogy az istenség életet fenyegető sötét hatalma és az isteni áldás gondoskodó, megőrző ereje keveredik benne egymással. A történet olyan, mint az egyházi mellébeszélés csendes rétvébe csapódó meteorit. Archaikus a történet magja is, mely az Izráel előtti időből való: éjszakai harc egy folyó démonával. Ezt integrálja Izráel hite az istenképbe és az atyák történetébe való beolvasztással. A helynevek és a megsérült csípő etiológiai maradványok. A középpontban azonban törések, váratlan fordulatok, ellentmondások állnak. Ellenséges az Isten? Olyan valaki, aki legyűrhető a harcban? Olyan Isten, aki enged? Vagy „csak” egy angyal, nem maga az élő Isten (Hós 12,4kk)?

A történeti exegézis világított rá arra, miként lett a textusok és kontextusok hosszú kölcsönhatása kanonikus szöveggé. E bibliai történet Nelly Sachs modern lírájáig bezáróan sok nyomot hagyott hátra a zsidóságban. Sokféleképp hatott keresztény kontextusban is. Az Istent kényszerítő mondat: *Nem bocsátalak el, míg meg nem áldasz engem*, a Luther-bibliában vastagon szedetten az örök életért való, Krisztushoz intézett fohásszá változik. A pszichológiai értelmezések a történet képeiben rejlő szimbolikus erőre világítanak rá: éjszaka, harc, folyó, reggel. A textus a művészeteket is sokféleképp inspirálta. Ilyen sokrétűen hatott az a történet, melynek a lutheri perikóparend összeállítója a Szentháromság ünnepe utáni 17. vasárnapra csupán mellékes szószéki szerepet szán. Meglepő, hogy egy bibliai történet hányféle eseményt generált.

Mi a helyzet a mai kontextusban elhangzó prédikációval? A történet gazdag értelmezési lehetőségeit kell megmutatnia. Az eseménytől haladva a textus felé a prédikáció – ha Isten is úgy akarja – maga is eseménnyé lesz. Azoknak, akik az élet fenyegető sötétjében Isten után vágyódnak, újra szükségük lehet a sötétben az emberre támadó, mégis áldó Istenről szóló prédikációra.

A dramatizált homiletika ilyen folyamatoknak szenteli magát. A bibliai szövegekkel való találkozásból született performance-okat, illetve eseményeket kutatja; magára a bibliai textusra is úgy tekint, mint egy majdani előadás jelenetére, a készítendő prédikációt pedig ebben a folyamatban helyezi el. A dramatizált homiletika nem a megoldásokra koncentrál. Elsősorban feszültségeket keres a textusok és kontextusok kölcsönhatásában (lásd 2.1, Exegézis). Az ilyen feszültségek nem feloldásra, hanem megjelenítésre várnak. A prédikáció feszültségeket megjelenítő beszéd. Ezen feszültségek felfedezéséhez az exegézis a maga specifikus, szövegre irányuló tevékenységével járul hozzá.

A PRÉDIKÁCIÓ MINT NYITOTT MŰ

A dramatizált homiletika arra a recepcióesztétikai homiletikára vezethető vissza, amely Gerhard Marcel Martin elmélete nyomán született. Ennek lényege: a prédikáció olyan nyitott mű (opera aperta, offenes Kunstwerk – Umberto Eco), melynek értelme – a prédikáció textusának értelmével együtt – a recepció folyamatában tárul fel. A cél nem egy üzenet „veszteségmentes” továbbítása, hanem az, hogy a kommunikáció folyamatában minden résztvevő egyénileg találja meg a helyét a bibliai igében. Ez a hallgatóság felértékelését jelenti. A prédikáció során ők saját élettörténetükkel vesznek részt a bibliai ige megértésében.

A prédikáció többféleképpen értelmezhető, nyitott mű. Célja az, hogy teret nyisson a különféle értelmezések számára. Ez a törekvés a Szentlélek munkájára jellemző pluralitás visszhangjaként értelmezhető. A prédikáció nyitott, de nem önkényes műalkotás. Kereteit az istentisztelet vallásos feszültségmezejének határai adják. Ezekben a keretekben belül leginkább a Biblia szavain, képein és

történeteinek tájékozódik, melyeket Istentől kapott segítségnek tekint. Ezeken keresztül engedi Isten látni és hallani a világban végzett munkáját. A bibliai textusok segítségével egy új háttérrel, a hit háttérével gazdagodik a világ és az élet, amely boldogságot, nyugtalanságot vagy zavart okozhat. A *Süddeutsche Zeitung* reklámja jól illik a Biblia szavaira, képeire és történeteire: „Aki olvassa, többet lát.”

A művészethez a kritika is hozzátartozik. A prédikáció mint nyitott mű is igényli a kritikus vitát. A prédikáció folyamatában – legalábbis jelzsképpen – azzal adunk teret a kritikának, ha a dramatizált homiletika koncepciójába beemeljük a prédikációra adott visszajelzést (lásd 2.4). A kritika ugyanúgy figyel arra, ami nem sikerült, mint arra, ami sikerült és jó volt. Arra a kérdésre, hogy az elhangzott prédikáció hogyan és mennyiben volt – a Szentlélek hatáskörében végbement – esemény, a visszajelzésben is adható válasz.

Irodalom

- Martin, Gerhard Marcel: Predigt als „offenes Kunstwerk”? Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik. *EvTh* 44 (1984) 46–58. o.
- Lash, Nicholas: Performing the Scriptures. In uő: *Theology on the Way to Emmaus*. London, 1986. 37–46. o.
- Engemann, Wilfried: „Unser Text sagt...”. Hermeneutischer Versuch zur Interpretation und Überwindung des „Texttods” der Predigt. *ZThK* 93 (1996) 450–480. o.
- Reymond, Bernard: *De vive voix. Oraliture et prédication*. Genève, 1998. 107–113. o.
- Theißen, Gerd: Exegese und Homiletik. Neue Textmodelle als Impuls für neue Predigten. In: *Predigen im Plural*. Hrsg. v. Uta Pohl-Patalong – Frank Muchlinsky. Hamburg, 2001. 55–67. o.

1.6 A képek világában

Alaptéma

A prédikáció: belépés a képek világába. A prédikációban és annak egész folyamatában az igehirdető és a gyülekezet egymást vezetik a Biblia szavainak, képeinek és történeteinek világába. A művészet és mesteriség között elhelyezkedő igehirdetői munka jellemzésére a „prédikációkészítés” kifejezés illik.

Észrevételek

A prédikációban a Biblia szavainak, képeinek és történeteinek világába vezetjük egymást. Ilyenkor meztláb lépünk az égő csipkebokor elé, csökönyös szamár hátán ülünk, fejünket csóváljuk kusza családi történetek hallatán, a sportolóval együtt futunk utolsó leheletünkkel is a cél felé, sárkány elől menekülünk, váratlanul egy asszonyt pillantunk meg a holdsarlón, és ámulva szemléljük, amint egy város száll alá a mennyből.

Günter Eich (1955), a költő sajátos módon biztat arra, hogy lépünk be a kép adta világba:

rózsa

szamár

Egy rózsaszín ló,
zablával, felnyergelve –
vajon kinek?

Bármilyen közel is lovasa,
mégis rejtve marad.

Gyere te helyette,
lépj a képbe
és ragadd meg a gyeplőt!

Lépj be a képbe! A Biblia tele van megindító szavakkal, izzó képekkel, drámai történetekkel. Lépj be! A prédikáció feladata úgy megjeleníteni a bibliai ígét, hogy beléphessenek annak terébe. S közben azt is magammal vihessem, ami hozzám tartozik. Amikor Günter Eich lovasa belép a képbe és felül a lóra, élete történetét is viszi magával. Amikor a bibliai képek világába vezet valaki, élettörténetem engem is elkísér.

Aki élete folyamán nem akar elmenni a csipkebokrok mellett, annak meg kell állnia a bibliai csipkebokor előtt. Don M. Wardlaw egy olyan lelkész példáját említi, aki hosszú éveken át sokat és nagyon jól prédikált. Egyszer csak megnyíltak a szemei. Lángoló csipkebokrokat látott maga körül. Egészen addig égő csipkebokrok közt élt és prédikált, de nem látta őket. Ahol lángokban álltak a csipkebokrok, ott ő földiszedret szedegetett.

A földiszeder önmagában véve nem rossz. De nekünk – hallgatóknak és prédikátoroknak – nem akkor kellene földiszedret szedegetnünk, mikor lángol a csipkebokor. Ugyanúgy értelmetlen lenne túl sokáig az égő csipkebokor után kutatni, mert közben megromlana a szeder. Azért jó a képek világába vezetni egymást, hogy – ha itt az ideje – ne tévesszük szem elől a szedret, s ne menjünk el az égő csipkebokor mellett. Szükségünk van a Biblia szavaira, képeire és történeteire. Azért, hogy meghalljuk Isten szavát, ha ég a csipkebokor. Hogy ne maradjunk a panasz szavai nélkül, amikor Isten hallgat. Hogy úgy fogadjuk el a világot, amilyenek Isten adta. Hogy legyen vízióink arról, mi lesz a világból és belőlünk.

Vázlatok

A KÉPBE HELYEZNI

A képek világába vezetni egymást: a dramatizált homiletika ezen alapmotívumában a német „egymást képbe helyezni” (einander ins Bild setzen) kifejezés kettős érteleme cseng vissza, mely az információ és imagináció két pólusát foglalja magában.

Átvitt értelemben az *információ* van a középpontban: ha valakit informálok valamiről, akkor képbe hozom. A dramatizált homiletika a prédikációt ugyan elválasztja a hitről szóló tanítástól (lásd 1.4), azt azonban nem zárja ki, hogy a prédikáció szükség esetén informálsan is rávilágítson a tényekre.

A dramatizált homiletika az *imagináció* pólusára helyezi a hangsúlyt: a prédikáció a képbe, a Biblia képeinek világába vezet. Ez ugyanúgy jelent egyes képeket, mint a mozgó képek szekvenciáiból álló hosszabb történeteket. A képszerű bibliai igék esetében egyértelmű, hogy a prédikáció a kép világába vezet.

De mi a helyzet akkor, ha olyan bibliai textusokkal van dolgunk, melyek nem tartalmazznak képeket? A tapasztalat (lásd 2.1, Dramatika) azt mutatja, hogy az absztrakt-nak tűnő mondatok vagy passzusok már első hallásra is képeket és képsorokat idéznek fel az emberben. Az egyéni élethelyzet képei így keverednek a Biblia textusaival. Ezért célszerű a Biblia szavaival, képeivel és történeteivel, valamint az ezekhez kapcsolódó saját képekkel kapcsolatban tömören „képről” beszélni.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy a személyes képtörédek beleágyazódnak a szövegmagyarázat folyamatába. Ahol a hit nyelve eleven hangon szólal meg, ott természetes módon minden más nyelv-

vel kölcsönhatásba lép. A hit nyelve „mélyen a világ nyelvébe ágyazódik” (Gerhard Ebeling). A világ nyelve nélkül e bibliai nyelv elcsökevényesedik, a bibliai szövegek pedig bezárulnak, ha nem kapcsolódnak össze a magunkkal hozott képekkel. A Biblia szövegei a mi képeink kontextusában jönnek mozgásba, és fordítva.

A képek világába vezetni egymást azt jelenti: elhelyezni magunkat a Biblia szavaiban, képeiben és történeteiben. Mindez az egyházi élet különböző gyakorlati területein megy végbe. A homiletikában ez a bibliai textus igehirdetési beszédként való megjelenítését és istentiszteleti előadását jelenti. A dramatizált homiletika ehhez kíván útmutatást adni.

KÉPVILÁGOK

A képek az emberi *kommunikáció* adottságai miatt nyernek ilyen nagy hangsúlyt. A tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek könnyebben megértik a képeket, mint az absztrakt fogalmakat. A képies beszéd a prédikációt is könnyebben érthetővé teszi.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a társadalom érzékelése, amelyben prédikálunk, a képek masszív befolyása alatt áll. A médiumok éjjel-nappal, szinte minden szituációban képeket közvetítenek, jókat s rosszkat egyaránt. A világban való eligazodás mindegyikünk számára a *média által közvetített képi világokban* való tájékozódást jelenti. A prédikáció – mely a képek világába vezet a hallgatóit – a Biblia szavait, képeit és történeteit a média által közvetített képek közé helyezi. Abban a reményben teszi ezt, hogy a képek minden területen dúló harcában győzedelmeskedhetnek az Isten közelében zajló életet megmutató képek.

A képre helyezett homiletikai hangsúly mellett szóló

legdöntőbb érv magában a *Bibliában* van. Az Ó- és Újszövetség egyértelművé teszi: Isten országának újdonsága, mássága a megszokott nyelvi kifejezések megtörésével, a képek nyelvén jut érvényre. Az Újszövetségben Jézus példabeszédei adják az Istenről szóló beszéd modelljét. Istenről nem fogalmakban, hanem csakis képekben lehet beszélni. Ezt teszik a példázatok, melyek a hallgató előtt lakható és „lakott képvilágokat” (Christian Link) tárnak fel. Az Istenről való elementáris beszéd csírája a metafora, illetve a példázat mint kibontott metafora.

Aki prédikál, annak feltétlenül tudnia kell bánni a metaforákkal. Költőktől, filmesektől, dalszerzőktől nagyon sokat lehet ezzel kapcsolatban tanulni. Ha valaki azt kérdezné, hol lánghoz igazán a csipkebokor, kijózanodva kellene megállapítania: a szószerűen ritkán. Ezzel szemben *Rose Ausländernek*, a költőnek elég egy pillantást vetnie a színesen izzó napra: „Itt is / lánghoz a cserje.” Így kezdődik a vers (*Arles*, 1975), melyben Vincent van Gogh, a festő élete az Isten jelenlétében folytatott élet metaforája lesz.

KÖLCSÖNÖSSÉG

A prédikáció: egymás bevezetése a képek világába. Kölcsönösen. A monológként elhangzó prédikáció szempontjából ez ironikusan hangzik. Egyvalaki beszél, a többiek hallgatják – ez a mai napig nem változott. Természetesen elsősorban az igehirdető vezeti a hallgatókat a képek világába. A színházban is hasonló folyamat játszódik le. A színészek a színpadon játszanak, a publikum pedig figyel. A rendezők mégis abból indulnak ki, hogy a „nézők” a maguk módján részt vesznek a darabban. Jürgen Flimm színházi rendező egy interjúban erről a sajátos kölcsönösségről beszél (*Die Zeit* Nr. 14, 2001. 03. 29.):

„... a színház a nézők részvételére van utalva. A színházi est dialógus. A színész és a publikum közti dialógus. A döntő kérdés: vajon úgy mondjuk-e el a történeteket a színpadon, hogy abban az embernek is része legyen? Vagy kívülállónak, túlerheltnek érzik magukat? Ha a színházban nincs dialógus, hanem csak monológ – az szánalomra méltó unalomhoz vezet.”

Érdeemes a prédikáció egész folyamatát megfigyelni. Az igehirdető már a prédikáció *készítésénél* elhelyezi magát a Biblia szavaiban, képeiben és történeteiben. Magától értődik, hogy a hallgatóval is számol. A hallgatóság sajátos helyzete minden esetben kihívást jelent. A prédikátor ezt a szituációt is a látszólag ismerős szöveg képeibe helyezi. Ez érvényes magára a *prédikációra* is. A recepcióesztétika (lásd 1.5) felismerte, hogy a prédikáció nem egyoldalúan közvetíti az üzenetet. Inkább egyfajta teret nyit a kommunikáció számára, melyben a résztvevők értelmezik a szöveget. Még ha egyértelmű is a beszélő és a hallgató szereposztása, a prédikációban a bibliai ige megértése kölcsönös. A megértés gyakran a prédikációt követő visszajelzésben (feedback, lásd 2.4) rögzül. Megeshet, hogy a gyülekezet utólag másként vezeti a képek világába a prédikátort, mint ahogyan azt ő tette hallgatóival. A résztvevők által hallottak (Auredit – Wilfried Engemann) néha teljesen más képet mutatnak, mint a prédikátor kézírata.

Ennek a kölcsönösségnek a vízóját vázolja *Gerhard Schöne* dalszerző. Ő is megmutatja, hogyan lehet egymást a képbe vezetni. A recepcióesztétikát – meglepő könnyedséggel – gyerekjátékként jeleníti meg (*Das Perlhuhn im Schnee* – Gyöngytyúk a havon, 2000):

Látom, amit te nem látsz. Ez bátorító.
Te pedig valami mást látsz. És ez így jó.
Ha mindent sötéten látsz, én talán a fényt látom.
És te fedezed fel, amit keresek, de nem találok.

Látom, amit te nem látsz. Erről szól dalom.
Te pedig valami mást látsz. Mutasd, hadd látom.
A dolgokat sem át-, sem kívülről nem látom.
De valakinek talán mégis az kell, amit én látok.

Látom, amit te nem látsz. Mily nagy a világ!
Az utak gyakran elágaznak, az ösvényt torlaszok állják.
S milyen jó, ha van valaki, ki mellém áll
és ennyit mond: „Látom, amit te nem látsz!”

A PRÉDIKÁCIÓ KÉSZÍTÉSE

A dramatizált homiletika *művészetnek* tekinti a prédikációt (lásd 1.2). A prédikátor ebből kifolyólag művész. Művészet és prédikáció egyaránt problémás. Adhat a művészet tájékozódási alapot a prédikáció számára? Nem a bohémság és a zsenialitás fogalmával kapcsolódik így össze a prédikáció? Az igehirdetésnek nem inkább a megbízható professzionalitással, mintsem a zseniális attitűddel kellene kitűnnie? A prédikátor és a gyülekezet között vasárnapról vasárnapra létrejövő kapcsolat normalitásával szemben nem túlzás művészetként tekinteni a prédikálásra?

A művészet elit fogalma helyett a *mesterség* nyújthatna alternatívát. Művészet és mesterség rokonok; minden művészethez hozzátartozik a mesterségbeli tudás. De vannak különbségek is. A mesterségtől joggal várható a siker, a tökéletes produktum. A művészet azonban olyan tevékenység, „melynek hatása bizonytalan, de amit mégis meg kell kockáztatni” (Henning Luther). Mivel a prédikáció eseménye, illetve annak hatása nem kiszámítható, a prédikáció nem követheti a mesterség paradigmá-

ját. Mivel a hallgatók recepciója más és más, olyan prédikációra van szükség, mely teret nyit a hallgatók egyéni értelmezése számára (lásd 1.5).

A művészet és a mesterség között elhelyezkedő prédikációs munka jellemzésére a *prédikációkészítés* kifejezést javaslom. Aki a prédikációt formálja, az a prédikáció készítője. A fogalom előnye, hogy új, még nem használt. (A német nyelvben bevett *Predigtvorbereitung* szó helyett a *Predigtmachenre* esik a szerző választása. – *a ford.*) A „prédikációkészítés” kifejezés eleget tehet a sajátos homiletikai igényeknek, amennyiben saját arculattal és értékkel rendelkező művészetet jelöl. A prédikáció készítője pedig nem alkalmas előadások megtartására, elmélkedések felolvasására vagy gondolatfoszlányok és asszociációk egyszerű terjesztésére. A prédikáció készítői jártasak a prédikáció sajátos dramaturgiájában. Tapasztalattal tudják, hogyan kell egy bibliai textus jelenetét prédikációként megjeleníteni és előadni. A „prédikációkészítés” kifejezés ezért lehet meghatározó motívuma a művészettel való kölcsönhatásban megújuló homiletikának.

A filmkészítőkkal, színházi rendezőkkel és dalszerzőkkel való rokonság miatt nincsenek egyedül a prédikáció készítői. Ők azok, akiktől tanácsot kérhetnek. Olyan emberek, akiknek a képekkel való bánás a mindennapi kenyere. Olyan emberek, akik képesek feszültségíveket létrehozni. A szórakoztatás kategóriáját a prédikáció számára nem lehet alkalmatlannak nevezni. A művészek ismerik tartalom és forma összefüggéseit. Megtapasztalták a *live performance* varázsát és feszültségét. Művészetüket a kritikák tükrében és kereszttüzeiben gyakorolják. Ők azok, akiktől tanácsot kérhetek, és akik egyszer talán a tanácsomra szorulnak. A prédikációkészítés – művészet a művészetek között.

A prédikáció készítőjében a művészi komponens közepes súlyú jelenlétét a „készítés” mesterségbeli komponense egészíti ki. A prédikációkat egyszerűen el kell készíteni, ráadásul határidőre. A készítés nem jelent kivitelezhetőséget. A prédikáció készítésében a siker mindig rizikós. Wolf Biermann, az „énekkészítő” (Liedermacher) szó megalkotója találoán mondja:

„»Hogyan készítsünk dalokat?« címmel tartottam Nyugat-Berlinben és Hamburgban olyan workshopokat, ahol azt próbáltam tanítani az embereknek, amit magamnak sem mindig sikerül kivitelezni.”

Irodalom

Luther, Henning: Predigt als inszenierter Text. Überlegungen zur Kunst der Predigt. *ThPr* 18 (1983) 89–100. o.

Childers, Jana: *Performing the Word. Preaching as Theatre*. Nashville, 1998.

Reymond, Bernard: Le prédicateur, „virtuose” de la religion. Schleiermacher aurait-il vu juste? In: *ETR* 72 (1997) 163–173. o.

Raschzok Klaus: „Methode der Predigt”. Vom homiletischen Nutzen einer zeitgenössischen Künstlertheorie. *ZThK* 97 (2000) 110–127. o.

2

A prédikáció készítése

A dramatizált homiletika
gyakorlata

2.1 Szentírás

A Biblia dramaturgiai elemzése

A prédikáció megtervezett mozgás. A mozgalmasság csak a Biblia nyelvi cselekményeiben rejlő drámai potenciál felfedezése nyomán jön létre. A dramatika sajátos feszültségekben ragadható meg. A feszültségek a bibliai textusban (intratextualitás), valamint a textus más kontextusokkal való kölcsönhatásában (intertextualitás) rejlenek.

Észrevételek

A Biblia szavait, képeit és történeteit a szószeréken interpretálják vagy „játsszák” el. Ehhez szorosan hozzátartozik a szöveggel való munka. De csak a munka eredménye a prédikáció? Mi lenne akkor, ha a zenészek a darabokat csak a kemény gyakorlás végtermékeként mutatnák be? Isaak Stern, a 20. század legnagyobb hegedűse és lelkes pedagógusa szerint végső soron nem a munka, hanem a szeretet a mérvadó. Így magyarázta ezt egy fiatal csellistának:

„A kedvesed megérintése mindig valami új. Hozzáérsz, és az új, megint megérinted, és az ismét új. Így van ez a zenével is. *Every time you play, you must fall in love with this piece.* Újra és újra bele kell szeretni, a körülmények mindig változnak, minden fellépés új kísérlet. Soha nem szabad azt gondolni, hogy befejezted. Ennek soha nincs vége.”

Isaak Stern, Harald Eggebrecht megemlékezésében. SZ 2001. 09. 24.

A Biblia szavai, képei és történetei iránti szeretet azt jelenti, hogy az életünkre nézve várunk tőlük valamit. Olyan valamit, ami e szó, kép vagy történet nélkül nem lenne. Valamit, ami semmivel nem helyettesíthető. Valamit, ami gazdagít, lelkesít, boldogít, néha mérgesít. A szeretet nem tökéletes harmónia. Csak akkor mérgeledöm valami miatt, ha az fontos számomra. Az ilyen bosszankodás sokkal produktívabb, mint az ártatlan egyetértés. Méreg ide, méreg oda – minden egyes prédikáció valami új. *Every time you play, you must fall in love with this piece.*

A darab mindig új – mégis ugyanaz. A Biblia szavai-val, képeivel és történeteivel való gondos, érzékeny bánásmód azért fontos, hogy az igehirdető tisztában legyen azzal, amiről beszél. Hogy az evangélium ne oldódjon fel banalitásokban; hogy a szószéken ne általánosságokban beszéljünk valamiről; hogy a prédikáció ne vallásos giccsekkel való dobálózás legyen. A prédikáció művészet, így játékra ösztönöz. Az előadandó darabbal szemben azonban felelősséget is hordozunk:

„Ha a lelkész túlzásokban vagy közhelyekben fejezi ki magát, az éppen annyira kínos, mint egy művész esetében. A művészet lényegét a gicctől való elhatárolódás és annak kerülése, valamint a dolgok hozzáértő előadása adja. A giccs túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. A giccs azt ígéri, amit nem tud megadni. A giccs – ha nem vesszük komolyan és nem leplezzük le giccs mivoltában – még szórakoztató és vicces is lehet. »Ne csinálj magadnak semmilyen képet« – szólít fel a dekalógus második parancsa. Ez a parancsolat a giccsre, nem pedig a művészetre vonatkozik... A művészet mindig túlmutat önmagán, transzcendentálja a valóságot, töredékes és többértelmű. A művészet idealizálja a valóságot, de nem giccsesíti el azt. A második parancsolat a vallás számára előírt szigorú giccsstílus. Ha a Szentről, az Abszolútról, a végső dolgokról van szó, ne csináljatok magatoknak giccsset! Ne legyen giccs a templomokban s az egyházban!”

Andreas Hoffmann: *Jeder Pfarrer ist ein Künstler*. 2001. 465. o.

Úgy gondolom, a Biblia szavaival, képeivel és történeteivel való dramaturgiai munka őrizheti meg a prédikációt a giccsről és a közhelyektől. A bibliai textus dramaturgiai kutatása sajátos feszültségek (lásd 1.5, Dramatizált homiletika) világába vezeti az igehirdetőt. Nem olyan feszültségek ezek, melyeket fel kellene oldani. Nem feloldani, hanem megjeleníteni kell őket. A megjelenített feszültségek adják a prédikáció vallásos mélységét és fenomenológiai szélességét. Az önmagát feszültségek segítségével kifejező és értelmező prédikáció izgalmas lesz. Ha pedig Isten is úgy akarja, nem oldódik fel közhelyekben.

Perspektíva

A Biblia dramaturgiai elemzése a homiletikai hermeneutika elméletét próbálja átültetni a gyakorlatba. A dramaturgiai elemzés célja is az, hogy az eseményben fedezze fel a textust (lásd 1.5). Ennek során olyan performance-okat vizsgálunk, melyekben eseményként jelent meg a bibliai ige.

A megértés eseményét a Szentlélek munkálja. Az ilyen eseményeket nem én hozom létre, de megvizsgálhatom őket. A dramaturgiai elemzés nem törekszik arra, hogy szintetikusán reprodukálja az eseményt és az abban – a Szentlélek által – megértetteket. Sem arra, hogy az elemzéssel darabokra szedve tönkretégye az eseményt. A Biblia szavainak, képeinek és történeteinek dramaturgiai vizsgálata nem szintetikus, nem is analitikus, hanem esztétikai. A dramaturgiai értelmezés tartalom és forma egységében akarja látni az eseményeket. Miközben ezt a nyomot követi, a szószéken egy új performance ölt alakot, amelyik – ha Isten akarja – eseménnyé lesz. Ez a prédikációművészet.

Feszültségek

A dramaturgiai elemzés a szövegben rejlő drámai lehetőségeket, tehát a feszültségeket és a feszültségíveket keresi. Soha nem csak tartalmi vagy pusztán formai feszültségekről van szó, hanem olyanokról, melyek konkrét alakot öltöttek. A művészi alkotásokon jól megfigyelhető, hogy a cselekmény feszültsége miként jelenik meg a formában, és fordítva.

A dramaturgiai elemzés különböző síkokon tárja fel és írja le a feszültségeket. A feszültségek ugyanúgy lehetnek törések és ellentmondások, mint többértelműséget generáló különbségek. Az ilyen feszültségek magában a textusban, de a textusnak más textusokkal való kölcsönhatásában is fellelhetőek. A homiletikai munkát alapjában véve minden feszültség ösztönzi. A megtervezett mozgásként értelmezett prédikáció előfeltétele, hogy felfigyeljünk a feszültségekre.

Mindenképp kerülni kell, hogy feszültségesés következzen be, hogy közhelyekben beszéljünk Istenről, hogy a giccs fémjelezze a szószéki beszédet. A Biblia szavaiban, képeiben és történeteiben rejlő feszültségek folyamatos keresésének elsősorban teológiai oka van: a Biblia a hit legelemibb bizonyítéka. Az esztétikai ok: a banalitás kerülése. A Biblia szavaival, képeivel és történeteivel élethosszig tartó foglalkozás lényege: „Úton lenni azzal az Istennel, aki minden sablont maga mögött hagyva újra meg újra megmutatja önmagát.” (Andreas Hoffmann)

Utak

A dramaturgiai elemzésnek csak körkörös folyamatként van értelme. Az itt felsorolt utak ezért tetszőleges sorrendben járhatók. Nem is lehet minden egyes alkalommal minden lépést megtenni. Az is előfordulhat, hogy egy adott bibliai ige esetében lesz olyan lépés, amely egyszerűen kevésnek vagy olyan út, amely természetlenné bizonyul. A művészetben például nem mindegyik perikópa hagyott nyomokat.

Az itt felsorolt és tárgyalt lépések nem az egyedül lehetségesek, de jól beváltak:

- ▶ Személy
- ▶ Dramatika
- ▶ Liturgia
- ▶ Exegézis
- ▶ Művészet
- ▶ Hétköznapok
- ▶ Dogmatika
- ▶ Igehirdetés

SZEMÉLY

Perspektíva ▶ Senkit nem tudok a képek világába vezetni, ha nem vagyok kész magam is megtenni ezt az utat. A Biblia szavainak, képeinek és történeteinek világába vezető út rendkívül személyes.

A személyes érintettség azonban nem jelenti azt, hogy a prédikáció minden egyes szava mögött saját tapasztalatnak kell állnia. De nem is olyan a prédikátor, mint Thomas Mann, aki Marcel Reich-Ranicki szerint „szinte semmit nem élt át, és majdnem mindent leírt” (*Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 2001. 11. 11.). Ahol az irodalmár brillírozhat, ott a prédikátor hiteltelen lenne.

Senkit nem tudok a képek világába vezetni, ha a Bib-

lia képvilágait csak önmagam számára kutatom, és magam akarom azokat belakni. A prédikációban egymást vezetjük a képek világába. Ezért azok, akiket a képek világába akarok vezetni, már akkor is jelen vannak, amikor még csak egyedül indulok felfedezőútra a Biblia világába. Mindig emberek vannak előttem, akikkel találkozni akarok a Szentírás világában.

Utak ► A „performance” (lásd 2.1, Dramatika) segít abban, hogy egész személyemmel beleéljem magam a bibliai igébe, és felfedezzem benne a drámai potenciált. Számptalan út van ezen kívül is. A bibliai igével való kapcsolatteremtésre minden prédikátor saját módszert találhat.

Nagyon fontos, hogy ezeket a tapasztalatokat feljegyezzük és emlékezetben tartsuk. Hogyan látom magamat abban a képben, amelybe másokat akarok vezetni, vagy amelyben másokkal akarok találkozni? Ez a kérdés minden esetben végigkíséri a prédikációs munkát.

Példa ► Prédikátorként Isten igéje, a saját személyem és a gyülekezet alkotta hármas feszültségben találom magam. Mennyiben szólhat rólam a prédikáció? Mennyiben szóljon a gyülekezetéről? Mennyiben kell magamat és a gyülekezetet úgy visszafognom, hogy ne vágjak Isten szavába? Ez a feszültség feloldhatatlan, de nagy hatása van a prédikáció folyamatára. Egy amerikai prédikátor, Barbara Brown Taylor ezt a feszültséget szóltatja meg a mások nevében szerelmes leveleket író Cyrano de Bergeracra utalva. A jelenet a szerelem ősi jelenete. Az imádott nő estéknént megjelenik a teraszon, Cyrano de Bergerac pedig egy bokor rejtekéből figyel:

„...minden prédikáció Istennel kezdődik és végződik. Mivel a prédikátor Isten igéjével birkózik a szószéken, és mert ez az ige élő szó, ezért a prédikáció egyszerre Isten, a prédikátor és a gyülekezet teremtménye. Mindhárman részesei a prédikáció keletkezésének. A prédikátor feladata, hogy mindhármukat szóhoz juttassa. Kényes feladat egyensúlyt tartani a textus, a gyülekezet és a saját személyünk között...

Prédikáció közben kicsit úgy érzem magam a szószéken, mint Cyrano de Bergerac: két szerelmes között – akik szívesen találkoznának, de nem tudják, hogyan – én vagyok a közvetítő. A szavak, amelyek elhagyják ajkamat, az enyémekek, de nem a magam nevében beszélek. Amikor állok lenn a fák között a gyülekezettel, amelyik szószólójául választott, akkor megpróbálom szavakba önteni vágyait, és azt a holdfényénél az erkélyen megjelenő szent szépség felé közvetíteni. Amikor a szépség válaszol, az a feladatom, hogy az üzenetet, amit hallottam, válaszra várva visszavigyem a rejtkehelyre. Prédikátorként nem főszereplő, hanem inkább közvetítő vagyok. Hírnök, aki az udvarlás e régi formájában mindkét felet szolgálja.

S bár nem enyém a főszerep, de az üzenetekben, amelyeket viszek és hozok, magam is benne vagyok. Nem magamért szólok, és mégis azt teszem. Egy vagyok a fák mögött rejtőzködők közül, és a vágy, melyet szavakba öntök, a sajátom. Ha a szent szépség megszólal, szavai az én szívemet járják át. Míg azon fázodom, hogy válaszom jó legyen azok számára, akiket képviselek, aközben nem tudok kívül maradni a válaszon. Minden szó, minden kép, amit választok, hangom minden rezzenése arról tanúskodik, hogy mennyire benne vagyok az üzenetben. Ezért nem értettem soha azokat a prédikátorokat, akik azt állítják, kívül állnak prédikációjukon, ők egyedül Isten igéjét hirdetik. Lehetetlen. De nincs is rá semmi ok, amiért így kellene tenni.”

Barbara Brown Taylor: *The Preaching Life*. 1993. 77. kk.

DRAMATIKA

Perspektíva ► Minden bibliai ige tartalmaz olyan témát, amelyből a filmek készülnek. A bibliai ige nem csendélet. Mindig történik benne valami. Ha felfedezzük a Biblia nyelvi cselekményeiben rejlő dramatikát, az nagyban gazdagítja a prédikációt.

A prédikáció folyamatában az igehirdető és a gyülekezet egymást vezetik a Biblia képeinek világába. A bibliai ige dramatikája adja a prédikáció dramatikáját. A prédikáció végsősoron a bibliai igében lévő mozgó képeket jeleníti meg úgy, hogy a prédikátor és a gyülekezet felfedezhesse bennük önmagát.

Utak ► A Biblia nyelvi cselekményeire képek, jelene-
tek sorozataként is lehet tekinteni. Ez nemcsak a narra-
tív szövegekre, hanem minden perikópára igaz (lásd 1.6).
Mindig sokat segít, ha az adott textust már a készülés első
szakaszában úgy adjuk elő önmagunk számára is, mint egy
jelenetet. Az ilyen előadást „bibliaperformance”-nak ne-
vezzük (performance = előadás, színre alkalmazás, dra-
matikus alkotás). A bibliaperformance gyakran legelőször
utal arra a feszültségre, amely később meghatározó lesz a
szószéki előadás számára (lásd 2.3).

A bibliaperformance legegyszerűbb formája, ha a szö-
veggel az istentiszteleten használt nyelvi formában ismer-
kedem meg (legjobb, ha kívülről megtanulom). Ezután
egész személyemmel és a tér adta lehetőségeket kihasz-
nálva hangosan előadom. Arra is adódhat lehetőség, hogy
ketten adjuk elő a bibliai igét, egy csoport pedig reagál-
jon a látottakra. A legfontosabb, hogy csupán a bibliai ige
szavai alkossák a szöveget.

Ez az előadásmód láthatóan hasonlít a bibliodráamához, de egyértel-
műek a különbségek is. A bibliodráma kontextusát a pszichológia, a
performance-ét viszont a művészet adja. A bibliodráma szabadon, a
performance a bibliai textus nyelvi terében jön létre. Míg a biblio-
dráma leginkább az események pszichikai dramatikájáról szól, a bib-
liaperformance a Biblia nyelvi cselekményének dramatikájára helye-
zi a hangsúlyt.

A bibliaperformance jól érzékelteti, mit jelent a képek világába vezetni egymást. A prédikátor egész személyiségével lép a bibliai kép nyújtotta térbe. Ezzel egyidejűleg azonban a hallgatók felé is fordul. Akkor is maga elé képzelettel a hallgatókat, ha egyedül mondja a szöveget, akkor is, ha két személy vagy egy csoport valós interakciójával számolhat. A performance publikum nélkül értelmetlen. Így épül fel a homiletikai munka íve a bibliaperformance-tól a későbbi szószéki performance irányába (lásd 2.3).

Példa ► Lutz Görner klasszikus szövegek felolvasásával szerzett hírnevet magának. Sokat foglalkozott a Bibliával is. Ezekben az előadásokban kitűnően érzékelhető a Biblia nyelvi cselekményeiben rejlő drámai potenciál. A bibliai szöveget csupán saját hangjával és minimális zenei aláfestéssel adja elő. Két CD-n hallhatók ezek a bibliaperformance-ok.

Nekem Dániel négy világbirodalomról szóló látomása tetszik különösen (Dán 7,1–15). Lutz Görnernek olyan lélegzetelállítóan sikerül felépíteni a feszültséget a szörnyek leírásától egészen az Emberfia megjelenéséig, hogy Dániel ijedtsége (15. v.) közvetlenül érzékelhető. Ugyanitt hallatlanul plasztikusak a pokolbéli állatokról szóló részek is. Az előadás hallgatása közben nem is az foglalkoztatja az embert, milyen jelentést hordoznak az egyes képek (vö. a 16–28. versekkel, melyeket Görner tudatosan nem olvas fel), hanem maguk a képek kerítik a hallgatókat hatalmukba. Ilyennek kell lenniük a vízióknak.

Görner előadása a képek ijesztő ereje és az egyház által e képeknek juttatott jelentéktelen szerep közötti feszültséget is egyértelművé teszi. Ez utóbbinak talán történeti okai is vannak. De aki átélte Görner előadását, az egyszerűen nem érti, hogy a lutheránus perikóparend ösz-

szeállítói miért csinálnak Dániel víziójából mennybemenetel ünnepi melléktextust. Ráadásul ezt is úgy, hogy a történetet barátságosan leszűkítik az Emberfiának a gonosz felett aratott győzelmére (9–14. v.). Nyilvánvaló, hogy nem akarják ijesztő képekkel terhelni a gyülekezeteket. Ezzel azonban feloldják azt az elemi feszültséget, melyből az apokaliptika táplálkozik: a képek harcát, melyben a jó és a rossz közötti harc az imagináció szintjén megy végbe. Még érthetlenebbnek tűnik ez az eljárás akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a populáris film régóta épp az apokaliptikus képek harcával váltja ki az emberek érdeklődését.

LITURGIA

Perspektíva ► A bibliai textus az istentiszteleti használat következtében egy sor új kontextusba kerül. Körülveszik az adott vasárnap olvasmányai. Beágyazódik az imádságok nyelvi terébe. A liturgikus és gyülekezeti énekek és az egyházi zene hangjai között csendül fel. Eközben felveszi a lektorok hangszínét. A vizuális hatások sokféleségében maga is színt nyer. Az egyházi év adott szakaszát meghatározó hangulat járja át. Helyileg az ambónál vagy a szószéken hangzik el. Röviden: a bibliai ige része lesz az istentiszteleti előadásnak. Úgy is lehet mondani: liturgikus szerepet játszik.

A liturgiai kontextusok elemzésével a bibliai ige teljesen más oldalai tárulnak fel előttem, mint az eredeti bibliai környezetben vagy a művészetek, illetve a hétköznapi élet kontextusában. A Biblia egyházi hatástörténetének nyoma legegyszerűbben az istentisztelet perspektívájában figyelhető meg.

Utak ► Egy adott ige liturgiai elemzéséhez legfontosabb – legalábbis bizonyos egyházak esetében – a perikópakönyv. Ennek segítségével állítják össze az egyes vasárnapokra, ünnepekre a heti igék, olvasmányok, prédikációs textusok és az énekek rendjét. A perikópakönyvnek az egyházi évről szóló kiegészítő információi fontos és néha izgalmas felismeréseket adnak a bibliai ige istentiszteleti előadásához.

Egy dolgot azonban mindig figyelembe kell venni. A perikóparend nem isteni kinyilatkoztatás, hanem az istentiszteleti életnek és az egyházi hivatal döntéseinek lecsapódása. Ez természetesen azt is jelenti, hogy a perikóparendben javasolt textusok terjedelmét kritikusán kell szemlélni, adott esetben korigálni.

Példa ► Jn 6,55–65 perikópája Jézusnak az élet kenyeréről mondott szavait próbálja megértetni. E jelenet körül valóban sok a félreértés. Egy ighirdetési előkészítőben a bibliai textus és a liturgiában elfoglalt helye közti feszültségeket dolgoztam ki.

Laetare: „Örvendj!” Ez a nap (böjt negyedik vasárnapja) „kis húsvét” böjt közepén. A passió istentiszteleti környezetében az első tavaszi szellő: a liturgiai hely húsvét előtti hangnemre intonálja a prédikációt.

Az erre a vasárnapra előírt textusok a passió hangulatát vagy Laetare vasárnapjának húsvétot előkészítő csengését hordozzák. Az evangélium (Jn 12,20–26) – a heti igében (24. v.) tömören összefoglalva – adja meg az alaphangot: a búzaszem sok termést hoz, de előbb a földre kell hullania és meg kell halnia. Az epistola (2Kor 1,3–7) Krisztus vigasztalását ígéri azoknak, akik most szomorodnak. A „laetare” hangnem legérthetőbben az ószövetségi olvasmányban (Ézs 54,7–10) jelenik meg. Az Isten haragja miatti elhagyatottság csak egy „pillanatnak” tűnik

a béke perspektívájában, mely mint szivárvány nyúlik az örökkévalóságba.

A prédikáció alapigéje (Jn 6,55–65), úgy tűnik, egyértelműen a passió idejének követés-hangulatában komponálódott. Első hallásra semmilyen vidám csengés nem hallható ki belőle. Éles, erőteljes hangok szólalnak meg, melyekre minden más jellemző, csak a harmónia, a megihittség nem: *Kemény beszéd ez: ki hallgathatja őt?* (60. v.) Sok tanítvány mondja ezt azok közül, akik Jézust hallgatják. Ő pedig anélkül, hogy kijelentéseinek valamit is enyhíteni akarna, tovább élezi az indulatokat: *Ez megbotránkoztat titeket?* (61. v.) Jézus tekintéllyel hirdeti, amit mondani akar. Számol azokkal a félreértésekkel, megbotránkozásokkal, melyeket mondanivalója kivált. Vigasztaló szó, azaz nem „kemény beszéd” (60. v.) inkább csak mellékesen hangzik el: *A Lélek az, aki életre kelt* (63. v.). Maga Isten (vö. 65. v.) egyengeti az utat a Fiúhoz, aki kemény beszédével haragot idéz elő.

A prédikáció textusa és annak liturgiai helye közti feszültség jól szemlélteti, milyen jellegű feszültségeket kell megragadni a dramaturgiai elemzés ezen lépésénél.

EXEGÉZIS

Perspektíva ► A dramatizált homiletika úgy tekint a bibliai igére, mint amit a szószéki előadás (lásd 2.3) számára kell megjeleníteni. A dramaturgiai munkához hozzátartozik a textus történeti körülményeiről való tájékozódás.

A Biblia történeti kutatása érdekes részletekkel gazdagíthatja a homiletikai megjelenítést. Láthatóvá teszi a korai kereszténység problémáit (például társadalomtörténet). Feltárja a bibliai és a Biblián kívüli kontextusokból adódó értelmezési lehetőségeket. A szöveg értelmezésének korábbi eseményeiről a különböző rétegek (irodalomkri-

tika), átdolgozások (redakciótörténet), újszerű elrendezések (tradíciótörténet) vagy a szöveg nyelvi megformáltsága, változásai (formatörténet) tanúskodnak.

A történeti exegézis olyasmit nyújt, amiről semmiképp nem lehet lemondani. Legfőbb célként nem tűzheti ki azonban maga elé azt, hogy kitalálja, mi történt a szöveg keletkezésekor. A történeti ismeretek mindig rekonstrukciók maradnak, és a tudomány mindenkori állásától függenek. Ezért nem lehet a bibliai textus „jelentését” vagy „értelmét” történetileg meghatározni. A jelentés az aktuális megértés folyamataiban jön létre. Ehhez kell a történeti kutatásnak hozzájárulnia a maga sajátos, szövegre vonatkozó megállapításaival.

A dramatizált homiletika célja, hogy a bibliai igét a prédikáció folyamatában értse meg. Meglátásunk szerint – mint a dramaturgiai elemzés minden egyes lépésénél – az exegézisre is a feszültségek feltárása vár. A feszültségeket érdemes megjeleníteni, nem a faktumokat. E feszültségeket a textusok és kontextusok (intertextualitás) kölcsönhatásának játékában fedezhetjük fel.

Utak ► Az exegetikai munka klasszikus és új módszereket egyaránt tartalmaz. A fordítást és lehetőleg az eredeti szöveget is minden esetben tanulmányozni kell. A tudományos kommentárokat és az exegetikailag alapos igehirdetési előkészítőket is elő kell venni. Az idő és könyvtár adta lehetőségek szerint monográfiák, szótárak, cikkek is gazdagítják a munkát.

A dramatizált homiletika keretén belül különösen is a textusok és kontextusok kölcsönhatására figyelünk. E kölcsönhatások a textuson belül (intratextuális) és a textusnak más textusokkal való (intertextuális) kapcsolata révén is létrejöhetnek. Álljon itt néhány példa arra nézve, milyen feszültségek keresendők:

- A textus és pretextus viszonyának feszültségei szinoptikus összehasonlításban
- Az újszövetségi kontextus és az Ószövetség prófécijája (Erfüllungszitat) közti feszültségek
- A műfaji és a tartalmi intenció közti feszültségek (jó példa erre Ézs 5,1–7 – a terméketlen szőlőről szóló ének)
- Evangéliumi perikópákban a földi és a megdicsőült Krisztus megjelenítésének feszültsége (messiási titok)
- A történet elbeszélési módszerében rejlő feszültség
- Az apokaliptikában a jó és a rossz képei között dúló harc feszültségei
- A bibliai személyek közti kapcsolatok szövevényének feszültsége

Példa ► A vak meggyógyításának történetét (Mk 8,22–26) választom példának. A történet többek között úgy is olvasható, mintha egy ókori orvosok számára írt könyv fejezete lenne. Minden hiányzik ebből a történetből, amit újszövetségi szempontból elvárhatnánk: a beteg hite, az imádság, Jézus hatalommal teli szava, Isten dicsőségére történő utalás stb. Rendkívül profán csoda ez, a krisztológia direkt fénye éppoly kevésbé vetül rá, mint a meggyógyított hitének fénye. A írásmagyarázók azonban újra és újra megállapítják, hogy mennyire hasonlít ez a szakasz az antik gyógyítási történetekhez.

Az alaposabb tanulmányozás rávilágít a Márknál is megragadható teológiai besorolásra és értelmezésre. Joachim Gnllka két fontos megállapítást tesz ezzel kapcsolatban. Jézus utolsó figyelmeztetését – *Még a faluba se menj be!* (26. v.) – márki redakciónak tekinti. Ebben a titokelmélet kifejeződését látja, mely szerint Jézusnak mint Messiásnak a nyilvános proklamációja csak húsvét után lehetséges. A történet márki kerete pedig egyértelműen a te-

ológiai értelmezést szolgálja. Jézus ugyanis röviddel ez-
előtt (8,18) szemére veti tanítványainak, hogy „vakok”
személyének és munkájának meglátására. Később pedig
Péter vallástétele ad Jézusnak okot arra, hogy a tanítvá-
nyok látását a szenvedő Messiás sajátos alakjára élesítse.
Egyértelmű tehát, hogy magánál Márknál is a vakság át-
vitt értelme játszik szerepet: a szív szemei legalább annyira
rászorulnak a gyógyulásra, mint a testi szemek.

Történeti perspektívában a bibliai textusban a követ-
kező feszültségek tapinthatók ki:

- Az antik forma „profanítása” és a márki redakció teoló-
giai látásmódja közti feszültség
- A történet perikópa-verziója és Márk evangéliumának
kontextusa közti feszültség
- A testi és lelki gyógyulás közti feszültség

Feszültség alatt minden esetben polaritás, nem pedig
törés értendő. A hit értelmezésének horizontjában az
antik gyógyítási történet a csoda fényét nyeri el, miköz-
ben a gyógyítás részletei magát a csodát evilágivá teszik.
A Mk 8,22–26-hoz írt igehirdetési előkészítőben utaltam
arra, miként óvják a felfedezett feszültségek a prédikáci-
ót attól, hogy a gyógyulás csodáját túl hamar feloldjuk a
krisztológiában vagy az allegóriában. A gyógyulás testi
mivolta is a bibliai textushoz tartozik.

MŰVÉSZET

Perspektíva ► A Bibliát nem csak az egyház értelmezi.
A Biblia a világirodalom része. Gyakran épp azon terü-
letekről származó értelmezések állnak megdöbbenően
közel az élethez, melyek nincsenek közvetlen kapcsolat-
ban az egyházzal és a teológiával. A Biblia különösen a
művészetekre hat inspirálóan a mai napig. Az a kérdés,
hogy teológiai szempontból mennyire figyelünk a művé-
szetek önálló bibliaértelmezéseire.

A midrások a zsidó hagyomány részeit képezik. Ez a név a Bibliához fűzött rabbinikus magyarázatokat jelöli. A midrások nem abban az értelemben próbálnak megmagyarázni valamit, mint ahogyan azt a modern gondolkodás teszi. Teljesen idegen tőlük például minden történeti magyarázat. A midrások a Bibliában lévő kérdéseket ragadják meg, továbbszövik szálait, elmesélnék valamit, teret nyitnak a szabad asszociációknak, és így állítanak döntés elé. Legfőbb céljuk, hogy az igében felfedezzék az életet.

Erre nézve is igaz a régi mondás: „A Tórában nincs előtte és utána.” A midrásban más időfelfogás uralkodik, mint egy történeti elemzésben. A bibliai könyvekben összeolvadnak a különböző korszakok, átjárják egymást, az olvasó kora pedig keveredik a Biblia korával.

A midrás és a művészetek között nagy a különbség. A köztük lévő analógia mégis segíthet abban, hogy egy-egy bibliai igével kapcsolatos önálló művészi értelmezést a Biblia sajátos midrásának tekintsünk. A művészetben ugyanis a bibliai igék egzisztenciális szálait autonóm módon – tehát az egyháztól és a teológiától függetlenül – mondják, festik, komponálják tovább és szövik az életbe. Érdekes ezekre figyelni.

Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a prédikációban a műveltségemet kellene csillogtatnom. A művészetben fellelt bibliai nyomoknak a szószerzői kifejezőmód részévé kell válnia. A versek rendszerint nem tartoznak a prédikációba. De a metaforák, képek vagy szófordulatok, melyekkel egy vers szokatlanul jeleníti meg a bibliai igét, impulzust adhatnak a hit nyelvének, és így gazdagíthatják Istenről és a világról szóló igehirdetésemet.

Utak ► A művészetek vizsgálata nehezen rendszerezhető. Ennek legfőbb oka a megfelelő források átláthatatlansága és részben hozzáférhetetlensége. Hogyan lelek bibliai szövegek nyomaira, motívumaira a filmekben? Hogy találom meg ezeket a nyomokat a színházban, irodalomban, képzőművészetben, zenében? Aki egyszer rákapott annak ízére, hogy miként jelenítenek meg a művészetek egy-egy bibliai igét, az itt is, ott is segítő irodalomra bukkan. Néhány könyv már kapható a bibliai helyek, utalások jegyzékével. Nagyon fontos, hogy mindenki saját módszert és eszközt találjon a művészetben fellelt bibliai nyomok rögzítésére, hogy azokat szükség szerint bárkikor elővehesse.

Példa ► A testvérgyilkosság története (Gen 4,1–16a) gyakran előkerül a különböző művészeti ágak interpretációjában. A textus értelmezéséhez egy igehirdetési előkészítőben a modern lírát hívtam segítségül.

A költői nyelv ereje megtöri a hétköznapi nyelv törvényszerűségeit. Ábel meggyilkolása annyira megszokottá lett számunkra, hogy nem nagyon tudunk másik realitást elképzelni. A költői nyelv azonban saját imaginatív valóságot hoz létre. Két példát szeretnék mutatni, melyek visszafelé játsszák le a Kainról és Ábelről szóló filmet.

Hilde Domin egy ismétlődő felszólítással kezdi versét: „Ábel, állj fel!” Ez nyit utat ahhoz, hogy az ősi történet egy másik irányba induljon el. A Kainhoz intézett „Hol van a te testvéred, Ábel?” kérdésre ezáltal teljesen máshogy hangzana a válasz: „Őrződ vagyok / testvérem / miért ne lennék őrződ”:

Ábel állj fel
újra kell játszanunk
naponta újra kell játszanunk
a válasznak naponta előttünk kell lennie

...

állj fel Ábel
hogy máshogy kezdődjön minden
valamennyiünk között

...

E néhány sor csak részlet egy különben harcias hangvételeű versből. A költő vágyából – miszerint jó lenne, ha máshogy lenne – születik a „tényleg lehetne más” víziója.

Hilde Domin újramezdi Kain és Ábel történetét. *Günter Kunert* a legeslegelső történethez pörgeti vissza a filmet:

ardK   *ligger*

Észak szívós hajnala:
Sem nappal, sem éjszaka.
Csend. Már csak
egy óra a teremtés kezdetéig.
Minden földi befejezetlen. Nincs
Kain és nincs Ábel. Nincs kerek Baál.
Nincsenek mélyrepülőök és postai küldemények.
Nincs csömör és levertség,
az én két anyaga,
amivé később lennem kell.
Csupán néhány
nehezen ébredő rigó és
egy magányos szarka
alkotja elsőként a világot.

A hajnal a teremtés hajnala; csupán egy óra van hátra – így élezi ki Kunert –, „egy óra a teremtés kezdetéig”. Még nincs kész a világ. Még nyoma sincs az emberi bonyoldalmaknak. Kain és Ábel nélküli idő ez. Minden kora

reggel – az éjszaka és nappal közti pillanat – éreztet valamit abból, milyen – és milyen lehetne – a teremtés. Véleményem szerint abból is éreztet valamit, milyen volt eredetileg: *És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.* (1Móz 1,31)

A költői vízióban a valós és remélt realitás alapfeszültsége jelentkezik azáltal, hogy a borzalmas történetnek másféle lefolyást és kicsengést ad. A költői szövegek – miközben visszahajtják a filmet, és ezáltal egy gyilkosság nélküli világ imaginációjára serkentenek – kreatívan bánnak ezzel a feszültséggel. Tulajdonképp a Biblia sem cselekszik másként. Az első oldalakon – Kain és Ábel előtt – megrajzolja a Paradicsom képét, majd az utolsó oldalakon a mennyei Jeruzsálem víziójához feszít ívet.

HÉTKÖZNAPOK

Perspektíva ► A Biblia szavai, képei és történetei nem csak a különböző művészetekben vagy az írásban rögzített reflexiókban hagynak nyomot. A Biblia nem csak a kultúrában játszik szerepet. Az életben is hagy maga után nyomokat. A gyakorlati teológia többek között Henning Luthernek köszönheti, hogy a „hétköznapi” fogalmát negatív előjel nélkül használhatja. A „hétköznapi” – ahogy azt mostanában tapasztalhatjuk – intenzív vallásos töltettel bírnak. A vallás hétköznapi megnyilvánulásai rendkívül sok jelenségben érhetőek tetten.

Utak ► A Biblia mindennapi életben hátrahagyott nyomai kutatására sokféle alkalmi és egyéni módszer lehetséges. Ezeket alig lehet rendszerezni. Sok idő és odafigyelés kell hozzá. Itt csak néhány tanácsot szeretnék nyújtani, melyek ösztönzést adhatnak az egyéni keresésnek. A hétköznapiakon belül a spiritualításra és a szórakozásra szeretném irányítani a figyelmet.

A spiritualitást nem szeretném szembeállítani a szórákozással. A szórákoztató kultúrában is van spirituális elem, és a spiritualitásban is lehet valami szórákoztató. Hogy világos támpontot adjak a keresésre, a „spiritualitás” fogalmát szűkebb értelemben használom. Az élet olyan eseményeit értem alatta, melyekben a keresztyén vallásosság ölt alakot. Az egyházhoz kötődő, keresztyén spiritualitásról van tehát szó.

A gyerekkorban használt Biblia sok ember számára egy életre meghatározza a *spiritualitást*. Konfirmandusok számára a Biblia-képregények vagy a tizenéveseknek szóló kiadások töltik be ezt a szerepet. Az evangélikus spiritualitás szerves részét képezi és képezte az énekeskönyv.

A mélypszichológiai ismeretek sok tekintetben segíthetik az egyéni, individuális spiritualitás elemzését. Eugen Drewermann, Hanna Wolff és mások könyvei a bibliai szavak, képek és történetek lélekben hátrahagyott nyomait kutatják.

A *szórákozás* területe egyre inkább a gyakorlati teológia horizontjába kerül (Albrecht Grözinger). Egyre jobban összemosódnak a határok a kultúra egyes szintjei között. A szórákozással kapcsolatban elsősorban a populáris kultúrában megjelenő vallásosságot vizsgáljuk. A rock-, popzenében, a reklámokban, dalszövegekben, a napi sajtóban, televízióban, moziban – és még sok más területen – bibliai nyomokra bukkanhat az ember.

Példa ► Az újság a hétköznapi szerves része. Bibliai nyomok azonban nem csak az egyházzal, teológiával kapcsolatos cikkekben találhatóak. A *Süddeutsche Zeitung* első oldalán található „Streiflicht” rovat ebből a szempontból a meglepetések kincsesládája. A névtelen szerzők, úgy tűnik, különösen is örömet lelik abban, hogy a Bibliát az élet legkülönbözőbb területein juttassák szóhoz. A hangvétele egyaránt lehet humoros, komikus, komoly vagy ironi-

kus. 1999. augusztus 17-én így kezdődött a Streiflicht: „Ez a hét is jól kezdődik, gondolta az Úr, mikor hétfőn minden kietlen és pusztá volt...” Természetesen 1Móz 1,2 („kietlen és pusztá”) és 1Móz 1,31 („minden” – „igen jó”) csendül meg a háttérben. A Streiflicht humorosan közelíti meg az aktuális témát: a vasárnapi bevásárlást.

A téma itt: a feszültség Isten jó teremtése és az embernek az idővel való romboló bánásmódja között. Az első mondat bravúrosan kapcsolja össze a két pólust. A hétköznapi nyelvbe beépített néhány bibliai nyelvi töredék magát a Bibliát juttatja szóhoz. A bibliai teremtésben először a föld volt „kietlen és pusztá”; csak a nyugalom napjára lett „minden” „igen jó”. A Streiflichtben más a helyzet. Úgy tűnik, hogy a konzummámor nyugalomnap rohamá a hétfő pusztulását okozza. A „jó” isteni kijelentése csupán szó marad, valójában azt jelenti, hogy rosszul kezdődik a hét: „Ez a hét is jól kezdődik...” Minden, ami a Bibliában végül „nagyon jó” volt, a konzum realitásában már az elején „kietlen és pusztá”. A Biblia rendje az idővel való romboló bánásmódunk miatt nyelvi szempontból is rendetlenségé lett.

Egy nyelvi mesterfogással a teremtés kézzelfogható valóság lesz. De ez a nyelvi játék a mi valóságunkról is lerántja a leplet. Kiderül, hogy olyan világban élünk, amely – hogy a „kietlen és pusztá” állapotából újra „jó” legyen – sürgősen valamiféle újrateemtésre szorul.

DOGMATIKA

Perspektíva ► A dogma nem unalmas, hanem hihetetlen drámai potenciált rejt magában. Egy olyan asszonytól származik ez a kijelentés, akinek vitathatatlan érzéke van a dramatikus feszültséghez. A hölgy neve Dorothy Sayers, foglalkozása krimiregényíró. 1938-ban publikálta *The Greatest Drama Ever Staged* című esszéjét. Szó

szerint lefordítva: „A legnagyobb dráma, amit valaha színre vittek”. Dorothy Sayers mondatai azért nagyon érdekesek, mert a dogmáról általában az a vélemény, hogy unalmas:

„A keresztény hit a legizgalmasabb dráma, melyet az emberi képzelőerőnek valaha is kínáltak. És éppen a dogma értelmezi és jeleníti meg drámaként!” (27. o.)

Dorothy Sayers nem csak Jézusnak a születéstől a kereszthalálig terjedő földi életére gondol. Önmagában már ez is izgalmas lenne. Őt főleg az emberré lett Isten története foglalkoztatja. Az inkarnáció a dráma – amely minket, teológusokat leginkább nagy lélegzetvétélű magyarázatokra sarkall. Dorothy Sayers szerint ezzel szemben:

„Ha ez [a dráma] unalmas, akkor az ég szerelmére, mi más lehet izgalmasnak nevezni?” (30. o.)

Az író e néhány szava is jól érzékelteti, hogy a keresztény hit dogmája drámai lehetőségeket rejt magában. Ha ez így van, akkor a dogmatika is szerezhethet hasonló tapasztalatokat. Ezáltal pedig – a saját eszközeivel – a homiletikai megjelenítés számára fedezhet fel feszültségeket. Mind ezt – feladatának megfelelően – aktuális problémaorientáltsággal és a teológiai összefüggések rendszerezésével teszi.

Utak ► A prédikáció készítését a dogmatika csak elemivé tett, sajátként megélt formában segítheti. Ezért most az egyház négy alapvető hitvallására figyelünk. Egy ógyházi, két ökumenikus jelentőséggel bíró evangélikus és egy nagy jelentőségű katolikus határozatra szeretnék utalni, amellyel Róma megelőzte az egyházakat. Ez a négy

hitvallás homiletikai szempontból négy különféle irányt jelöl. Mindegyik olyan alapvető feszültségre irányul, melyben további feszültségek is megragadhatók.

1. *Isten és a világ.* Az első kérdés homiletikai szempontból: miként lehet úgy beszélni Istenről, hogy annak a világ is szerves része legyen? Istennek a világhoz való kapcsolatáról van itt szó. E kérdésben a reformáció egyházai természetesnek tartották, hogy elfogadják az ógyház álláspontját. Az egyház Markionnal szembehelyezkedve a teremtő és megváltó Isten egységéhez ragaszkodott. Ezt a tanítást az ógyházi hitvallásokban és a trinitárius dogmában rögzítették.

Az elemzésnek ez a lépése a *világi prédikációra* koncentrál. A „világ” ebben az esetben mindazt magában foglalja, ami túlnyúlik a lélek üdvösségére leszűkített Krisztus-hiten. Az ógyház döntéseit állandó emlékeztetésnek tekintjük, miszerint Isten nem szakítható szét egy teremtő és egy megváltó Istenre. Ezért a keresztény vallásnak a hívő ember „belső” dolgaihoz ugyanúgy köze van, mint a világ „külső” jelenségeihez, annak minden ellentmondásával együtt.

Megjegyzés: Markion elutasítása egyidejűleg az Ószövetség melletti döntés is volt, amely ezáltal a keresztény Biblia integrális része lett. Az a teológia, amely üzenetét nem a teljes Bibliából nyeri, nem szemléli teljességében a Szentháromság Isten valóságát. A kozmosz és a Logosz kezdettől fogva összetartoznak (Jn 1,1–18).

2. *Isten és az ember.* A második kérdés így hangzik: hogyan lehet úgy beszélni az emberről, hogy Isten Isten maradjon? Isten és az ember kapcsolata kerül itt előtérbe. A reformáció egyházai olyan hitvallást tettek ebben a kérdésben, amely időközben ökumenikus elfogadtatásra talált. A reformáció a szünergizmus minden válfajával szemben kiállt Istennek az ember üd-

vösségéért végzett cselekvése (Heilshandel) mellett: sola gratia, egyedül kegyelemből. Egyedül Isten munkálja az ember üdvösségét. Isten és ember csak ezzel a feltétellel maradnak a megfelelő viszonyban.

A cél ebben az esetben a *vallásos prédikáció*. Nem valamiről, hanem Istenről kell beszélni. Istenről – Manfred Josuttis nyomán újabban ismét a „Szentről” – és az ő valóságáról van szó. A „vallás” az élet azon dimenzióját foglalja magában, amelyben Istennel és az ő valóságával találkozunk. Az ő valósága új teret nyit az ember számára, de cselekvésének és gondolkodásának egyúttal határt is szab. A vallásos prédikáció elsősorban nem arról szól, mit kell tennie vagy hinnie az embernek, hanem az élő Isten valóságára utal.

Megjegyzés: A saját aktivitás és Isten egyedüli cselekvésének teológiai álláspontja között alapvető feszültség rejlik. Főleg az evangélikus igehirdetés hajlik arra, hogy dogmatikailag látszólag helyesen oldja fel ezt a feszültséget a „szabad” és „hagyni” igék használatával: „szabad” megtennem valamit, Isten „engedi”, hogy megtegyem. Az „engedni” ige használatának módszerét Wilfried Engemann precízen és humorosan „homiletikai lassivus”-nak (homiletischer Lassiv) nevezi. Az „engedni” ige használata a saját aktivitást nyelvi passzivitásként tünteti fel. A vallásos prédikáció azonban kerüli a homiletikában a megengedés kifejezését. Elsősorban azért, mert célja nem Isten tette és az ember cselekvése közötti feszültség feloldása, hanem annak megjelenítése.

3. *Isten és a hatalmak*. A harmadik kérdés: hogyan lehet Istenről úgy beszélni, hogy minden hatalom felett úr maradjon? Isten és a hatalmakhoz való viszonya áll a középpontban. A Barmeni hitvallás (1934) olyan döntést hozott ebben a kérdésben, amely a ma egyházát is

kötelezi. Barmenben a Deutsche Christen (Német Keresztények) ideológiai vakságával szemben Istennek a történelemben véghezvitt tettei mellett álltak ki. A barmeni álláspont elsősorban krisztológiai: Jézus Krisztus az Úr az élet minden területén. A végkövetkeztetés: a világ egyetlen hatalma sem tarthat végső igényt az emberre.

A cél: a *politikai prédikáció*. A „politika” itt a világban való hatalmi viszonyokat jelöli. A jelenlegi helyzetben különösen is fontos utalni a hit ezen dimenziójára. A jelen problémái nem olyanok, mint a Barmeni hitvallás idején, amikor bizonyos földi hatalmak hamisan Isten hatalmával azonosították magukat. A probléma ma abban áll, hogy miközben Istenről beszélünk, általában figyelmen kívül hagyjuk a politikát. A mai teológiai képzésben például semmilyen szerepet nem játszik a felszabadítási teológia. Az a véleményünk, hogy európai szemléletünk számára érdekes lehet egy-egy igények a felszabadításteológiai kontextusa. A hatalom és a politika joggal vonzza a homiletika figyelmét országunkban. Az Isten és a hatalmak között húzóódó feszültség fényében – reménységünk szerint – felismerhető lesz az evangéliumtól oly idegen politikamellőzés minden formája.

Megjegyzés: A „már most” és a „még nem” feszültsége, mely mind a négy kérdéskörre vonatkozik, a politikai prédikáció estében különös hangsúlyt kap. Az Istenről és világról való beszéd eszkatologikus dimenziója kerül itt előtérbe. A politikai prédikáció emlékezik a történelemre, reálisan szemléli a jelent, és mindkettőt – történelmet és jelent – Isten országa eljövételének horizontjában juttatja szóhoz.

4. *Isten és a vallások*. A negyedik kérdés: hogyan lehet úgy beszélni a Szentháromság Istenről, hogy az előmoz-

dítsa a kereszténység és a világ vallásainak közösségét? Itt Istennek a vallásokhoz való viszonya áll a középpontban. A II. vatikáni zsinat olyan döntésre jutott ebben a kérdésben, melyhez a reformáció egyházai időközben – ha a maguk módján is – fokozatosan közelednek. Ehhez a döntéshez magától értődően a diszkrimináció minden formájának elítélése és a más hiten lévő emberekkel szembeni testvéri magatartás parancsa is hozzátartozik. A zsinat ebből kiindulva buzdít a különböző spiritualitások gazdagságának felfedezésére. A más vallások tiszteletére és teológiai megbecsülésére Istennek a világért végzett munkája ösztönöz.

Ebben az esetben a *keresztény prédikáció* a cél. A „keresztény” prédikáció örömmel fedezi fel a vallások közti feszültségeket anélkül, hogy azt valamelyik fél részéről feloldaná. Nemcsak ott oldódnak fel ezek a feszültségek, ahol a kereszténység még mindig egyedül üdvözítő vallásként értelmezi önmagát, hanem ott is, ahol megpróbálják kiegyenlíteni a megmaradó különbségeket. A keresztény prédikáció nem mások rovására alakítja a maga arculatát, hanem a másokkal folytatott testvéri dialógusban.

Megjegyzés: A zsinat természetesen különös hangsúlyt helyez keresztények és zsidók kapcsolatára. A zsidóság nem csupán egy másik, idegen vallás. Keresztények és zsidók a közös tradícióban és a jövőbe vetett közös reménységben kapcsolódnak össze. Az üdvösség isteni történelmében keresztények és zsidók minden különbség ellenére egymás mellett állnak. Az üdvösség történelme beleszövődik a világ történelmébe, és világtörténelem nélkül nincs üdvtörténet. Nem is létezhet olyan keresztény üdvtörténet, mely szemet hunyhatna afelett, hogy Isten az üdvösséget először és maradandóan Izráelnek ígérte. A „keresztény prédikáció”

ezért azt is jelenti: folyamatosan szem előtt tartani, hogy minden prédikáció Izráel jelenlétében hangzik el.

Az itt bemutatott négy feszültséggel kapcsolatban feltétlenül meg kell jegyezni, hogy feszültségről a polaritás, nem pedig a dualizmus értelmében van szó. A dualizmus szétválaszt, a polaritás pedig két pólust helyez feszültséggel teli kapcsolatba.

Példa ► A második ponthoz (Isten és az ember) szeretnék egy példát mutatni. Egy Róm 1,16kk-ról szóló, fenti szempontok szerint kritizált prédikáció van előttem. Jellemző jegyeket visel, éppen ezért nem fontos, ki írta.

Ez a bibliai ige központi szerepet játszott Luther „sola gratia” reformátori felismerésében. Az evangélium „Isten ereje”. Az evangéliumban – így hangzik a híres mondat – *Isten a maga igazságát nyilatkoztatja ki hitből hitbe*. A prédikátor nagyon is tudatában van a bibliai hely hatástörténetének: „Az evangélium Isten ereje. Ez a központi üzenete Istenemnek és egyházamnak.” Később azt hangsúlyozza: „Magunktól nem jutunk el Istenhez...” Teológiai szempontból mindez kétségkívül igaz. Ezután azonban a prédikátor egy antropológiai szempontból ugyanannyira egyértelmű tényről emlékeztet: „Az a döntő, kedves gyülekezet, hogy átengedem-e magam Isten cselekvésének, akkor is, ha nem értem azt egészen. Az a fontos, hogy bizalommal nyissuk meg magunkat az ő számára.”

Dramaturgiai szempontból az a probléma, hogy a prédikáció a feszültség fölött beszél el. Ismeri a reformátori alapfelismerést, mégsem tudja azt az emberi tapasztalat segítségével továbbadni. Így olyan kijelentések hangzanak el, melyek passzív színezetű megfogalmazásokban valójában aktivitást rejtnek: „Isten cselekvésének átadni magam” vagy „bizalommal nyissuk meg magunkat”. A prédikációtól nem várhatom, hogy Isten cselekvése és az

emberi aktivitás közötti feszültséget úgy oldja fel, hogy az az értelem számára is belátható legyen. A feszültséget nem lehet feloldani, csak megjeleníteni. Ettől azonban messze van ez a prédikáció. Nem íveli át a feszültséget; nem visz magával a két pólus – az egyik oldalon az Isten munkájáról szóló teológiai felismerés, a másikon a saját cselekvés tapasztalata – közötti feszültségmezőbe. A prédikáció passzívan csengő, de valójában aktív megfogalmazásaival kijátssza ezt a problémát.

A Róm 1,16kk-ban rejlő óriási teológiai feszültségek dramaturgiai szempontból semmilyen hatással nem voltak a prédikációra. A „homiletikai lassivus” (Wilfried Engemann) megoldást sugall ott, ahol feszültségek vannak, és ahol a feszültségeknek meg kell maradniuk. Luthernek – és másoknak – az evangéliumról mint Isten erejéről szerzett vallásos tapasztalatát kegyes szándékok aprópénzére váltották.

IGEHIRDETÉS

Perspektíva ► A bibliai ígét nem én viszem először a szószékre. Számtalanszor megtörtént ez már, és még sokszor meg is fog történni: előttem, utánam és az én prédikációmmal egy időben. Mások igehirdetési új szempontokkal bővíthetik prédikációval kapcsolatos terveimet. A számomra fontos ötleteket átvehetem; a számomra lehetetlennek tűnő magyarázatoktól pedig elhatárolódhatom. A saját prédikáció minden esetben profilt nyer.

Utak ► Új ötletek nyerhetők a prédikáció számára a hitoktatási modellekből és a felnőttképzésben használt egyházi magyarázatokból. A homiletikai munka szempontjából azonban célszerű a prédikációkra és az igehirdetési előkészítőkre koncentrálni.

Nem csak azok a példák segíthetnek, melyek tetsze-

nek. Az a prédikáció is továbbsegit, amelyik talán bosszant. Ebben az esetben az a kérdés: mi zavar pontosan? Mi lehet a probléma gyökere? Hogyan kerülhetem el ezt a hibát?

Amikor mások prédikációit elemezzük, minden esetben az egész prédikációra figyeljünk, tehát ne csak a tartalomra, hanem a formára is. A szcenárió elkészítése (lásd 2.2, Mozzanatok és struktúra) nemcsak a saját prédikáció megformálásánál, hanem mások prédikációinak elemzésénél is segít. Az alapkérdés: hogyan jeleníti meg az adott prédikáció a bibliai igét?

A tapasztalat azt mutatja, hogy egy-egy bibliai ígéhez meghatározott számú homiletikai megformálási típus tartozik. Ezért annak tisztázása is sokat segíthet, hogy az adott perikópához milyen típusú prédikációk találhatók. Azt a kérdést is fel kell tenni, hogy az általam készítendő prédikációhoz melyik típus áll a legközelebb.

Példa ► Kain és Ábel történetéhez két típusba sorolhatók a prédikációk. Az elsőt „Kain kezébe esni” (A), a másikat „Kainnal élni” (B) címmel lehetne összefoglalni. A Gen 4,1–16-hoz készített igehirdetési előkészítőben ezt a két típust elemeztem részletesen.

A szószékeken ritkábban találkozhatunk az A modellel. Jó példa erre Manfred Josuttis 1970-ben készült prédikációja. Azt a kérdést teszi fel, hogy vajon el lehet-e kerülni, hogy Kain kezébe essen az ember. Minek kellene megváltoznia, hogy Ábel életben maradjon? Három lehetséges választ ad erre a kérdésre: a szülőknak nem szabadna gyermekeiket olyan hamisan „programozni”, mint azt Ádám és Éva tette (megkülönböztetés – *a ford.*). Csökkenteni kellene vagy meg kellene szüntetni a szociális különbségeket, és végül magának Istennek is máshogyan kellene játszania a szerepét, mint akkor. A pr-

dikáció végkicsengése az, hogy a testvérgyilkosság régi történetéhez vajon Krisztus nem írt-e új befejezést.

Az elterjedtebb B modell más megközelítést alkalmaz: hogyan élhetek együtt Kainnal? Mindkettőt értve ezalatt: a bennem és a mellettem élő Kaint. A legjobb példa erre a típusra szerintem Eberhard Jüngel 1978-as prédikációja, melyet a birodalmi pogrom éjszakájának 40. évfordulóján tartott. Isten kérdése – *Hol van Ábel, a testvéred?*⁹ – hozzám, a bennem élő Kainhoz intézett kérdés lesz. A meggyilkolt zsidó testvérekre célzó kérdés. Ezt a kérdést soha nem lehet eltörölni. Soha nem lesz rá válasz, s az évek múlásával sem lesz a kérdés elviselhetőbb. Egyedül a Bárány vacsorája ad lehetőséget nekünk, keresztényeknek arra, hogy együtt éljünk ezzel a kérdéssel. Ez a vacsora – mondja Jüngel Luther nyomán – „a Kain jelét viselő emberek vacsorája”.

Mindkét prédikációs típus a megtapasztalt valóság és a lehetséges remény feszültségében mozog. Josuttis optimistább. Alapjában véve azonban mindketten azt a krisztológiai feszültséget jelenítik meg: mit tehetünk mi, és mi az, ami egyedül Isten hatalmában áll.

2.2 Szcenárió

A prédikáció cselekményének tervezése

A prédikáció készítője a filmrendezőt hívhatja segítségül, hogy megtervezze a prédikáció scenárióját.

Észrevételek

A prédikációkészítés művészet a művészetek között (lásd 1.2). A dramatizált homiletika számára különösen fontos a film nyújtotta paradigma (lásd 1.6).

Egy film leforgatásához nem csak egy téma és a szöveget tartalmazó forgatókönyv kell. A téma és a forgatókönyv között van a scenárió. Ebben rögzítik a film cselekményének tervét. A scenárió fő feladata:

„Úgy felosztani az egyes jelenetek cselekményét, hogy a szerző és a producer elemezhesék a film struktúráját, szabadon játszhasanak az egyes jelenetek elhelyezésével, és ezáltal a lehető legizgalmasabban építsék fel a történetet.

Vannak olyan írók, akik az egyes jeleneteket kis kártyákra írják, majd kitézik a falra, hogy tetszés szerint rendezhesék el azokat. Közben azt is figyelik, hogy egy-egy változtatás milyen hatással van az egész cselekmény szerkezetére.”

Julian Friedmann: *Unternehmen Drehbuch*. 1999. 88. o.

A falitáblán elhelyezett jelenetek lehetővé teszik, hogy a feladat komolysága mellett játékosan bánjanak a film anyagával. A prédikációnak is előnyére válik, ha egy ilyen – valós vagy elképzelt – falitáblán ölt alakot.

A prédikációt cselekményként kell tervezni. A prédikáció cselekményének homiletikai szcenáriója a táblán jön létre. Az így születő prédikáció végképp elválik az előadás, felolvasás paradigmájától (lásd 1.2). Ha a prédikáció készítője a filmrendező munkáját veszi alapul, akkor megjeleníti, színre viszi, nem pedig oktatja az anyagot. A prédikációban – akárcsak a filmben – esztétikai törés jöhet létre, ha valaki oktatni akarja hallgatóit:

„Egy kávézóban Deniz véletlenül egy jelenkori történelmet oktató egyetemi tanármóvel fut össze, aki kiselőadást tart neki a szeretet szociológiai változásáról a történelmi korokban: »A szeretet nem privát érzés, hanem a megértés eszköze.« Ez a film egyetlen gyenge jelenete. A hangnem hirtelen oktatásba megy át.”

Rainer Gansera, Thomas Arslans *Der schöne Tag* című filmjéről. SZ 2001. 11. 03/04.

A film és a prédikáció feladata nem az, hogy beszéljenek egy témáról, hanem hogy megjelenítsék az anyagot. A szcenárió fontos állomás a szószéki megjelenítés útján.

Perspektíva

Vannak, akik prédikációjukat minden terv nélkül, az egyik ötlettől a másikig írják. Az elhangzott prédikáció pedig hatásos. Ez azonban kivételes eset. Legtöbbször nem ilyen meggyőző az eredmény. A gondolatok és asszociációk szétszórtnak tűnnek. S mert nehéz a beszéd gondolatmenetét követni, felmerül a gyanú: vajon nem volt-e hiányos a felkészülés.

Ezért célszerű megtervezni a prédikációt. Ez a tervszerűség azok számára, akik még kevés prédikációs gyakorlattal rendelkeznek, különösen nehéz. Legtöbbszörük a „Szeretett testvéreim”-től az ámenig ír valamit. A predi-

kációs munkában alapvető szemléletváltást hoz magával a jelenetekkel, illetve mozzanatokkal (moves) való munka, majd ezeknek a (képzeletbeli) táblán való, mozgalmasságot eredményező elrendezése.

Maga a dramaturgiai munka nem újdonság. Valójában az egyes részek és a mű egészének összehangolásáról szól. Már Arisztotelész is tudott erről:

„A cselekmény részeinek pedig úgy kell összekapcsolódnium, hogy egyetlen rész áttétele vagy elvétele nyomán szétessék és összekavarodjék az egész – hiszen ami meglétével vagy hiányával nem befolyásolja a mű értelmét, az tulajdonképpen nem is része az egésznek.”

Arisztotelész: *Poétika* VIII. Sarkady János fordítása.

A részek és az egész közötti összhang nemcsak esztétikai, hanem kommunikációs követelmény is. A szószerkről azonban túl gyakran hangzik el olyan beszéd, mely az olvasó számára érthető, de a hallgató számára nem, így nem alkalmas a szóbeli kommunikációra. A jól összeállított szcenárió változatos, izgalmas beszédet eredményez, melyet öröm hallgatni. A túlságosan tagolt, pontokba szedett felépítésű beszéd nem veszi figyelembe a hallás útján történő befogadás sajátosságait. A szcenárió a strukturálás által megkönnyíti a beszéd elmondását és annak meghallgatását. Ezt a célt azonban a szcenárió csak a szószerki kommunikációban éri el.

Utak

A szcenárió összeállításának nincsenek kötött lépései. A személy és a körülmények függvényében változik a folyamat. A szcenárióhoz vezető úton azonban mégis van néhány jelentős szempont és eszköz:

- ▶ Cím és nyelvezet (Titel & Mittel)
- ▶ Mozzanatok és struktúra (moves & structure)
- ▶ Műhely (atelier)

Elvileg külön fejezetben kellene taglalnóm, hogy a dramaturgiai elemzés során szerzett ismeretek és felbukkant ötletek közül miként választom ki a prédikáció anyagát. A dramatizált homiletika szempontjából azonban nem lenne következetes, ha egy önálló fázisban csak a tartalommal foglalkoznék anélkül, hogy figyelembe venném annak formai megjelenését. A prédikáció készítőjeként egyszerre kell figyelnem a teológiai és esztétikai szempontokra. Ha nem tudom, *hogyan* fogalmazzak meg egy gondolatot, nem érdemes velem foglalkoznom. Ugyanígy le kell mondanom arról a briliáns bevezetőről is, amely nem illik a prédikáció vonalába. A dramatizált homiletikában a forma és a tartalom annyira egybeforrt, hogy nincs értelme külön csak a tartalommal foglalkozni.

A kiválasztás teológiai-esztétikai munkája a homiletikai műhelyben zajlik. Ott áll össze szcenárióvá a *cím és nyelvezet*, valamint a *mozzanatok és struktúra* kettős ütemében mindaz, amit a dramaturgiai elemzés (lásd 2.1) során kerestünk és találtunk.

CÍM ÉS NYELVEZET

Minden filmnek van címe. Ha jó a cím, becsalogat a moziba. A cím azonban minden más, csak nem a tartalomra célzó szerény utalás. Egy film címe és egy tudományos mű témája között óriási a különbség:

„A *csend hangja* cím nagyon mesterkéltnak tűnik a közönség széles rétege számára egyáltalán nem vonzó. Ezért volt jó döntés a mozielemzés előtt *A csenden túl* (Jenseits der Stille) címet adni a filmnek.

Csak egy olyan pillanat van, melyben a cím hatását a legjobban le lehet mérni, ez pedig a forgatókönyv elolvasása előtt van. Ez az

a pillanat, amikor az olvasó ugyanabban a helyzetben van, mint a potenciális néző. Nem tudja, mi vár rá. Milyen benyomást kelt a cím? Mit vár e címtől és az azt viselő könyvtől? Komédiát, thrillert vagy valami egészen mást? A forgatókönyv első elolvasása előtt jó, ha feljegyezzük az elvárásokat, amelyeket a cím ébreszt bennünk. Megfelel majd a forgatókönyv ezeknek az elvárásoknak? Ha nem, akkor sürgősen új címet kell adni a könyvnek, vagy legalábbis az eddigit ideiglenes címként kell kezelni.”

Oliver Schütte: *Die Kunst des Drehbuchlesens*. 1999. 140. o.

Sten Nadolny, az író is jól tudja, hogy a címnek nagy szerepe van egy könyv sikerében. A jó cím – mint valami vezérfonal – már a könyv megírásánál is fontos számára:

„Egy jó cím a legkisebb ötletnek is jelleget kölcsönöz, fényt és árnyékot rajzol, tehát sejtetni engedi az ellentéteket, és felcsigázza a kíváncsiságot, hogy miként is tartozik össze mindez. Fokozza a szellemi szórakozás iránti vágyat – mindenekelőtt magában a szerzőben, aki ezzel a címmel lát munkához, és ennek segítségével jobban elképzei a könyvet... Jobb minél korábban kitalálni a címet, mert az kikristályosítja az elbeszélés alapötletét, és elevenen tartja a további munka során.”

Sten Nadolny: *Das Erzählen und die guten Ideen*. 2001. 32. o.

A prédikáció címe természetesen nem a jobb piaci fogadtatást szolgálja. Elsősorban a prédikátornak tesz jó szolgálatot. A cím adja meg azt az irányt, amely szerint az anyag kiválasztásra és alakításra kerül. Egy jó cím örömet szerez, és olyan képek tervezésére ösztönöz, melyekbe a prédikátor bevezeti magát s hallgatóit. A cím fokozatosan alakul ki. A prédikáció készítése során ez adja a fő irányt. A címnek azonban magában a prédikációban nem kell feltétlenül elhangoznia.

A prédikáció címe segít az egész anyag áttekintésében. Ez irányítja a döntéseket: „Minek és milyen formában kell feltétlenül bekerülnie a prédikációba?” Néha pedig a

fájdalmas kérdésre kényszerít: „Mit kell kihagynom a prédikációból?”

Egy jó cím magával hozza a megfelelő kifejezési módot is. A *cím és nyelvezet* kettős üteméről beszéltünk. Egy jó cím nem elvontan utal a tartalomra, hanem sejteti a beszéd formáját is. Az itt elmondottak a főcímre vonatkoznak. De a prédikáció egyes szekvenciáira, mozzanataira (moves) is ez érvényes. Az egyes mozzanatok címei (lásd 2.2, Mozzanatok és struktúra) egyúttal a nyelvezetekre is utalnak. Hogy elkerüljük forma és tartalom egymástól való függetlenségének minden látszatát, a következő módon vázoljuk az egyes mozzanatok címeit:

Mozzanat	
Cím (→ Nyelvezet)	(Cím ←) Nyelvezet

Ez a vázlat egyértelművé teszi, hogy a cím kihat a nyelvezetre, a nyelvezet, kifejezési mód pedig a címre. A prédikáció készítésének művészete elsősorban a cím és a nyelvezet lépései közti mozgás.

A jó cím abban is segít a prédikátornak, hogy ne tévessze szem elől a hallgatót. A prédikáció a kommunikációra épül. Ebben nem különbözik a színháztól:

„Mindegy, milyen kajlán, szigorúan vagy csavarosan adok elő egy történetet, mindenképp fel kell keltenem a közönség érdeklődését – különben biztos kudarcra vagyok ítélve.”

Jürgen Flimm, *Die Zeit* Nr. 14. 2001. 03. 29.

A főcímet már a legelején úgy kell megválasztani, hogy a prédikáció kommunikatívnak ígérkezzen általa.

A prédikáció címe visszatérő motívum is lehet. A visszatérő motívum jól rögzül, strukturálja és motiválja a hall-

gatást. Ügyelni kell azonban arra, hogy az ismétlődés ne menjen át sulykolásba, a címből ne legyen jelszó.

A cím nem az, amit korábban a textus „szkopuszának” neveztek. A szkopusz a textus teológiai üzenetét sűrítette össze, amit üzenetként a hallgatók hétköznapi valóságába kellett közvetíteni. A kifejtés és alkalmazás kettőse (lásd 1.1; 1.5) dualizálja a valóságot. A megújult homiletika azonban szembeszáll ezzel a felfogással, mely a forma és a tartalom feloldhatatlan egysége miatt tarthatatlan. A prédikáció címe ebből következően nemcsak a tartalmat fogalmazza meg, hanem ezzel az igehirdetés formájára is utal.

Az Ézsaiás szőlőhegyi énekéről (Ézs 5,1–7) szóló prédikáció például az „Egy csodálatos szerelem balladája” címet viselhetné. Ezzel a megfogalmazással a prédikátor legelőször is magának ad három jelet:

- Isten története – a perikópa szövegével ellentétben – jól végződik („csodálatos szerelem”). Ez a prédikációs alapállás különösen akkor nyeri el jelentőségét, ha figyelembe vesszük a Luther-Bibliában ugyanezen passzus címét: „Ének a terméketlen szőlőhegyről.”
- A Biblia egy költői szövege kerül elénk („ballada”).
- A „ballada” megjelölés a költői szöveg narratív felépítését is előrevetíti.

„Egy csodálatos szerelem balladája.” A cím olyan prédikációt sejtet, amely szem előtt tartja a Biblia költői szövegének nyelvi formájában rejlő lehetőségeket, teológiailag pedig Isten irgalmát ragyogtatja fel.

MOZZANATOK ÉS STRUKTÚRA

(MOVES & STRUCTURE)

A *moves & structure* terminológiát David Buttrick használta először homiletikájában. Az amerikai homiletika nála éri el korábban kitűzött célját (lásd 1.2). A pontokba szedett beszéd merevségét egyre inkább a mozgás metaforájával váltották fel, és a prédikáció lefolyásáról (flow) vagy mozgásáról (movement) beszéltek. Így a prédikációra megtervezett mozgásként (plotted mobility) tekintettek. A prédikáció paradigmáját ezentúl nem az érvelő eszmefuttatás vagy az absztrakt logikájú előadás adja. Helyettük olyan művészetek kerülnek az érdeklődés középpontjába, melyek meghatározott idő alatt lejátszódó cselekményeket jelenítenek meg, és az előadás (performance) eseményéből élnek; mint például a tánc, a szimfonikus zene, a színház vagy akár a film.

David Buttrick a prédikációt is olyan művészetnek tekintti, amely bizonyos idő alatt lejátszódó eseményeket jelenít meg, az egyes szekvenciákat pedig mozzanatoknak (moves) nevezi. Ezek a film (movie) szekvenciáihoz hasonlóan a prédikáció kisebb, mozgalmasságú egységeit jelentik. A *mozzanat* a következő ismertetőjegyekkel rendelkezik:

1. *Cím és nyelvezet.* A cím jellemzi a mozzanatot, egyúttal a nyelvezetre irányítja a figyelmet. A kifejezési mód pedig a cím formájára is utal (lásd 2.2, Cím és nyelvezet).
2. *Kezdet és befejezés.* Minden mozzanatnak van eleje és vége. Megjelölhetek egy kezdő, bevezető mondatot, és ugyanúgy egy bizonyos lezárást jelölő mondatot is. A mozzanatnak azonban nincs önálló léte. Mindig utal az előző és a következő mozzanatra.
3. *Feszültségív.* A kezdet és a befejezés között feszültségív jön létre. A mozzanat feszültségíve a prédikáció egész cselekményét átjáró feszültség egy szakasza. Nem csak narratív feszültségek jöhetnek számításba ebben az esetben. Egy kép vagy egy gondolat

is izgalmas lehet. Feszültség mindig akkor keletkezik, ha a befejezés bizonyos továbblépés a kezdethez képest.

4. *Megtervezett mozgás.* Természetes, hogy a feszültségív megformált mozgásként jelentkezik. Ha a befejezés más, mint a kezdet, e két pont között valamilyen mozgásnak kell lennie. Mégis fel kell tenni a kérdést: mi adja a mozzanat különös hajtóerejét, és milyen nyelvi elemek jelzik ezt a mozgást?

A prédikáció a mozzanatok alkotó sokszínűségéből él. Ez a sokféleség nem lehet zavaró – ezt biztosítja a jól átgondolt elrendezés. Ha ez megvan, akkor a nyelvi formák változatosságának alig vannak határai. Például: költői kép, elbeszélés, fiktív dialógus, belső monológ, retorikus kérdések, érvelés, (meditatív) asszociációk...

A film dramaturgiájában a beállítások és az egyes szekvenciák sorrendjét a szcenárióban rögzítik. Buttrick a prédikáció esetében struktúráról (structure) beszél. Az egymást követő mozzanatok sorrendjét és az ebből adódó mozgást a *struktúra* rögzíti.

A szcenárió mintája:

A prédikáció címe		
Mozzanat		Struktúra
Cím (→ Nyelvezet)	(Cím ←) Nyelvezet	
		1
		2

A prédikáció feszültségívét, a struktúráját ebben az oszlopban lehet néhány szóval összefoglalni.

A struktúra nem kívülről kerül a prédikációhoz. A prédikáció mondaniválójának kell megfelelnie. Bizonyos esetekben a bibliai íge belső dinamizmusához is igazodhat.

Az ézsaiási szőlőhegyről (Ézs 5,1–7) szóló prédikációban az igehirdetés készítője az ének belső dramatikus feszültségéből merítette az inspirációt. A struktúra-oszlopban ez a feszültség a kapcsolat – szerelem – csalódás – ítélet – új szerelem szavakkal jelölhető. A prédikációban a bibliai ige sajátos cselekménye a perikópa részletekben való felolvasása által jelent meg. A prédikáció végén Isten irgalmasságára esik a teológiai hangsúly. Ézs 5,1–2-ből és Ézs 27,2k-ből a prédikáció új éneket hoz létre: egy csodálatos szerelem balladáját. A szerelmi dalként indul és látszólag balladába forduló ének végül mégis szerelmes dalként fejeződik be.

A struktúra esetében sem szab semmi gátat – akárcsak a mozzanatoknál – a fantáziának. A prédikáció készítője – ugyanúgy, mint a filmrendező – a prédikáció mozgásának megfelelő cselekményt (plot), az anyagnak megfelelő struktúrát keres.

A struktúra bevezetésére és befejezésére is vonatkozik a gyakorlati szabály: az elején elhangzottakhoz a végén ismét kapcsolódnia kell a mondanivalómnak (legalábbis elméletileg). Ha a bevezetés és a befejezés közt semmilyen kapcsolat nincs, akkor a bevezetés csupán „toldalék” volt, vagy a befejezés oda nem illő.

A *cím és nyelvezet* kettős üteméhez hasonlóan a *mozzanatok és struktúra* (moves & structure) is elemi része a prédikáció készítésének. Az egyes szekvenciákkal (mozzanat) való munka a nagy egészre való tekintettel készül. A nagy egész (struktúra) elvont lenne a részletek kialakítása nélkül. A prédikáció a részek és az egész dialektikájából születik, vagy az itt használt kifejezéssel élve a *mozzanatok és struktúra* lépéseiből.

MŰTEREM (ATELIER)

A prédikáció születését a hagyományos felfogás az íróasztalhoz köti. Kérdés, hogy ez mennyiben tükrözi a valóságot. A prédikációs celláról szóló következő idézet jól tükrözi a szerző remete-mentalitását. Jól visszatükröződik benne az íróasztal mellett kialakult, hagyományos prédikációs kultúra kliséje:

„A prédikátor – ha módja van rá – a szolgálati ügyek intézésére és a látogatók fogadására szolgáló hivatali helyiséget válassza el a dolgozószobától. Arra is figyeljen, hogy lehetőleg ne legyen telefon abban a szobában, amelyben a Szentírással való személyes kapcsolatát ápolja. Egy fűthető kis szoba néhány könyvespolccal és egy írásra alkalmas hellyel sokkal jobb, mint a nagy, telefonos dolgozószoba.”

Emanuel Hirsch: *Predigerfibel*. 1964. 106. kk.

Hasonlítsuk össze a prédikáció és az irodalmi művek születését. Az irodalom születésének helyére való rákérdezés nem tekint vissza nagy múltra. Az irodalmárokról és az irodalmat olvasókról alkotott képet szintén sztereotípiák uralják:

„Magányos különc, aki íróasztalánál szövegeket gyárt, és akit áthidalhatatlan szakadék választ el a nagyapa karosszékében ülő, állólámpa fényénél olvasó, éppoly magányos olvasójától...”

Michael Rössner: *Literarische Kaffeehäuser*. 1999. 21. o.

Ezzel szemben a kávéház olyan hely, ahol az irodalom a kommunikációból fakad és a kommunikációra irányul.

Azt javaslom, hogy a prédikációt ezután új helyen, a homiletikai műteremben készítsük. Ha a műalkotás paradigmájával váltjuk fel az előadás vagy az érvelő eszmetuttatás eddig alkalmazott homiletikai kategóriáit, akkor a prédikáció készítésének elsődleges helye nem az íróasztal lesz. A műterem lehet a prédikációkészítés új he-

lyének metaforája. Természetesen a műteremben az íróasztalnak is megvan a helye.

A dramaturgiai elemzés túlnyomórészt az íróasztal mellett történt – a scenárió készítése a műterembe való belépést jelenti. A műterem (atelier) a művész műhelyét jelenti. E szó hallatán elsősorban képzőművészeti műtermekre gondol az ember. A filmes szakmában azonban a „stúdió” mellett „műteremről” is beszélnek. A filmek nem könyvekből születnek, a mozi nem az íróasztal mellől terjed. A homiletikai műteremben készülő prédikáció már nem úgy íródik, mint egy akadémiai előadás. A homiletikai műteremben a prédikáció a szóbeli kommunikáció műalkotásává lesz.

A műterem nem feltétlenül jelent zárt teret. Egy filmforgatásnál szabadtéri jelenetek is vannak. A prédikáció készítése során ajánlatos elhagyni az íróasztalt és mozogni a világban: a szívet is megérintő prédikációs munka megnyitja a szemet, fület és az érzékeket. A műterem olyan hely, amit magunkban hordozunk.

Egy ilyen műteremben való munkához szeretnék kedvet csinálni. Jó lenne, ha mindenki bátran nyúlna a prédikáció készítésének eszköztárához: a homiletikai kamerához, a homiletikai rajzeszközökhöz, mikrofonhoz vagy jegyzetpapírhoz. A prédikáció készítői olyan világban élnek, melyben minden esemény Isten országának hasonlatává lehet. Ezeket az eseményeket minden érzéssel figyelni és jegyezni kell. Példázataival maga Jézus tette számunkra metaforává a hétköznapot, a provinciából, kisvárosokból, szántóföldről, legelőről és faluból vett képeket. Röviden: az élet képeivel. Jézus hasonlatai nem az íróasztal mellett születtek.

A műtermet magunkban hordozzuk. A homiletikai eszköztár pedig gyűjti az életből vett képeket. Ez a munkamódszer nem szégyelli a mozgást. Séta közben is szület-

het egy mozzanat (move): lépésről lépésre. Erre-arra figyelve beugrik egy cím, eszembe jut egy történet, kialakul egy mozzanat vagy a struktúra (structure). Egyszer csak rájövök: ilyennek kell lennie ennek a mozzanatnak. Előbb-utóbb pedig azt is tudom, melyik mozzanatban éri majd el a csúcspontját a prédikáció. Ettől a pillanattól alakot ölt a többi mozzanat is. Kialakul egy terv, hogy ezek miként állhatnak össze egy egésszé. A főcím adja meg a munka fő irányát. Néhány jónak tűnő ötletéről le kell mondani, mert nem illenek a kialakuló struktúrába. A prédikáció úgy születik, hogy miközben valamelyik részleten dolgozom (mozzanat), egyre inkább kikristályosodik az egész (struktúra), és fordítva. Két ütemben.

Ilyen vagy ehhez hasonló a homiletikai műteremben végzett munka, ha a prédikáció művészi eszközökkel kutatja Isten jelenlétét a világban.

2.3 Performance

A „prédikáció mint esemény” alakítása

A prédikáció készítése az elmondott és meghallgatott, megélt és megszenvedett prédikációban (performance) éri el csúcspontját. A performance abból a reménységből táplálkozik, hogy az evangélium kommunikációjában maga Isten szólal meg (a prédikáció mint esemény). Ezzel a várakozással tekintünk a szószéken elhangzó prédikációra.

Észrevételek

A művészek jól tudják, hogy az előadásra való készülés még nem a sikeres interpretáció záloga. A zongorista Alfred Brendel így ír az előadás közben átéltekről:

„Egyszer talán eljön a pillanat, amikor az a benyomásom támad: a darab játszik engem, nem én játszom a darabot.”

Alfred Brendel, idézi Helmut Mauró. SZ 2001. 01. 05/06/07.

Jack Lemmon, a színész is tudta, hogy az előadás egészen más, mint a rá való készülődés:

„Öt, négy, három, kettő, egy... magic time! Jack Lemmon egész életében ezzel a varázsigével készült a nagy pillanatra a függöny felgördülése vagy a kamera elindulása előtt.”

Michael Althen, Jack Lemmon halálára. SZ 2001. 06. 29.

Mi a funkcionális különbség Jack Lemmon varázsigéje és az istentisztelet előtt elmondott sekrestyeimádság között?

A felkészülés folyamatával szemben a szószéken egészen új dolog történik, amely másféle figyelmet és erőt igényel:

„Sokkal nagyobb dolog megy végbe, mintsem azt valaki elmondhatná. A prédikálás végső soron több, mint művészet vagy tudomány. Olyan alkímia ez, melyben a Szentlélek hatására a bádog arannyá, a kerti kövek gyémánttá válnak. A prédikátor és a gyülekezet számára ez egyaránt az átváltozás folyamata. Hétköznapi életük megszozott apróságai Isten folyamatos teremtésének rendkívüli pillanataivá alakulnak.”

Barbara Brown Taylor: *The Preaching Life*. 1993. 85. o.

A szószéki előadás nem mindig jár maradéktalan boldogsággal az igehirdető számára. Otto Haendler lelkigondozói bölcsességgel szól a homiletikai kimerültségről:

„Sokféle lehet az a szubjektív pszichikai reakció, amely gyakran a prédikációt követő ámen után, máskor a szószékről lejövet vagy istentisztelet után a sekrestyében, esetleg a hazafelé vezető úton lép fel... Gyakran pont a tehetséges igehirdetőket keríti valami belső szűrkeséghez hasonló mélységes levertség a hatalmába.”

Otto Haendler: *Die Predigt*. 1941. 312. kk.

A szószéki események jellemzésére régebben egy elterjedt metaforát használtak. August Tholuck, az ébredési teológia képviselője egyfajta második születésként beszélt a prédikációról:

„Ne csak a prédikáció *alkotása*, hanem az *előadása* is a Szentlélekben menjen végbe. Leírhatatlan a különbség azon prédikációk hatása között, melyeket csupán *emlékezetből* mondanak el a szószé-

ken, és azok között, melyek az élő hitben a szószéken másodszer születnek. Ha megtapasztalnánk mi, németek, hogy mennyivel nagyobb hatalommal bír a hallgatók felett az egyházon kívül is a Lélektől született szó, akkor nem elégednénk meg elhalt preparátumok előadásával! A prédikáció a prédikátornak a dolgozószobában véghezvitt *tette* kell legyen. Ugyanakkor a szószéken véghezvitt tettek is kell lennie, hogy a szószékről lejövet olyan *anyai örömet* érezzen, mint aki Isten áldásával szülte meg gyermekét...”

August Tholuck: *Einige Worte über die Predigt für die Gebildeten in unseren Tagen*. 1835. 63. o.

A prédikáció eseménye emberi oldalról nem megvalósítható. De a prédikáció előadására készülve mindig szem előtt kell tartanom, hogy a Szentlélek mégis létrehozhatja az „eseményt” (lásd 1.4) a szószék és a gyülekezet között.

Perspektíva

A homiletikai irodalom feltűnően keveset foglalkozik a prédikáció előadásának módjával. Ez azt a benyomás kelti, hogy a prédikáció a leírása után készen van. Még a hetvenes évek – kifejezetten retorikai irányultságú – homiletikai vitáiban sem játszott szerepet a tényleges szószéki szituáció. Ez különös, hiszen hol lehetne retorikai szempontból beszéd a prédikáció, ha nem a prédikáció elmondásakor, a szószéken? E témával való mostoha elméleti bánásmód jól tükrözi a tényleges prédikációs gyakorlatot. A prédikáció előadását illetően továbbra is feltűnő nemtörődömség jellemző.

A dramatizált homiletika elsősorban abból a felismerésből meríti a maga „dramatikáját”, hogy a prédikáció

készítésének célja és lényege az elmondott és meghallgatott, megélt és megszenvedett prédikációs beszéd. Három pontban szeretném feleleveníteni, hogy milyen koncepcionális eredményekkel járt eddig ez a felismerés:

- A prédikáció az előadóművészetek közé tartozik (lásd 1.2). Ezeket a művészeteket elsősorban az jellemzi, hogy az előadás (performance) a mű vagy darab szerves része.
- A prédikáció potenciális *esemény* (lásd 1.4). A prédikáció készítése során a teológiai és retorikai hangsúly a szószéken történten van.
- A megértés az individuális *receptio* aktusában jön létre (lásd 1.5). A hallgatók részt vesznek a bibliai szavak, képek és történetek megértésében. A bibliai ige jelentése csak a szószéken elhangzottak nyomán kristályosodik ki.

Vázlatok

A prédikáció előadása határozza meg a prédikáció készítését (lásd 2.1, 2.2). A prédikációra való hallgatói reagálás (lásd 2.4, Feedback) is potenciális esemény a prédikáció előadása számára. A prédikáció készítése során a prédikátor általában egyedül van, a prédikáció előadása azonban kommunikatív cselekmény. Ezért az előadás javítása miatt az előadó gondos (tovább)képzést igényel (lásd 3). Itt csak néhány, a prédikáció előadására irányuló nézőpontot említek meg.

- ▶ Spiritualitás
- ▶ Beszéd
- ▶ Nyelv

- ▶ Hang
- ▶ Tér
- ▶ Liturgia

SPIRITUALITÁS

A „spiritualitás” szó a Szentlélek, Spiritus Sanctus pecsétjét viseli. A prédikációt minden résztvevőnek a Szentlélek által végbemenő eseménynek kell tekintenie. Ezért tanácsos a szószéki performance-ot spirituális szempontból is értelmezni. A prédikáció készítésének valamennyi lépése a spiritualitás jegyében is zajlik. A Szentlélekkel nem szabad csupán a dolgok végén számolnom.

A Szentlélek és működése azonban nem szűkíthető le azon cselekményekre, melyek különösen is lelkinek tűnnek. A prédikáció készítése szempontjából nincs külső és belső, nincsen csak tartalmi és csak formai kérdés, és nincsenek lelki és kevésbé lelki dolgok. A prédikációkészítés minden fázisa a spiritualitás része: az imádság és meditáció ugyanúgy, mint a homiletikai séta, a mozzanatokkal és struktúrával (moves & structure) való scénáriós munka, a nyelv használatának öröme és gondja, az istentiszteletet megelőző este és reggel, a liturgikus cselekmények és maga a szószéken elhangzó beszéd. A prédikációkészítés minden fázisában számolhatok azzal, hogy Isten adja a megértést. Különösen is igaz ez a szószéken történetekre. Ahol nagyok az elvárások, ott nem maradnak el a csalódások sem. A prédikációs munkához hozzátartoznak az ínséges idők, bibliai kifejezéssel az ígére való éhezés is (Ám 8,11).

BESZÉD

A prédikáció beszéd. Nyilvános beszéd. Ezért igényli a gondos megjelenítést, „színre vitelt” és a hatásra irányuló nyelvi formát. Különben a német miniszterelnök 1999. november 9-i beszédének sorsára jut:

„A miniszterelnök november 9-i beszéde minden jó előadáshoz szükséges instrukciót nélkülözött. Ez a miniszterelnököt szimpatikussá – a beszédet hatástalanná tette.”

Wolf Lepenies, SZ 2001. 01. 03.

A prédikáció tehát beszéd. Sok minden szól amellett, hogy a prédikáció szabadon elmondott beszéd legyen. Egy kézirat felolvasása könnyen az „elhalt preparátumok előadásához” (August Tholuck) vezet. Ebben az esetben a szószéken végbemenő kreatív cselekmény az íróasztalnál írásban rögzítettek ismétlésévé merevedik.

Az a prédikáció, amelyik nem a felolvasó előadás paradigmáját követi, hanem a művészeteken tájékozódik (lásd 1.2), tulajdonképpen nem is tehet másként, mint hogy szabadon közli önmagát. Egy énekszerző, színész vagy zongorista sem adná elő a darabot szövegkönyvből vagy kottából. Nincs olyan színész, aki a szöveget olvasva próbálná megszólítani a publikumot. Egy ilyen előadásnak füttykoncert lenne a vége. Ezért döbbenetes, hogy mindez mintha nem lenne érvényes a prédikációra. A gyülekezet és a prédikátor – legalábbis Németországban – már rég hozzászoktak ahhoz, hogy a prédikációt felolvassák.

Ez nem maradhat így. A második szóbeliség korszakában (orality) az írott és nyomtatott szó kultúrája (literacy) veszít hatásából. Ebben a kontextusban Isten élőszóban elhangzó igéjének bibliai tanúsága és az élőszó szépsége

gének megtapasztalása újra a Lélek eseményében végbemenő prédikáció víziójává egyesülhetnének (lásd 1.4).

A gondosan kidolgozott kézirat továbbra is fontos segédeszköz marad a prédikáció készítésénél. A szószéki előadás számára azonban ennek a segédeszköznek feleslegessé kell lennie. Teljesen szabadon vagy néhány szavas jegyzettel beszéljen is valaki – többé nem fog a kézirat mankójára támaszkodni az, aki a szabad beszédhez szokott a szószéken.

NYELV

A prédikáció nyelve a szóbeli kommunikáció nyelve, vagyis „beszéd” és nem „írás”. Aki a kéziratot dolgozik, annak figyelnie kell erre. A beszélt nyelv más törvényeknek van alávetve, mint az írott szó. A különbségek egészen a szóhasználat és a mondatfelépítés szintjéig érzékelhetők.

A prédikáció megtervezett mozgás (lásd 1.2, 1.3), amely bizalmatlanságot ébreszt az absztrakt fogalmak iránt, és visszafogottságra int a főnevek használatával kapcsolatban. A mozgás kifejezésére az ige szófaja adatott. *Rose Ausländer* a szavak és mondatok őszéről írott versben (*Grammatikalischer Herbst*, 1967) a mondatok elolvadnak, a melléknevek elfonnyadnak, a szavak eltévednek a szélben, a főnevek kórosak lettek: „Már csak az ige / bővöl / barnán”.

A nyelv gondosságot követel. A költő *Reiner Kunze* számára a munkás a nyelvi gondosság példaképe (1983). Amit ő az írott nyelvvvel kapcsolatban követel, az új szóbeliség kultúrájának nyelvére is érvényes:

a

é

p

c

s

ő

k

é

s

z

í

t

ő

e

l

l

e

t

t

é

r

d

e

p

e

l

v

e

l

m

t

Észrevétlen, ahogy
a lépcső a lábhoz
hajol

Hogy bírható rá
a szó, hogy hajoljon
észrevétlen

Nemcsak a beszéd és a hallgatás szabályaihoz alkalmazkodó, dinamikus és igényes nyelvre érvényes mindez, hanem a szigorúan teológiai értelemben vett nyelvre is. A nyelv teológiáját a költők gyakran pontosabban követik, mint az „ige egyháza”. Rose Ausländer imádságként fogalmazta meg a nyelv teológiáját (1985):

Könyörülj
Uram
ürességemen

Add nekem
a világot
teremtő
Szót

A prédikáció a világot alkotó ige (Jn 1,1) momentumára – ennek a perspektívának kellene meghatározni a prédikátor életét. A költő azonban mégsem lehet biztos abban, hogy mások is vele egy véleményen vannak (Reiner Kunze, *dichter im exil*, 1982):

De ugyan ki tudja, mit jelent:
a Szóval az életbe kapaszkodni

HANG

Lutherre hivatkozva sokan szívesen beszélnek az „evangélium élő hangjáról” (viva vox evangelii). Ritkán veszik azonban figyelembe, hogy ez a „hang” szó szerint az emberi hangot jelöli. Bernard Reymond erre a viva voxra alapozza homiletikáját. A kiindulópont nála is a prédikáció esemény jellege (événementalité), melyet azonban a szakramentalitás (sacramentalité) fogalmával pontosít. Szerinte a prédikáció nemcsak az értelemre, hanem – a szentségekhez hasonlóan – a testre és az érzelmekre is

nagy hatást gyakorol. Reymond a prédikáció szakramentális értelmezése során az emberi hangot nevezi matériának: ami a keresztség esetében a víz, az eukarisztiában a kenyér és a bor, az a prédikációban az emberi hang. Így gyökerezik az emberi kommunikáció egyik legalapvetőbb elemében a viva vox evangélii metaforája. A homiletikai művészet elsajátítása – az énekléshez hasonlóan – az emberi hang varázsával és gyengeségeivel kezdődik.

A hang nem választható el a többi testrésztől. A hanggal való előadás mindig az egész testtel való megjelenítést is jelenti. Thomas Kabel a hit „testbeszédben megjelenő lenyomatáról” beszél. A testbeszéd és más nonverbális közlésmódok óriási jelentőséggel bírnak az evangélium szóbeli kommunikációja számára.

A „hang” szó metafora is lehet. „Túl hangosan játszom?” – kérdezte visszaemlékezéseiben Gerald Moore, aki híres vokális szólolistákat kísért zongorán. Ezt a kérdést a prédikátorok is feltehetnék önkritikusan: túl hangos vagyok? Elnyomom beszédemmel mindazt, amit a gyülekezet lelkiekben magával hoz? Túlhangsúlyozom szavaimmal azt, aminek Isten ígéjeként kellene megszólalnia? Az emberi hang kérdése ezért vokális és spirituális szempontból is óvatosságra inti azokat, akiknek az igével van dolguk a szószéken.

TÉR

A protestánsok nehezen boldogulnak a terekkel. A tér a protestáns homiletikában metafora lett: az ige terében jön létre a megértés. Önmagában véve ez nem hamis állítás. De a metaforikus értelmezés eltereli a figyelmet arról a valós térről, melyben a prédikáció elhangzik. Maga az épület és a tér egyéb adottságai – a szószék, a padok és a terem akusztikája – tartoznak ebbe a fogalomba.

A templomtér sok helyen magán viseli az ott lejátszó-

dó események nyomait. Klaus Raschok hatásos példák-
kal illusztrálja, hogy a templomban miként keverednek
az istentisztelet Krisztusra utaló jelei az élet különböző
nyomaival. A Krisztusra és az életre utaló nyomok keve-
redése a templomtérben már a prédikáció előtt alakítja a
megértés különféle eseményeit.

A tér magán hordozza saját történetének nyomait is. A
templomban mindig prédikáltak – sajátos kettősségek
kibogozhatatlan keveredésében: jól-rosszul, igyekezettel
és hozzáértéssel, a hallgatók beleegyezésével és belső
ellenállásuk ellenére. A gyülekezet még mindig ebben
a helyiségben gyűlik össze – az itt elhangzott prédikáci-
ók miatt és azok ellenére. A templomban zajló istentisz-
telet saját igehirdetésemmel is konfrontál. New Homiletic
ide, megújult homiletika oda, az előttem prédikálókat és
az őket hallgatókat tekintve teljesen normális, amit most
teszek. „A templomtér – Michael Meyer-Blanck szerint
– nem szenteket vagy őrületeket sorakoztat fel előttünk,
hanem a megigazított bűnösök közösségébe állít.”

LITURGIA

A liturgia a szószéken betöltendő szerepemmel konfron-
tál. Bár egyedül beszélek, mégsem vagyok szólista. Az
istentisztelet a liturgiáért felelősek közös munkája. Ebbe
a szolgálói közösségbe természetesen a gyülekezet is bele-
tartozik. Az istentisztelet nem a gyülekezetnek szervezett
program, hanem a gyülekezet saját eseménye. Az ő is-
tentiszteletüket tartjuk. Amikor prédikálok, egy vagyok
azok közül, akik az istentiszteletet alakítják.

A prédikáció egy mozzanat az istentisztelet dramatur-
giájában. Nem több, de nem is kevesebb. Ez a tény a
predikáció hosszát is befolyásolja. Megfelelő érzékeny-
séggel a prédikáció hosszát hozzá lehet igazítani a litur-
gia idejéhez. Ez különösen eukarisztia esetén fontos, mert
a szószéket az a veszély fenyegeti, hogy elrabolja az oltárt
megillető időt. A prédikáció teológiai és dramaturgiai
szempontból is lépcső a titokhoz vezető liturgikus úton
(lásd 1.3).

2.4 Feedback

A prédikációra mint eseményre adott visszajelzések

Minden prédikáció más, és voltaképpen mindegyiknek szüksége van a hallgatók visszajelzésére. A prédikáció eseményére csak a hit nyelvén adható feedback. A prédikáció hallgatásának is ez a hit ad dimenziót. A tudományos feedback (analízis) különböző formái is a hitben tett észrevételekkel együtt közvetítendők.

Észrevételek

A *Süddeutsche Zeitung* tizenegy filmkritikusát 2000 karácsonyán arra kérték, hogy az abban az évben bemutatott filmekből mindegyikük válassza ki azt a jelenetet, melyet mágikus pillanatként élt meg. A „magic moment” kifejezés alatt olyan pillanatokot kell érteni, „amelyek a mozi varázsát és titkát képezik”. 11 miniatúra született, melyek azok számára is továbbadtak valamit a mágikus pillanat varázsából, akik nem látták a filmeket. Valahogy így:

„Akarod látni a legszebbet, amit lefilmeztem?» – kérdezi a fiú a lánytól, és levetíti neki a számára legdrágább képekből álló kincset: egy papírzacskó táncát a szélben. »És ez a zacskó csak táncolt velem, mint egy kisgyerek, ha könyörög, hogy játssz vele, tizenöt percen át.«

Az izgalmas dialógusokból és sokszínű képekből precízen felépített filmben egy közönséges zacskó tánca a valóság iránti tiszteletadássá lesz, az élethez és annak lenyűgöző szépségéhez írt verssé: »Ekkor jöttem rá, hogy ott van ez a teljes élet a dolgok mögött, és

ez a hihetetlenül jótékony erő, mely azt akarja, hogy tudjam: nincs okom félni soha. Ez segít emlékezni... Néha olyan sok a szépség a világban, hogy úgy érzem, ki sem bírom, és a szívem megszakad.« A fiú megható szavai a szemcsés videóképek légiességével és a zacskó-balet ritmusával a boldogság pillanatává forrnak össze. Egy ilyen gyengéd és szenvedélyes megnyilatkozás után nőként csak egyet tehet az ember: meg kell csókolnia a férfit, és soha többé el nem eresztenie. Ha pedig főként tornyosulnak a hétköznapiak, ha haragos, kétségbeesett vagy egyszerűen csak szomorú az ember, akkor csak elindítja a kazettát, megfogja a másik kezét és elmerül a téglafal előtt a szélben táncoló zacskó költészetében.”

Anke Sterneborg az *Amerikai szépség* című filmről, SZ 2000. 12. 21.

Ez a miniatúra egy filmrészletre, a mozivászon és az élet közti csodálatos metaforára adott visszajelzés, amelynek nyelvezete arról tanúskodik, hogy írója legszívesebben maga is táncolna a zacskóval a szélben.

Maga a feedback is válhat mágikus pillanattá. Mint ahogyan a Dél-Afrikában Martin Luther King egyik leg-híresebb beszéde által kiváltott visszajelzés is ilyen pillanat lett. King beszédének erejéből még a hangfelvétel is megőrzött valamit:

„A transvaali Lebowa Homelandben, a Motse Maria High Schoolban az amerikai tanárnő tizennégy éves tanulóinak Martin Luther King életét ismertette. A fiatalok még soha nem hallottak róla. Néhány nappal később példaként King egyik utolsó beszédét játszotta le nekik magnóról: »Látom az ígéret földjét«. A fiatalok úgy hallgatták, mint akiket hipnotizáltak. Voltak, akik Kinget hallgatva az ajkukat mozgatták. A »voltam a hegy csúcsán« szavaknál egy lány felugrott a székről, és táncolni kezdett az osztály előtt. »Ó, Martin – kiáltott egy másik lány szárnyaló sohói akcentussal –, szavaid elértek a füleimen át, és megérintették a szívemet és lelkemet.«”

Richard Lischer: *The Preacher King*. 1995. 268. o.

A két barát, Karl Barth és Eduard Thurneysen Aargau kantonban gyülekezeti lelkészként rendszeresen elemezték egymás prédikációit. Mindkettő reagált a másik prédikációjának írott változatára, vagy papírra vetették az érzést, amit a saját elmondott prédikációjuk hagyott bennük. A baráti levelezés úgy is olvasható, mint kölcsönös visszajelzés. A mágikus pillanatok nem nagyon érdekelték őket. Barth írja Thurneysennek (1915. 09. 19):

„Ma ezzel az érzéssel prédikáltam: egyszerűen nem *tud* hatni. Még akkor sem, ha néhányan itt-ott ámulva emelik fel fejüket és észreveszik, hogy valami különös történik. Nem megy, azért, mert még rám sem volt hatással ... Ha megtelnék a prédikációval, és az hajtana minket, akkor hatnia kellene. Képzeld el, ma a második prédikáció előtt kinéztem az ablakon, és láttam, milyen boldogan sétálnak a pásztorok a napfényben ahelyett, hogy a templomba jönnének – és valóban értettem őket...”

Karl Barth Eduard Thurneysennek, 1915. 09. 15. *Briefwechsel* 83. o.

„Ha megtelnék a prédikációval és az hajtana minket, akkor hatnia kellene”: ezekkel a szavakkal hiányolja valaki fájdalmasan a Szentlelket. Ez is a homiletikai feedback része.

Reiner Kunze szépen fogalmazta meg azt (1986), amit a prédikáció nem mindig kap meg, de amire ugyanúgy szüksége van, mint a költői szónak:

za   ó s a v l o

Hová,
hová lenne a szó,
a haláltól némán kicsikart,
a szív kupolájának
fényes visszhangja nélkül

Ha a visszajelzés egyértelművé teszi, hogy a prédikáció elérte a „szív hangterét”, akkor nem volt tétlen a Szentlélek.

Perspektíva

A feedback a prédikációról való beszélgetés, mely az esemény és a kritika két pólusának feszültségmezejében mozog. A pólusok nyelvileg is megkülönböztethetők. Az egyik az „Istenről való egyszerű beszéd” (Friedrich Miltenberger), a másik a tudományos teológia nyelve. Az „Istenről való egyszerű beszéd” a prédikációban használt beszéd, mely magában hordja az esemény lehetőségét. A „teológia” ezzel szemben a prédikációról való reflexiót jelenti. Fontosnak tartom, hogy ezt a két nyelvi síkot egy harmadik, közties síkkal is kiegészítsem. Ez lehetne az a nyelv, mellyel lelkesen vagy csalódottan lehetne beszélni a prédikációról. Ez a nyelv mindkét irányban nyitott, mégsem igehirdetés vagy tudományos reflexió. Az örömteli megélést, a vágyódást valami után vagy a keserű csalódást ez a nyelv diszkurzív narrációvá kapcsolja össze az esemény és a kritika közötti feszültségmezőben.

A három nyelvi sík szóhasználatában is különbözik egymástól. A dramatizált homiletikában „eseménynek” nevezett jelenséghez való közelség vagy tőle való távoltság alapján lehet meghatározni őket.

Vázlatok

Az esemény és a kritika feszültségében ez a három nyelvi sík nyújt távlatot a visszajelzésnek. A következő vázlatokban érthetővé válik, hogy a különböző nyelvi síkok hol és hogyan találkoznak:

- ▶ Hit
- ▶ Elemzés
- ▶ Dramaturgia
- ▶ Biográfia
- ▶ Gyülekezet
- ▶ Média

HIT

E dramatizált homiletika gyújtópontja az „esemény”, de nem lehet célja olyan értelemben, mintha ez elérhető, megragadható lenne. Az esemény nem rögzíthető – sem elméletben, sem utólagos tudományos megbízhatósággal. A dramatizált homiletikának ennek ellenére nem szabad a figyelem háttérébe szorítani az eseményt.

Tudományos szempontból nem lehet pontosan megállapítani, hogy a prédikáció mennyiben volt esemény, bár erre esetleg a hit óvatosan vállalkozhat. Az események csak olyan nyelvi formában írhatók le, mely számol a Lélekkel és tudja, hogy a Lélek beleszövi magát az emberi nyelv játékaiba. Ez a nyelv a „hit nyelve” (Gerhard Ebeling). A hit nyelvén adott visszajelzés a három nyelvi sík alkotta rendszerben (vö. Perspektíva) a középső síkon, az eseménypólushoz közel helyezkedik el.

A feedback a hit értelmezési horizontjában való beszélgetés – az elhangzott, végighallgatott, megélt és megszenvedett prédikációról.

ELEMZÉS

A teológiai elemzés egyidős a prédikációval. Alapvető kérdése az, hogy a prédikáció összhangban van-e a teológia felismeréseivel és az egyház hitvallásaival. A gyakorlati teológiában bekövetkezett empirikus fordulat óta a prédikációt a nem teológiai tudományok eszközeivel is elemzik. Elsősorban a kommunikáció- és társadalomtudomá-

nyi, pszichológiai vagy szemiotikai elemzésekre kell gondolni. Ezen elemzések mindegyike a prédikáció jelenségére adott tudományos visszajelzésként is értelmezhető.

Az empirikus elemzések abban különböznek a prédikációra mint eseményre adott feedbacktól, hogy az előbbiek különböző színezetű, általánosítható eredményeket figyelnek. Az eseményt – tehát a Szentlélek konkrét esetben véghezvitt munkáját – ilyen elemzésekkel nem, illetve nem közvetlenül lehet nyomon követni.

A különféle elemzések azonban mégsem feleslegesek. Az „esemény” nem hozható létre, a prédikációt azonban el kell készíteni. Ezért fontos minden, ami segíti a prédikáció készítését. A prédikációnak még soha nem ártott a művészetekkel, kommunikációs akadályokkal és a teológia hagyományának gazdagságával való foglalkozás.

A tudományos eredmények sokféleségét a prédikáció készítésében, előadásában és recepciójában a képzésnek a jövőben is érvényre kell juttatnia.

DRAMATURGIA

A dramatizált homiletika keretein belül az elemzés egyik formáját külön is meg kell említeni. Részletesen kifejtettem, hogy a *mozzanatok és struktúra* (moves & structure) módszerének (lásd 2.2) alkalmazásával a prédikáció megtervezett mozgás lesz. A tapasztalat azt is megmutatta, hogy ez az eszköztár a prédikáció elemzésében is segítséget nyújt. A segítségével elvégzett elemzés megmutatja, hogy a prédikáció miként alakít egy bibliai igét mozgássá. Ez a kérdés általában a „predikáció felépítése” rubrikába tartozik.

A *mozzanatok és struktúra* metódussal végzett elemzés főleg a dramatizált homiletika kontextusában készített prédikációkra érvényes. A *mozzanatok és struktúra*

kettős lépésével azonban a klasszikus prédikációk is elemezhetők. Ez érvényes a három pontból álló prédikációra is, melyet eddig negatív előjellel emlegettünk, hogy kiemeljük a megújult homiletika újdonságát (lásd 1.2). Három pontból álló prédikációkat azonban most is és a jövőben is fognak tartani. Nem bűn egy kis fantáziával visszanyúlni ehhez a klasszikus formához. A *mozzanatok és struktúra* módszer egyik előnye, hogy a három pontból álló prédikációk elemzésére is alkalmas.

BIOGRÁFIA

A prédikáció potenciális esemény. Sokan mondják azt is, hogy egyik vagy másik igehirdető maga is jelenség (volt). Vannak olyan prédikációk, melyeket a prédikátor személye segít eseménnyé lenni. Ezek körvonalai egy biográfiában vázolhatók. Jó példaként szeretném megemlíteni Rainer Oechslennek Walter Lüthiről írt tanulmányát, de főleg Richard Lischer Martin Luther Kingről írt nagy művét.

Lischernek sikerül Martin Luther King személyében a homiletikai-retorikai gyakorlatot, a politikai-prófétai prédikációt, az afroamerikai bibliahermeneutikát és egy izgalmas biográfiát úgy összeállítani, hogy a sorok között egyúttal a prédikáció teológiája is kirajzolódik. „A Szó, amely megmozdította Amerikát” – az alcím különösebb erőltetés nélkül a magától ható isteni ige metaforájává lesz.

Lischer könyvével – témája és előadása szempontjából – sokat gazdagodott a homiletika. Martin Luther Kinggel és afroamerikai hátterével olyan jelenség kerül előtérbe, amely inkább karizmatikus-pneumatológiai sajátosságokkal írható le, semmint az európai homiletika hagyományos kategóriáival. Lischer könyve tudományos szempontból rendkívül alapos. King életének taglalása közben néha

mégis megérinti a diszkurzív narráció (vö. Perspektíva) középső nyelvi síkját. A könyvet az teszi izgalmassá, hogy a biográfia nyelvén elevenen jelenik meg az esemény, a tudományos reflexió pedig nem szorul háttérbe.

A prédikáció kultúrájának német nyelvterületen is jót tenne, ha minél több biográfiai oldalról megközelített prédikációs gyakorlat látna napvilágot. Ritka a prédikációra adott ilyen jellegű visszajelzés. Ha nincs mondanivalónk, rögtön az absztrakcióhoz nyúlunk. Az afroamerikai homiletikát kevésbé fenyegeti ez a veszély.

GYÜLEKEZET

Kinek áll jogában ítéletet mondani a prédikációról? Gyakran az a látszat, hogy a hivatásos teológusoknak. Ezt azonban kerülni kell. A prédikáció megítélésének joga – legalábbis Luther Márton szerint – a gyülekezetet illeti. Semmi ok sincs tehát arra, hogy a professzionális teológia új ágaként valamilyen hivatásos homiletikai tanítóhivatalt hozzanak létre.

Az adott prédikációt tehát a gyülekezetnek kell meg tárgyalnia. Valahogy így:

- Mivel gazdagította a prédikáció a hitemet?
- Hogyan érintette az életemet?
- Az egyház hitvallásainak értelmében esett-e szó Istenről és a világról?
- A prédikáció nyomán többet látok-e az engem körülvevő világból?
- Hogyan vezetett be a prédikáció a (bibliai) képek világába?
- Mit mondanék utólag az igehirdetőnek?
- Mely szavakkal, képekkel és történetekkel gazdagodott hitem nyelve?
- Voltak esetleg mágikus pillanatok, amelyek még sokáig foglalkoztatnak?

Ezekre a kérdésekre nem csak pozitív válaszok érkeznek. A prédikációra adott visszajelzésben a csalódásoknak is jut hely. Ritkán fordul elő, hogy az ige utáni éhség (Ám 8,11) a prédikáció nyomán a prédikátor és a gyülekezet elvárásainak megfelelően csillapodik.

A gyülekezet visszajelzésében a hit kérdései mellett természetesen a prédikáció formáját érintő kérdések is helyet kapnak. A hallgatók emlékezetében megragadt képekre való rákérdezés a hit és a retorika szempontjából is fontos.

Ritkán kerül sor a gyülekezet visszajelzésére. A prédikátorok nem hagyatkozhatnak a gyülekezet folyamatos kísérésére. A gyülekezet pedig általában szégyelli nyelvi képességeit épp a prédikációra adott feedbackben kipróbálni és alakítani. Szívesebben engedi át ezt az érre szakosodottaknak.

A gyülekezet jogát és kötelességét a prédikáció megbeszélését illetően az USA-ban érdekes kísérletekkel próbálják feléleszteni. Lucy Atkinson Rose és John S. McClure a „Roundtable Church” és „Roundtable Pulpit” (templom kerekasztal, szószék kerekasztal) jelszavakkal követelik az új gyakorlat bevezetését. A chicagói továbbképző programban (lásd 3.1) a gyülekezetnek jelentős szerep jut lelkésze homiletikai továbbképzésében. A gyülekezet egy csoportja a kurzust vezetővel együtt folyamatosan figyelemmel kíséri a lelkész homiletikai útját.

MÉDIA

A prédikáció nyilvános beszéd. Az *Ágostai hitvallás* a prédikációval kapcsolatban „nyilvános tanítás”-ról (publice docere, CA 14) beszél. A valóság azonban más képet mutat. Olyan világban élünk, melyet a média ural. A média alakítja a közvéleményt. A média hozza létre a nyilvánosságot. Ha tényleg csak az nyilvános, amiről nyilvánosan

beszélnek, akkor kevés prédikációról lehetne azt mondani, hogy nyilvános beszéd. Az eget a földdel összekötő metaforákhoz (lásd Bevezetés) való értés és a nyelvi kompetencia szempontjából az igehirdetés alig kelt érdeklődést a médiában. Ez nem csak az igehirdetések gyenge minőségére vezethető vissza, de nem is róható fel teljesen a médiumok tudatlanságának. Az ok az egyház sajátos médiaszemléletében keresendő. Gyakran úgy tűnik, hogy a prédikáció semmilyen kritikát nem visel el. Mintha a prédikáció minden kritika alól fel lenne mentve! Mintha a „lelki” beszédet nem lehetne „világi” módon megítélni. Mintha az újságírók alapvetően inkompetensek lennének!

Érdekes jelenség volt, hogy a *Süddeutsche Zeitung* röviddel karácsony előtt neves színházkritikusok istentisztelet-recenzióit publikálta (*SZ Magazin* Nr. 51. 2001. 12. 21). Természetesen a prédikációk is szóba kerültek. A berlini dóm egyik istentiszteletéről ezt olvasom:

„Jó vagy rossz a mulandóság? A lelkész azt mondja: mindkettő. A temperamentumosan elmondott prédikáció egy kijelentésbe torkollik: »Isten kegyelmének bőven akad tennivalója.« Erről jó lett volna többet is hallani.”

Harald Martenstein, a „Tagesspiegel” rovat főszerkesztője

A bűnbánat és imádság napján egy esti istentiszteleten (Heilig-Kreuz-Kirche, Berlin-Kreuzberg) dialógusként előadott prédikációról ezt írják:

„Az előadás témája, hogy a Harmadik Birodalom idején Berlin közepén egyházi munkatábort állítottak fel. A száz kényszermunkás temetőkből dolgozott, ott gyötörték, kínozták őket. Az est mindkét előadója erről beszélt. Mindketten egyszerű, fekete ruhát viseltek és a lehető legkisebb retorikai eszköztárat vetették be. Semmi

patetikus vád, inkább valamiféle önmagunkhoz intézett kérdés hangzott el: kik vagyunk? Mit tanulhatunk a régi igazságtalanságokból? Isten előtt megvalljuk gyarlóságunkat.

A szavak tovább égneek...”

Gerhard Jörder, a *Zeit* színházkritikusa

A nyilvános kritika valahogy így lehetne szükséges párja a prédikációnak mint nyilvános beszédnek. A prédikációnak szüksége lenne a média visszajelzéseire. És nem csupán karácsonykor...

3

A prédikáció tanítása

A dramatizált homiletika
didaktikája

3.1 A chicagói modell

A Doctor of Ministry in Preaching program

A chicagói homiletikai továbbképző program sajátos elemekből épül fel. A gyülekezetben tartott prédikációk, a kurzusokon folyó kísérletezés, a tudományos reflexió és az elhangzott prédikációk szupervíziója adják a programot. Ez világszerte a homiletikai oktatás modellje lehetne.

Vázlatok

A KEZDETEK

Az amerikai új homiletika adta impulzus hatására (lásd 1.1) 1983 óta hat különböző felekezet teológiai egyeteme létrehozott egy chicagói központtal működő prédikációs továbbképző programot. A homiletika oktatóit az a tény indította erre a lépésre, hogy a legtöbb diák a gyülekezeti szolgálatba lépés előtt legtöbbször csak egy homiletikai kurzust abszolválta, ezután pedig nem volt mód alapos továbbképzésre ezen a területen. A meghirdetett program pontosan ezt az űrt szándékozta betölteni. Először Don M. Wardlaw, majd utódja, Richard A. Jensen vezette a képzést. Az első kurzust 1989-ben lelkészek és lelkésznök részvételével a chicagói Lutheran School of Theology épületében tartották. A világon egyedülálló projektről van tehát szó. A modellt ezidáig csupán a svédországi Uppsalában vették át (Pastoral Institute at Upp-

sala), szoros szervezeti együttműködésben Chicagóval. Aki Svédországban elvégzi a tanfolyamot, az Chicagóban kaphat diplomát.

DOCTOR OF MINISTRY

A D. Min. (= Doctor of Ministry) akadémiai fokozatnak nincs európai megfelelője. A fokozat megszerzése nem szigorúan tudományos kutatások és tanulmányok elvégzését jelenti, hanem egy olyan továbbképzés lezárását, amelyben a teológiai reflexió állandó kapcsolatban van a gyülekezeti gyakorlatban szerzett tapasztalattal. A tanulmányok idején a résztvevő lelkészek folyamatosan szolgálnak gyülekezeteikben. A Doctor of Ministry in Preaching címet háromévi továbbképzést követően lehet megszerzeni. Teljesítéséhez különböző gyülekezeti projekteket, kompakt kurzusokat kell elvégezni, és meg kell írni egy tudományos munkát. A tudományos munkának is szoros kapcsolatban kell lennie a szerző prédikációs és gyülekezeti gyakorlatával.

GYÜLEKEZET

A képzés hároméves. Olyan lelkészek jelentkezhetnek a projektet vezető egyetemi intézményeknél, akik legalább hároméves gyülekezeti gyakorlattal rendelkeznek. A magas költségeket (2001-ben 7500 \$ volt) a résztvevők állják, javasolt, hogy próbálják meg elnyerni a gyülekezetük és az egyházvezetés anyagi támogatását. Ennek nem csak gazdasági szempontjai vannak. A program célkitűzésében az egyházi környezet a továbbképzés szerves része. Az az evangélikus felfogás tükröződik ebben, hogy a prédikáció nem a klérus, hanem az egész gyülekezet ügye. Ezért tartják szem előtt a képzés gyülekezetre gyakorolt hatását. A gyülekezet együttműködése során annak homiletikai kompetenciája is nő.

A jelentkezés elbírálásakor a gyülekezet és az egyház vezetésének írásban benyújtott értékelését is figyelembe veszik. A gyülekezet a program további részében is meghatározó szerepet játszik. Az egész képzést egy havonta ülésező tanácsadói csoport (Parish Advisory Committee) kíséri. A első két év őszen és telén a lelkész egy úgynevezett gyülekezeti kurzust (parish course) vezet. Itt olyan homiletikai problémákat beszélnek meg, melyek a gyülekezet és a lelkész számára egyaránt fontosak. E kurzusokat a folyamatos gyülekezeti munka kereteibe illeszkedő, tematikus irányultságú homiletikai tanulmányútként is lehetne jellemezni. Például: női perspektíva a szószéken, narratív prédikáció, képek használata a prédikáció nyelvezetében. Ezt a munkát a téma szerint alakuló gyülekezeti kurzuscsoport (Parish Course Group) kíséri kreatívan és kritikusan. A gyülekezeti kurzusokban folyó munka szigorú felügyelet mellett történik. Ahol a térbeli távolság megengedi, ott a szupervizor a helyszínrre látogat. Leginkább azonban a modern kommunikáció eszközeit használják. A prédikáció a gyülekezeti csoport véleményezésével videón jut el a szupervizorhoz. Ő szintén videón keresztül ad visszajelzést. Manapság a kommunikáció főleg interneten keresztül zajlik.

KÉPZÉSBLOKKOK

Chicagóban minden nyáron háromhetes blokkokban tartanak kurzusokat, melyeken a tanárok és tanulók együtt vesznek részt. Az *első hét* minden évfolyam számára kötelező kurzussal kezdődik.

Példa (1994): Biblical Interpretation for Preaching (1. évf.), Preaching as Lived Experience (2. évf.), Preaching in a Liturgical Context (3. évf.).

Példa (2001): Preaching as an Interpretative Act (1. évf.), Preaching as Lived Experience (2. évf.), Preaching as a Social Act (3. évf.).

A *második hetet* különféle ajánlatok töltik meg. A résztvevők szabadon választhatnak egy kurzust egész hétre. Didaktikailag azonban figyelnek arra, hogy az elhangzó információk a résztvevők egyéni kutatásaival és gyakorlataival összhangban legyenek.

Példák (1994): Preaching as a Teaching Event, Preaching as Theater and Theology, Preaching from the Gospel of Luke, Poetry and the Preacher in Quest of Wholeness, The Old Testament: Vital Resource for Preaching, Embodying Gospel in Preaching, The Community Hears the World, Releasing the Power of Rhetoric in Your Preaching.

Példák (2001): Biblical Storytelling, Preaching in a Postmodern World, Preaching Luke-Acts, Preaching in a Multimedia Culture, Preaching as Celebration, Images of the Preacher in Contemporary Culture.

A *harmadik héten* egy neves vendég előadásai hallgathatók.

Mindhárom héten délutánonként *kiscsoportok* (colloquy) dolgoznak szupervizoraikkal. Ezekben a résztvevők egyéni tanulmányi fejlődését és a záró tudományos dolgozatot (thesis) beszélik meg. Az *áhítatok* a program szervezését képezik. Vasárnaponként a Chicago kínálta prédikációtípusok széles palettájáról lehet válogatni.

E három hét olyan homiletikai esemény, amelyhez hasonló – sokféleség és professzionalitás tekintetében – sehol nem létezik a világon.

DIDAKTIKA

A tömbösített kurzusok a prédikálás tanulásának és tanításának műhelyében gyűjtenek össze mintegy 70 embert – tanulókat és tanítókat egyaránt. Ez a három hét nemcsak a résztvevők, hanem a docensek számára is az eszmecsere és a közös munka egyedülálló lehetőségét kínálja. Chicagóban minden évben összegyűlnek az új homiletika didaktikájában járatos oktatók. Akadémiai oktatási módszereik a D. Min. in Preaching programban a lelkészek között szerzett didaktikai tapasztalatokkal gazdagodnak.

A tanárok nem magányos oktatók. A prédikáció tanítását Chicagóban szívesen tekintik csoportmunkának. Az első hét kötelező kurzusát is ezért vezeti közösen két tanár. A három chicagói hét sokkal több, mint egy hosszúra nyúlt szakmai konferencia. Észak-Amerika új homiletikájának kapcsolatrendszere itt egy helyen és egyszerre jelenik meg.

1994-ben vendégként magam is részt vettem egy háromhetes blokkon Chicagóban. Az ott alkalmazott és oktatott homiletikai didaktikáról szerzett benyomásaim egy kifejezésben sűrítethetők össze. Lehet, hogy felszínesen cseng, saját tanári tevékenységemben azonban egyre nagyobb szerepet kap. Arra a kérdésre, hogy tanárként mit tekint homiletikai szempontból feladatának, Don Wardlaw vidáman ezt felelte: *to coach somebody*. A kép a sportvilágából való. Azt jelenti: „valakit edzeni”. Ez tudatos teljesítményfokozásként hangzik. A sport és a homiletika kontextusában azonban gazdagodhat e kifejezés értelme. *To coach somebody* azt is jelenti: a másik képességeit a közös ügy érdekében fejlesztem, rendelkezésére állok, ha valamit ki szeretne próbálni és visszajelzésre van szüksége, együtt gyakorolunk és újra gyakorolunk, inspirálok a másikat és hagyom, hogy az ő ötletei engem is inspiráljanak. *To coach somebody*: az tetszik ebben a kifejezés-

ben, hogy sportosan szemléli a prédikációval való bánást. Az amerikaiak – számomra legalábbis úgy tűnik – nálunk sokkal komolyabban veszik a prédikációt, és mégis könnyedén tudnak bánni vele.

Irodalom

Learning Preaching. Understanding and Participating in the Process.

Ed. by Don M. Wardlaw. Lincoln, IL, 1989.

Buttrick, David: Teaching Preaching in a New Century. In: *Preaching on the Brink. The Future of Homiletics.* FS Henry H. Mitchell. Ed.

by Martha J. Simmons. Nashville, 1996. 75–83. o.

Információ

A Doctor of Ministry in Preaching Program internetes oldala a Lutheran School of Theology at Chicago címén keresztül érhető el:
http://www.lstc.edu/prospect_stud/dmin/index.html

3.2 A németországi modell

Az igehirdetők továbbképzése

Német területen még időre és helyre van szükség, hogy kibontakozhasson a homiletikai oktatás kultúrája. A teológiai képzés intézményei és az egyházi vezetés közös feladata a koncepcionálisan fejlesztett és intézményes keretek között működő továbbképzés biztosítása a prédikáció területén.

Észrevételek

A prédikáció mint művészet, a prédikátor mint művész? Esztétikai paradigma ide vagy oda, még mindig szokatlan, hogy a prédikációkészítést művészetként lehet gyakorolni a művészetek között. Bernard Reymond szerint a lelkészek jövődjének és folyamatos továbbképzésének

„arra kellene irányulnia, hogy sokkal jobban fejlesszék a megfigyelőképesség művészi oldalait. Vannak, akik inkább a költészetre, prózára fogékonyak, mások pedig a zenére, festészetre, filmre, táncra; de nem a különböző érdeklődési terület a probléma. Sokkal inkább az, hogy az akadémiai tanulmányokat még mindig túlságosan egyoldalúan az egzakt tudomány paradigmája határozza meg. Egy jól értelmezett teológiai képzésnek a tudományos szigor és a művészi érzékenység megalapozása közti helyes egyensúlyon kellene fáradoznia...”

Bernard Reymond: *Le prédicateur, „virtuose” de la religion.* 1997. 166. o.

Az olasz Alessandro Baricco – író és multitalentum – Torinóban életre hívta a *Scuola Holdent*. Ez az iskola nem elitintézmény, hanem a közepesen tehetségeseknek nyújt lehetőséget arra, hogy felismerjék saját képességeiket. Húsz és harminc év közöttiek jelentkezhetnek ide. Olyan műhely ez, melyben elbeszélési technikákat tanítanak és tanulnak, de nem csak papíron. Az irodalomnak az előadóművészetek és a média kontextusában kell megállnia a helyét. A mozi és az amerikai irodalom is szerepet játszik a torinói Corso Dantén álló szecessziós házban:

„A Scuola Holdenben csak praktizálók oktatnak. Olyan újságírók, mint Gad Lerner, olyan írók, mint Daniele del Giudice (és természetesen maga Baricco), olyan rendezők, mint Gabriel Vacis, olyan PR-szakértők, mint Roberto Vaccà. A tanári karhoz a kulturális élet mintegy ötven alakja tartozik [...] »Kezdetből fogva olyan volt ez a számomra, mint egy reneszánsz kori művészműhely. A mestereknek tanítványaik segítenek a munkájukban, miközben tanulnak. Ez pontosan az akadémia ellentéte.«

Henning Klüver, Alessandro Bariccóról és a Scuola Holdenről. SZ 2001. 01. 27/28.

A nagy művészek közül sokan szívesen tanítanak. Így az Alban Berg Quartet brácsása, Thomas Kakuska is:

„A tanítás egyszerűen hozzátartozik az élethez. Manapság azonban nagyon nehéz olyan területen képezni a fiatalokat, ahol az eredmények nem mérhetők. Nagyon nehéz valakit azzal a céllal tanítani, hogy nagy valószínűséggel megállja a vizsgát, és el tudja tartani magát a hangszerével. Az ebben való felelősség hordozását néha fárasztónak és terhesnek érzem. Teljesen más egy kamarazenei osztályra váltani, és ott átadni a tapasztalatokat. Ez csodálatos, a legjobb dolgok közé tartozik, amit egy ember tehet.”

Thomas Kakuska, Interjú. *Fono Forum* 2001/2.

„A tanítás egyszerűen hozzátartozik az élethez... Ez csodálatos, a legszebb dolgok közé tartozik, amit egy ember tehet” – a prédikáció művészetének területén eddig nem nagyon lehetett ilyen jellegű tapasztalatot szerezni. Nincsenek olyan helyek, ahol folyamatosan és széles körben bontakozhatna ki a homiletikai oktatás kultúrája. A prédikációt rendszerint olyan művészetnek tekintik, melyet nem kell tanítani és tanulni. Ez vagy a Szentlélekben való feltétlen bizalom jele, vagy egy olyan egyház felelőtlen felfuvalkodottsága, amelyik alapadottságának tekinti az ige megértésének képességét.

Herbert von Karajantól származik az a mondás, mely szerint a karmesterséget harminc esztendőn keresztül kell tanulni. Ez azért is meglepő, mert Karajan maga azt a benyomást kelti, hogy elég lehunyni a szemet és várni az inspirációra. Jorma Panula – egy sor fiatal karmester finnországi tanára és a schleswig-holsteini zenei fesztivál workshopjának egyik szervezője – azon a véleményen van, hogy hosszú idő kell ahhoz, míg a fiatalos szenvedély és energia egyensúlyba kerül a technikával és tudással:

„A technika központi szerepet játszik a kifejezés szabadságában. A technikát a partitúrák megtanulásával újra és újra meg kell erősíteni.”

Jorma Panula, Harald Eggebrecht egyik beszámolójában. SZ 2001. 08. 17.

A prédikáció készítésénél – a schleswig-holsteini zenészekkel ellentétben – miért tűnik feleslegesnek a fiatalok gondos (tovább)képzése? Azért, mert az Istenről való beszédben már nincs szenvedély? Vagy mert a prédikáció készítésében a technika az inspiráció rovására megy? A fiatal zenészek számára rendezett mesterkurzusok, feszt-

tiválok, workshopok láttán egyre kevésbé értem, hogy miért nincs semmi hasonló az Istenről szóló beszéd művészetének területén.

A prédikáció sokak számára minden, csak nem művészet. Olyasmi, amihez nem lehet hozzáérni. Valami szent és sérthetetlen. Beszéd ugyan, de nem evilági. A gyakorlatban nem könnyű az esemény és mesterség, inspiráció és gyakorlás, szerénység és jogos büszkeség feszültségében mozogni. Frank Hiddemann a kevés prédikációs díjak egyikéről szerzett tapasztalatairól így tudósít:

„Egy prédikáció-díj kényes dolog. Egyáltalán nem a verseny miatt prédikálunk. A híres Klagenfurti Irodalmi Díjon fiatal írók meg nem jelent szövegeikből olvasnak fel, és azon nyomban ízekre szedik vagy felmagasztalják őket híres kritikusok. A győztes Bachmann-díjat kap. A prédikáció esetében – még ha izgalmasnak tűnik is – teljesen lehetetlen elképzelni ilyesmit.”

Frank Hiddemann (2001), a Zinzendorf Prédikáció-díj kiosztásáról

Vázlatok

KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS

A prédikálás feladata a pasztorális tudatot többé-kevésbé, a gyülekezet elvárásait a lelkész irányában azonban nagyban meghatározza. A prédikációs (tovább)képzés lehetőségei meg sem közelítik ezeket az elvárásokat.

Ezzel az egyedülálló szituációval kapcsolatban már régóta érlelődik bennem egy hasonlat. A gyakorlati teológiai tanszéket egy zenei főiskolával lehetne összehasonlítani. A prédikáció ebben az esetben előnyt élvezne. A prédikálás mint művészet, a prédikáció mint műalkotás – ezen irányelvekkel a homiletikai reflexió az esztétikai homiletika igényes elméleti modelljeit fejlesztette ki. De nem

tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a szigorlatot követően koncertdiplomát adunk át a hallgatóknak, miután csak egyetlen kurzuson tanultak játszani. Hol van a rendszeres zongoraóra, a folyamatos tanulás, gyakorlás, a szellemi és kommunikációs növekedés, a formálás, a kísérletezés, a másokkal való véleménycsere? És mindez nem száraz elméleti kurzusokban, hanem a hangszer mellett.

A prédikációs szemináriumokban alapos munka folyik a mentorokkal való együttműködésben. De egy olyan művészetnek az elsajátításához, mint a prédikáció, három hét homiletika kevés a segédlelkészek számára. Ráadásul a prédikációs szemináriumokban oktatott homiletika jelentősen eltér a fakultásokétól. Az okok a rendszerek különbözőségében keresendők. Ezek a mai napig alig vannak összehangolva. A végeredmény homiletikai energiavesztés lett.

A prédikálásnak nincs szervezett továbbképzése. A lelkigondozás területére vetett pillantás azonban egyértelművé teszi, hogy mindez teljesen máshogy is lehetne. A klinikai lelkigondozói képzés (Klinische Seelsorge Ausbildung – KSA) kifejlesztette a maga standardjait ezen a területen. Ez a mozgalom régóta széles körű elfogadásra talált az egyházban és a teológiai fakultásokon egyaránt.

FENNTARTÁSOK

Fel lehet tenni a kérdést, hogy ez a didaktikai hiányosság miként fér össze a prédikáció protestáns nagyraértékelésével. Az a gyanúm, hogy a teológiai túlértékelés és a didaktikai hanyagság olyan saját, belső logikájú keveréket képez, mely nagyban akadályozza a prédikáció megújulását.

Megnevezek néhány olyan fenntartást, melyek számomra a fent említett félreértés logikáját meghatározzák:

- A prédikáció Isten Igéje és a Szentlélek munkája; az emberi művészet oda nem illő beavatkozás (pneumatológiai fenntartás).
- A prédikáció tartalma a fontos; a homiletika az exegetikai és dogmatikai felismerések pusztá alkalmazása (szaktudományos fenntartás).
- A prédikáció a szentséggel együtt a keresztyény gyülekezet belső ügye; a prédikáció kulturális jelenségként való szemlélése az egyházi aktus profanizálását jelenti (ekkléziológiai fenntartás).

Ilyen és ezekhez hasonló fenntartások eredményezték azt, hogy német nyelvterületen egészen a mai napig nem jött létre általánosan elfogadott normákkal rendelkező homiletikai didaktika.

MODELL

Egyértelművé tettem, milyen meggyőző számomra a chicagói modell. Azt is látom azonban, hogy a német viszonyokra nem ültethető át olyan egyszerűen, mint Svédországban. Ebben az esetben számos probléma adódna.

Mégis az a véleményem, hogy ez a modell jelentősen lekicsinyítve átvihető Európa homiletikai környezetére. A következő néhány pontban a német modell körvonalait vázolom:

- Az újszerű homiletikai továbbképzést egy vagy több egyháznak kellene felkarolnia.
- A projektet egy felekezet tartaná kézben, de nem zárna ki más felekezetű résztvevőket.
- A koncepcionális kereteket az esztétikai homiletika adná. Az esztétikához csak tágabb értelemben sorolható kezdeményezéseknek ezen keretek között kellene megtalálniuk helyüket.
- Az esztétika megpróbálja összekapcsolni az istentiszteletet és prédikációt, liturgiát és homiletikát.

- Egy külön projekt gyűjtené össze a tanárokat a különböző intézmények, konfessziók és lehetőség szerint különböző országok tehetséges szakembereiből.
- Az első és második képzési fázis közti együttműködést a mindkét területről érkező docensek biztosítanák.
- A projekt és a résztvevők gyülekezetei közti kapcsolat teológiai és didaktikai okokból egyaránt kívánatos.
- Bizonyos blokkokra az egész projektből összegyűlnének a résztvevők és a tanárok.
- Ki kell dolgozni a megszerzendő minősítés standardját. Ez a katalógus csak kezdet. Bővítésre, vitára szorul, és a homiletikai-liturgiai továbbképzés programszerű alakjaként kell tovább alakítani.

NYELVI MŰHELY (ATELIER SPRACHE)

A jelenlegi helyzetnek nem kell örökké tartania. A változás örvendetes jelei mutatkoznak. A tartományi egyházak egyre több liturgiai intézményt hoznak létre. Ezekben – ha különböző módon is – azon dolgoznak, hogy megszervezzék az istentisztelet gyakorlati továbbképzését. Ebben a kontextusban didaktikai feladatként a prédikáció gyakorlata is bekerült a látótérbe. A Bajor Evangélikus Egyház Istentiszteleti Intézete (Gottesdienstinstitut der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Bayern) rövid időn belül homiletikai továbbképző kurzusokat is kínál majd. Thomas Kabel liturgiai koncepciójának keretein belül prédikációs blokkokat is meghirdet. De más példát is lehet hozni.

2002. májusától működik az *Atelier Sprache e. V. am Predigerseminar Braunschweig*. Amit e programiratban „német modellnek” nevezek, ott ölt intézményes formát. Ebben a nyelvi műhelyben ezidáig egy tartományi egyház és egy prédikációs szeminárium biztosította keretek között az akadémiai teológia, publicisztikai kompetencia,

színháztársaság és irodalmi ismeretek képviseltetik magukat. Nyugtával dicsérjük a napot. Mégis a fordulat jeleit látom. A jelek szerint a jövőben az „Atelier Sprache” nyújtja azt a keretet, amelyben a homiletikai didaktika – színesen és különböző tárgyakra bontva – kibontakozhat.

Irodalom

Stollberg, Dietrich: Unterricht im Predigen. Didaktische Überlegungen zur homiletischen Ausbildung. In: *Wenn der Dornbusch brennt. FS Dieter Voll*. Hrsg. v. Richard Riess. München, 1989. 38–53. o.

Zerfaß, Rolf: *Grundkurs Predigt*. 2 Bde. Düsseldorf, 1987/1992. *Predigen lernen, Gottesdienst feiern lernen. Neue Wege in der theologischen Ausbildung*. Hrsg. v. Hans-Günter Heimbrock–Matthias von Kriegstein. Frankfurt am Main, 2000.

Härtner, Achim–Eschmann, Holger: *Predigen lernen. Ein Lehrbuch für die Praxis*. Stuttgart, 2001.

Kabel, Thomas: *Handbuch Liturgische Präsenz. Zu praktischen Inszenierung des Gottesdienstes*. Bd. 1. Gütersloh, 2002. 79–109. o.

Információ

Atelier Sprache e. V. am Predigerseminar Braunschweig, Alter Zeughof 1, 38100 Braunschweig.

Internet: www.atelier-sprache.de

Kitekintés

A prédikációnak, a homiletikai képzésnek és az igehallgatásnak is szüksége van víziókra. Víziók nélkül elveszítjük a bátorságot és a fantáziát, és szem elől tévesztjük a csalógató célt.

Walter Brueggemann amerikai Ószövetség-professzor egy inspiráló homiletikai cikket publikált. Azt a kérdést járja körül, hogy végső soron nem a költészet adja-e a prédikációkészítés paradigmáját. A *Finally Comes the Poet* című írásában síkra száll a költészetért a prózától ellaposodott világban (poetry in a proseflattened world). „Próza” alatt a prédikáció nyelvezetének politikai, pszichológiai vagy morális ideológiák okozta elsekélyesedését érti. A próza a nyelvében is felszínessé váló világot jelenti, melyben – Brueggemann találó megfogalmazása szerint – „az egyházi imádságok és a szerelmes levelek egyaránt úgy hangzanak, mint jegyzettömbbe írt szavak”. Az „elszegényített, redukált nyelv minőségében szegényebb élethez vezet”; a vasárnap, illetve a vasárnapi prédikáció Brueggemann szerint a minőségében szegényebbé lett élet ellen emelhet szót (Gegen-Rede).

Brueggemann szerint a poézis az a nyelv, mely ellene mond a minőségében elszegényedett életnek. Egyedül a poézis nyelve – mely teljesen más, mint a minket körülvevő nyelv – alkalmas a minőségében szegényebbé lett életnek való „ellene mondásra”. A poézis elsősorban nem rímet, ritmust vagy versmértéket jelöl, hanem történeteket, példázatokat, képeket és metaforákat. Ez a nyelv

megtanulható a Bibliából, az Ó- és az Újszövetségből. Brueggemann elsősorban a prófétai szövegeket vizsgálja. A poéta és a próféta kifejezés szerinte szinonimaként használható: „A poéta/próféta hangja szétfeszíti a megkövesedett hétköznapiakat, és új lehetőségekre ébreszti a hallgatókat.” Isten igéje tehát poézis, állítja Brueggemann. És igaz ez abban az esetben, amikor „a vers megszégyeníti a gazdagokat, amikor gyógyít, megváltoztat és megszabadít, és amikor úgy jön el, mint éjjel a tolvaj, és új életet hoz, méghozzá Isten igéjének erejével.” Lehet vitatkozni arról, hogy a poézis mennyiben lehet a jövő prédikációjának modellje, paradigmája. Számomra kétségtelen, hogy Brueggemann látnoki szavai járható utat mutatnak a prédikációnak a jövőbe. Az Ószövetség professzora – a Biblia nyelvétől inspirálva – olyan prédikációért száll síkra, mely az emberi nyelv gazdagságát újrafelfedezve utal Isten országára e világban.

Néha fárasztóak a homiletikai hétköznapiak: a prédikáció írása és az, hogy másokat tanítok prédikációt készíteni. Ilyenkor a legizgalmasabb homiletikai írás sem segít. Ilyenkor hangokra van szükségem, melyek újra elindítanak bennem valamit. Néha egy CD vagy Leonard Bernstein valamelyik videója mozdít el a holtpontról. Talán furcsán hangzik mindez. Számomra azonban Leonard Bernstein a hangokba öntött szimbóluma annak, hogy milyenek képzelem a homiletikát. A karmester, komponista és zongorista, a tehetséges tanár, a zenei próféta, a teremtés szépségének szekuláris prédikátora számomra energiaforrás. Leonard Bernstein a példaképem a prédikáció készítésében és annak tanításában.

Mikor Leonard Bernstein a 30-as évek végén a Harvardon zenét tanult, életrajzírója, Humphrey Burton szerint különös megfigyelést tett: „A zenei intézetben két órán keresztül lehetett úgy járni-kelni, hogy egy hang sem

hallatszott. Mindent a táblára írtak, vagy halkan suttogva magyaráztak el.”

A Harvard akkori zenei képzésére nem vet valami jó fényt ez a kijelentés. Annak a homiletikának sem válna dicsőségre, melynek szemináriumi termeiben hasonlóan nyugodtan, elméleti súlyponttal zajlana a képzés. A prédikációkészítéshez és -tanításhoz elengedhetetlen a hangos szó, a gyakorlás és az interakció. Helytelen didaktikára vallana tehát, ha a tantermek ajtajánál nem lehetne hallani mást, csak „halk suttogást”.

Leonard Bernsteint 1940 nyarán érte a harvardi kellemtelen tapasztalatot feledtető élmény. Ezen a nyáron a massachusettsi Lenoxban „élete legizgalmasabb hat hetét töltötte a tanglewoodi zeneiskolában”. A tanglewoodi fesztivál akkoriban még nem volt olyan híres, amilyenné később lett. Tanglewood – ahogy ma mondanánk – inkább egy színes workshop volt, ahol fiatal zenészek inspiráló vezetés mellett reggeltől estig zenéltek.

Amikor elfáraszt a homiletika, akkor egy homiletikai Tanglewoodról álmodom. Ennek van újra és újra ereje ahhoz, hogy kiragadjon homiletikai fáradtságomból. Leonard Bernstein Tanglewoodja egy homiletikai workshop víziójává lett számomra. Lelki szemeim előtt – kissé naivan – egy olyan műhely képe lebeg, ahol a prédikáció tanulása, tanítása, de mindenekelőtt maga a prédikáció és annak hallgatása olyan izgalmas, költői, prófétai esemény lenne Isten igéjének erőterében, hogy hat hét sem lenne rá elég.

Irodalom

- Arisztotelész: *Poétika, kategóriák, hermeneutika*. Ford. Sarkady János. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.
- Ausländer, Rose: Arles. In dies.: *Gesammelte Werke*. Bd. 3. *Hügel aus Äther unwiderruflich. Gedichte und Prosa 1966–1975*. Hrsg. v. Helmut Braun. Frankfurt am Main, 1984. 238. o.
- Ausländer, Rose: Erbarme dich. In dies.: *Gesammelte Werke*. Bd. 7. *Und preise die kühlende Liebe der Luft. Gedichte 1983–1987*. Hrsg. v. Helmut Braun. Frankfurt am Main, 1988. 70. o.
- Ausländer, Rose: Grammatikalischer Herbst. In dies.: *Gesammelte Werke*. Bd. 3. Hrsg. *Hügel aus Äther unwiderruflich. Gedichte und Prosa 1966–1975*. v. Helmut Braun. Frankfurt am Main, 1984. 61. o.
- Ausländer, Rose: Im Wunder. In dies.: *Gesammelte Werke*. Bd. 3. *Hügel aus Äther unwiderruflich. Gedichte und Prosa 1966–1975*. Hrsg. v. Helmut Braun. Frankfurt am Main, 1984. 213. o.
- Barth, Karl – Thurneysen, Eduard: Briefwechsel. Bd. 1. 1913–1921. = *Karl Barth Gesamtausgabe*. Bd. V/3. Zürich, 1973.
- Biermann, Wolf: Aal und Bananen. Vorwort zu einem Reader mit Liedern und Gedichten aus dem Osten und Westen (1983). In ders.: *Klartexte im Getimmel. 13 Jahre im Westen. Von der Ausbürgerung bis zur November-Revolution*. Hrsg. v. Hannes Stein. Köln, 1990. 258–271. o.
- Bohren, Rudolf: *Predigtlehre*. 6te Ausg. München, 1993.
- Brooks, Phillips: *Lectures on Preaching*. New York, 1877.
- Brueggemann, Walter: *Finally Comes the Poet. Daring Speech for Proclamation*. Minneapolis, 1989.
- Burton, Humphrey: *Leonard Bernstein*. New York, 1994.
- Buttrick, David: *Homiletic. Moves and Structures*. Philadelphia, 1987.
- Buttrick, David: On Doing Homiletics Today. In: *Intersections. Post-Critical Studies in Preaching*. Ed. by Richard L. Eslinger. Grand Rapids, 1994. 88–104. o.

- Buttrick, David: Teaching Preaching in a New Century. In: *Preaching on the Brink. The Future of Homiletics. FS Henry H. Mitchell*. Ed. by Martha J. Simmons. Nashville, 1996. 75–83. o.
- Childers, Jana: *Performing the Word. Preaching as Theatre*. Nashville, 1998.
- Craddock, Fred B.: *As One Without Authority. Essays on Inductive Preaching*. 3rd ed. Nashville, 1979.
- Crawford, Evans E. (with Thomas H. Troeger): *The Hum. Call and Response in African American Preaching*. Nashville, 1995.
- Davis, H. Grady: *Design for Preaching*. Philadelphia, 1958.
- Derrida, Jacques: *Die unbedingte Universität*. Frankfurt am Main, 2001.
- Derrida, Jacques: A hivatás jövője, avagy a feltétel nélküli egyetem (részletek). Ford. Boros János – Orbán Jolán. *Életünk*, 2000/9. 751–762.
- Domin, Hilde: Abel steh auf [1970]. In dies.: *Gesammelte Gedichte*. Frankfurt am Main, 1987. 364. k.
- Ebeling, Gerhard: *Einführung in theologische Sprachlehre*. Tübingen, 1971.
- Eco, Umberto: *A nyitott mű*. Ford. Dabolán Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Eich, Günter: Japanischer Holzschnitt. In ders.: *Botschaften des Regens. Gedichte* [1955]. Frankfurt am Main, 1996. 51. o.
- Engemann, Wilfried: „Unser Text sagt...” Hermeneutischer Versuch zur Interpretation und Überwindung des „Texttods” der Predigt. *ZThK* 93 (1996) 450–480. o.
- Engemann, Wilfried: *Einführung in die Homiletik*. Tübingen–Basel, 2002.
- Friedmann, Julian: *Unternehmen Drehbuch. Drehbücher schreiben, präsentieren, verkaufen*. Bergisch Gladbach, 1999.
- Fuchs, Ernst: Was ist ein Sprachereignis? Ein Brief [1960]. In ders.: *Zur Frage nach dem historischen Jesus. Gesammelte Aufsätze*. Bd. 2. 2te Ausg. Tübingen, 1965. 424–430. o.
- Gnilka, Joachim: *Márk evangéliuma*. Agapé kiadó, Szeged, 2000. / Scriptura 2./
- Görner, Lutz: *Die Bibel. Texte und Lieder von Abraham bis Jesus*. 2 CD. Naxos, 1999.
- Graves, Mike: *The Sermon as Symphony. Preaching the Literary Forms of the New Testament*. Valley Forge, 1997.

- Grözinger, Albrecht: Das Verständnis von Rhetorik in der Homiletik. Bemerkungen zum Stand der Diskussion. *ThPr* 14 (1979) 265–274. o.
- Grözinger, Albrecht: Der Gottesdienst als Kunstwerk. *PTh* 81 (1992) 443–453. o.
- Grözinger, Albrecht: Praktische Theologie und Ästhetik. Ein Buch- und Forschungsbericht. *IJPT* 3 (1999) 269–294. o.
- Grözinger, Albrecht: Predigt als Unterhaltung. Bemerkungen zu einer verachteten homiletischen Kategorie. *PTh* 76 (1987) 425–440. o.
- Haendler, Otto: *Die Predigt. Tiefenpsychologische Grundlagen und Grundfragen*. 3te Ausg. Berlin, 1960.
- Härtner, Achim – Eschmann, Holger: *Predigen lernen. Ein Lehrbuch für die Praxis*. Stuttgart, 2001.
- Hiddemann, Frank: Der Zinzendorf-Predigtpreis. Aus dem Homiletischen Tagebuch. *ZGDP* 19 (2001/4.) 57 k.
- Hirsch, Emanuel: *Predigerfibel*. Berlin, 1964.
- Hoffmann, Andreas: Jeder Pfarrer ein Künstler. Kirche als Gesamtkunstwerk. *GuL* 74 (2001) 463–466. o.
- Immink, Gerrit, In gesprek met de „New Homiletic“. Literatuurbericht homiletiek. *PrakTh* 28 (2001) 371–393. o.
- Jensen, Richard A.: *Thinking in Story. Preaching in a Post-literate Age*. Lima, OH, 1993.
- Jetter, Werner: *Symbol und Ritual. Anthropologische Elemente im Gottesdienst*. Göttingen, 1978.
- Josuttis, Manfred: *Der Weg in das Leben. Eine Einführung in den Gottesdienst auf verhaltenswissenschaftlicher Grundlage*. München, 1991.
- Josuttis, Manfred: *Die Einführung in das Leben. Pastoraltheologie zwischen Phänomenologie und Spiritualität*. Gütersloh, 1996.
- Josuttis, Manfred: Predigt zu Gen 4,1–16a [23. 08. 70]. In ders.: *Reden – Träume – Fragen. Predigten aus der Zeit*. München, 1974. 86–93. o.
- Jüngel, Eberhard: *Gott als Geheimnis der Welt. Zur Begründung der Theologie des Gekreuzigten im Streit zwischen Theismus und Atheismus*. 6te Ausg. Tübingen, 1992.
- Jüngel, Eberhard: Predigt zu Gen 4,9–10 [1978]. In ders.: *Schmecken und Sehen. Predigten III*. München, 1983. 9–15. o.
- Kabel, Thomas: *Handbuch liturgische Präsenz. Zur praktischen Inszenierung des Gottesdienstes*. Bd. 1. Gütersloh, 2002.

- Kaiser, Joachim: *Beethovens 32 Klaviersonaten und ihre Interpreten*. Frankfurt am Main, 1979.
- Kaiser, Joachim: *Erlebte Musik. Eine persönliche Musikgeschichte vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. 2 Bde. München, 1994.
- Kunert, Günter: Morgenfrühe. In ders.: *Mein Golem*. München–Wien, 1996. 63. o.
- Kunze, Reiner: der leser [1985]. In ders.: *eines jeden einziges leben. gedichte*. Frankfurt am Main, 1986. 35. o.
- Kunze, Reiner: dichter im exil [1982]. In ders.: *eines jeden einziges leben. gedichte*. Frankfurt am Main, 1986. 31. o.
- Kunze, Reiner: neben dem stufenleger kniend [1983]. In ders.: *eines jeden einziges leben. gedichte*. Frankfurt am Main, 1986. 27. o.
- Lash, Nicholas: Performing the Scriptures. In uő: *Theology on the Way to Emmaus*. London, 1986. 37–46. o.
- Learning Preaching. Understanding and Participating in the Process*. Ed. by Don M. Wardlaw. Lincoln, IL, 1989.
- Link, Christian: Gleichnisse als bewohnte Bildwelten. In: *Metapher und Wirklichkeit. Die Logik der Bildhaftigkeit im Reden von Gott, Mensch und Natur. FS Dietrich Ritschl*. Hrsg. v. Reinhold Bernhardt – Ulrike Link-Wieczorek. Göttingen, 1999. 142–152. o.
- Lischer, Richard: *The Preacher King. Martin Luther King, Jr. and the Word that Moved America*. New York–Oxford, 1995.
- Long, Thomas G.: *Preaching and the Literary Forms of the Bible*. Philadelphia, 1989.
- Lowry, Eugene L.: *The Homiletical Plot. The Sermon as Narrative Art Form*. Atlanta, 1971.
- Lowry, Eugene L.: The Narrative Quality of Experience as a Bridge to Preaching. In: *Journeys toward Narrative Preaching*. Ed. by Wayne Bradley Robinson. New York, 1990. 67–77. o.
- Lowry, Eugene L.: *The Sermon. Dancing the Edge of Mystery*. Nashville, 1997.
- Luther, Henning: Predigt als inszenierter Text. Überlegungen zur Kunst der Predigt. *ThPr* 18 (1983) 89–100.
- Luther, Henning: Schmerz und Sehnsucht. Praktische Theologie in der Mehrdeutigkeit des Alltags. In ders.: *Religion und Alltag. Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts*. Stuttgart, 1992. 239–256, 306–315. o.
- Luther, Henning: Spätmodern predigen. In ders.: *Frech achtet die Liebe das Kleine. Biblische Texte in Szene setzen. Spätmoderne Predigten*. Stuttgart, 1991. 10–14. o.

- Luther, Martin: Daß eine christliche Versammlung oder Gemeinde Recht und Macht habe, alle Lehre zu beurteilen und Lehrer zu berufen, ein- und abzusetzen. Grund und Ursache aus der Schrift [1523]. In: *Luther Deutsch*. Bd. 6. 3te Ausg. Hrsg. v. Kurt Aland. Göttingen, 1983. 47–55. o. (WA 11,408-415).
- Lyotard, Jean-François: *Das Inhumane*. Plaudereien über die Zeit. Wien, 1989.
- Martin, Gerhard Marcel: Predigt als „offenes Kunstwerk“? Zum Dialog zwischen Homiletik und Rezeptionsästhetik. *EvTh* 44 (1984) 46–58. o.
- McClure, John S.: *The Roundtable Pulpit. Where Leadership and Preaching Meet*. Nashville, 1995.
- Meyer-Blanck, Michael: Die Predigt in Raum und Ritual. *PrTh* 34 (1999) 163–173. o.
- Meyer-Blanck, Michael: *Inszenierung des Evangeliums. Ein kurzer Gang durch den Sonntagsgottesdienst nach der Erneuernten Agende*. Göttingen, 1997.
- Mildenberger, Friedrich: *Biblische Dogmatik*. 3 Bde. Stuttgart etc., 1991–1993.
- Mildenberger, Friedrich: *Kleine Predigtlehre*. Stuttgart etc., 1984.
- Moore, Gerald: *Bin ich zu laut? Erinnerungen eines Begleiters*. Tübingen, 1970.
- Nadolny, Sten: *Das Erzählen und die guten Ideen. Die Göttinger und Münchener Poetik-Vorlesungen*. München–Zürich, 2001.
- Nicol, Martin: Ereignis und Kritik. Praktische Theologie als hohe Schule der Gotteskunst. *ZThK* 99 (2002) 226–238. o.
- Nicol, Martin: Gestaltete Bewegung. Zur Dramaturgie von Gottesdienst und Predigt. In: *Beiträge zu Liturgie und Spiritualität*. Bd. 6. *Liturgie lernen und lehren. Aufsätze zur Liturgiedidaktik*. Hrsg. v. Jörg Neijenhuis. Leipzig, 2001. 151–163. o.
- Nicol, Martin: Homiletik. Positionsbestimmung in den neunziger Jahren. *ThLZ* 123 (1998) 1049–1066. o.
- Nicol, Martin: Im Ereignis den Text entdecken. Überlegungen zur Homiletischen Schriftauslegung. In: *Einfach von Gott reden. FS Friedrich Mildenberger*. Hrsg. v. Jürgen Roloff – Hans G. Ulrich. Stuttgart, 1994. 268–281. o.
- Nicol, Martin: Preaching as Performing Art. Ästhetische Homiletik in den USA. *PTh* 89 (2000) 435–453. o.
- Nicol, Martin: Preaching from Within. Homiletische Positionslichter aus Nordamerika. *PTh* 86 (1997) 295–309. o.

- Nicol, Martin: Predigthilfe zu Gen 4,1–16a *GPM* 54 (1999/2000) 379–386. o.
- Nicol, Martin: Predigthilfe zu Joh 6,55–65. *GPM* 53 (1998/99) 165–172. o.
- Nicol, Martin: Predigthilfe zu Mk 8,22–26. *GPM* 49 (1994/95) 339–344. o.
- Nicol, Martin: PredigtKunst. Ästhetische Überlegungen zur homiletischen Praxis. *PrTh* 35 (2000) 19–24. o.
- Nicol, Martin: To Make Things Happen. Homiletische Praxisimpulse aus den USA (1999). In: *Predigen im Plural. Homiletische Perspektiven*. Hrsg. v. Uta Pohl-Patalong – Frank Muchlinsky. Hamburg, 2001. 46–54. o.
- Oechslen, Rainer: *Resonanz. Walter Lüthi als Vorbild der Predigt-kunst*. Mit Erinnerungen von Rudolf Bohren. Zürich, 1997.
- Ong, Walter J.: *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London–New York, 1982.
- Otto, Gert: *Predigt als Rede*. Stuttgart, 1976.
- Perikopenbuch mit Lektionar*. 5te Ausg. Hrsg. v. der Lutherischen Liturgischen Konferenz, Hannover 1995.
- Predigen lernen, Gottesdienst feiern lernen*. Neue Wege für die theologische Ausbildung. Hrsg. v. Hans-Günter Heimbrock – Matthias von Kriegstein. Frankfurt am Main, 2000.
- Raschzok, Klaus: „Methode der Predigt“. Vom homiletischen Nutzen einer zeitgenössischen Künstlertheorie. *ZThK* 97 (2000) 110–127. o.
- Raschzok, Klaus: Spuren im Kirchenraum. Anstöße zur Raumwahrnehmung. *PTh* 89 (2000) 142–157. o.
- Reuter, Ingo: Predigt verstehen. Grundlagen einer homiletischen Hermeneutik. *APTh* 17. Leipzig, 2000.
- Reymond, Bernard: *De vive voix. Oraliture et prédication*. Genčve, 1998.
- Reymond, Bernard: Le prédicateur, „virtuose“ de la religion. Schleiermacher aurait-il vu juste? *ETR* 72 (1997) 163–173. o.
- Rice, Charles: *The Embodied Word. Preaching as Art and Liturgy*. Minneapolis, 1991.
- Rose, Lucy Atkinson: *Sharing the Word. Preaching in the Roundtable Church*. Louisville, 1997.
- Rössner, Michael: Wo man Literatur schreiben, lesen, hören, kritisieren und wieder schreiben kann. Das Kaffeehaus als Ort literarischer Produktion und Rezeption zwischen 1890 und 1950 in Europa und

- Lateinamerika. In: *Literarische Kaffeehäuser, Kaffeeliteratur*. Hrsg. v. Michael Rössner. Wien, 1999. 13–28. o.
- Sayers, Dorothy L.: Das größte Drama aller Zeiten [1938]. In dies.: *Das größte Drama aller Zeiten. Drei Essays und ein Briefwechsel zwischen Karl Barth und der Verfasserin*. Hrsg. v. Hinrich Stoeve-sandt. Zürich, 1982. 27–33. o.
- Schilson, Arno: Über das „Geheimnis“ des lebendigen Gottes in der Liturgie. Unzeitgemäße Hinweise auf Vergessenes in Christentum und Liturgie. *LJ* 51 (2001) 8–17. o.
- Schleiermacher, Friedrich: *Die praktische Theologie nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt*. Hrsg. v. Jacob Frerichs. Berlin, 1850. Reprint Berlin–New York, 1983.
- Schleiermacher, Friedrich: *A vallásról. Beszéd a vallást megvető művelt közönséghez*. Ford. és az utószót írta Gál Zoltán. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Schöne, Gerhard: *Das Perlhuhn im Schnee*. CD. Buschfunk, 2000.
- Schütte, Oliver: *Die Kunst des Drehbuchlesens*. Bergisch Gladbach, 1999.
- Stählin, Wilhelm: *Mysterium. Vom Geheimnis Gottes*. Kassel, 1970.
- Stollberg, Dietrich: Unterricht im Predigen. Didaktische Überlegungen zur homiletischen Ausbildung. In: *Wenn der Dornbusch brennt. FS Dieter Voll*. Hrsg. v. Richard Riess. München, 1989. 38–53. o.
- Taylor, Barbara Brown: *The Preaching Life*. Boston, 1993.
- Theißen, Gerd: Exegese und Homiletik. Neue Textmodelle als Impuls für neue Predigten. In: *Predigen im Plural*. Hrsg. v. Uta Pohl-Patalong – Frank Muchlinsky. Hamburg, 2001. 55–67. o.
- Tholuck, August: Einige Worte über die Predigt für die Gebildeten in unseren Tagen [1835]. In: *Predigt. Texte zum Verständnis und zur Praxis der Predigt in der Neuzeit*. Hrsg. v. Friedrich Wintzer. München, 1989. 58–66. o.
- Troeger, Thomas H.: *Imagining a Sermon*. Nashville, 1990.
- Valéry, Paul: *Cahiers*. Éd. par Judith Robinson. 2 t. Paris, 1973/74.
- Valéry, Paul: *Füzetek*. Vál., ford., az előszót és az utószót írta Somlyó György. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Wardlaw, Don M.: Art. Homiletics and Preaching in North America. In: *Concise Encyclopedia of Preaching*. Ed. by William H. Willimon – Richard Lischer. Louisville, 1995. 243–252. o.
- Wardlaw, Don M.: The Need for New Shapes. In: *Preaching Bibli-*

- cally. Creating Sermons in the Shape of Scripture.* Ed. by Don M. Wardlaw. Philadelphia, 1983. 11–25. o.
- Weder, Hans: Sprache und Wirklichkeit. Theologische Überlegungen. In ders.: *Einblicke ins Evangelium. Exegetische Beiträge zur neutestamentlichen Hermeneutik.* Göttingen, 1992. 167–181. o.
- Wilson, Paul S.: *The Practice of Preaching.* Nashville, 1995.
- Zerfaß, Rolf: *Grundkurs Predigt.* 2 Bde. Düsseldorf, 1987/1992.

MAGYAR NYELVŰ HOMILETIKAI IRODALOM

- Bácskai Károly: Az igehirdetést alakító másodlagos tényezők. In Szabó Lajos (szerk.): *A lelkipondozás órája.* Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000. 263–276. o.
- Boross Géza: *Homiletika.* KGRE Hittudományi Kar. Budapest, 1994.
- Fekete Károly: *Homiletika.* DRTA, Debrecen, 1993.
- Gáncs Péter: „A hit hallásból van...” Az evangéliumhirdetés rádión keresztül. Rádióhomiletikai vázlatok. In Fabiny Tamás (szerk.): *Tanítványok.* Evangélikus Teológiai Akadémia, Budapest, 1996. 50–57. o.
- Groó Gyula: *Gyakorlati teológia III. Homiletika.* Evangélikus Teológiai Akadémia, Budapest, 1974.
- Id. Hafenscher Károly: *Igehirdetésünk tartalma és szándéka ma.* Doktori értekezés. Budapest, 1967.
- Id. Hafenscher Károly: Út a textustól az igehirdetésig. *Lelkipásztor,* 1985. 600–605. o.
- Id. Hafenscher Károly: A kazuális igehirdetés teológiai kérdései. *Lelkipásztor* 1965. 545–549., 590–599. o.
- Krámer György: A temetés kazuális szolgálata mint gyülekezeti esemény. In Szabó Lajos (szerk.): *A lelkipondozás órája.* Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000. 288–300. o.
- Möller, Christian: Éneklés a halál láttán. *Lelkipásztor* 2000/11. 402–407. o.
- Möller, Christian: Az igehirdetés öröme. *Lelkipásztor* 1999/3–4. 82–85., 122–125. o.
- Möller, Christian: Krisztus feltámadt. *Lelkipásztor* 1999/1–2. 28–32., 68–72. o.
- Pásztor János: *Krisztushirdetés a magyarországi református egyházban.* *Homiletika.* DRTA, Debrecen, 1986.

- Szabó Lajos: A szellemi igényesség fenntartása az igehirdetésben. In Fabiny Tamás (szerk.): *Tanítványok*. Evangélikus Teológiai Akadémia, Budapest, 1996. 40–49. o.
- Szabó Lajos: *Alapozó ismeretek a gyakorlati teológiában*. Luther Kiadó, Budapest, 2004.
- Szabó Lajos (szerk.): *Hullámhossz*. Evangélikus lelkészek igehirdetései az egyházi esztendő ünnepeire 2003–2004. Luther Kiadó, Budapest, 2003.
- Szabó Lajos (szerk.): *Keresztmetszet*. Igehirdetés-gyűjtemény. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 1997.
- Szabó Lajos (szerk.): *Tükörkép*. Igehirdetés-gyűjtemény. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 1998.
- Thurneysen, Eduard: *Az ige szolgálata*. Sopron, 1942.
- Zerfass, Rolf: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Szent István Társulat, Budapest, é. n.